

Biblioteka DJELA PAULA COELHA

Paulo Coelho

Zahir

2005.

ima sto ovaca pa ostavi on ih pustinji

Tko to od vas, ako izgubi jednu od njih, devedeset i devet izgubljenom dok je ne nade?

Lk15,4

Kad kreneš na put prema Itaci,

poželi da dug to bude put,

pun pustolovina, pun spoznaja.

Ni Lestrigonaca, ni Kiklopa,

ni srdita Posejdona ne boj se!

Takve na svome putu nikada susresti nećeš,

ako ti misao ostane uzvišenom, ako ti birani

osjećaji duh i tijelo prozmu.

Na Lestrigonce i Kiklope,

na divljeg Posejdona naići nećeš,

ako ih ne nosiš u duši svojoj, ako ih tvoja duša ne stavlja pred tebe.

Poželi da dug to bude put.

Svitanja ljetnih neka bude mnogo

kada ćeš radosno i zadovoljno

ulaziti u luke prvi put viđene:
zastani na feničkim trgovima,
i nabavi krasnu robu, sedefe, koralje, jantar i ebanovinu,
i razbludnih mirisa svake vrste:
koliko god voliš razbludnih mirisa:
pođi u mnoge egipatske gradove,
da se poučiš i naučiš od mudraca.

Uvijek na umu imaj Itaku.
Stići tamo tvoja je sudbina.
Ali ne požuruj nikakvo putovanje.
Bolje je da mnogo godina traje:
i da kao starac pristaneš na otok,
bogat onime što si na putu stekao,
ne očekujući da Itaka bogatstvo ti da.
Itaka ti je dala lijepo putovanje. Bez nje ne bi krenuo na put. Ništa ti više ona nema dati.
I ako je siromašnom nadeš, Itaka te nije obmanula.
Tako mudar kako si postao, s tolikim iskustvom,
Već si shvatio što Itake znače.
Konstantin Kavafi (1863.-1933.)

* pjesma Itaka u prijevodu Vesne Cvjetković Kurelec i Tonka Maroevića (op. ur.) 10

Posveta

U AUTU SAM SPOMENUO kako sam upravo bio stavio točku na i prvoj verziji svoje knjige. Kada smo se počeli uspinjati na neku planinu u Pirinejima, koju smo smatrali svetom i gdje smo već bili proveli prekrasnih trenutaka, pitao sam je želi li znati središnju temu ili naslov knjige; odgovorila je da bi mi vrlo rado postavila to pitanje, ali da iz poštovanja prema mome radu nije ništa rekla, samo je bila zadovoljna - iznimno zadovoljna.

Rekao sam joj naslov knjige i središnju temu. Nastavili smo hodati u tišini, a na povratku smo čuli neku buku; bio je to vjetar što se približavao, šumio kroz ogoljele krošnje, prilazio nam i vraćao planini njezinu čaroliju, njezinu moć. Uskoro je pao snijeg. Zastao sam i promatrao trenutak: pahulje što padaju, sivo nebo, nju uza se. Nju koja je uvijek bila uz mene, sve vrijeme.

Želio sam joj reći u tome trenutku, ali ostavio sam da dozna tek kada prvi puta bude listala ove stranice. Ova je knjiga posvećena tebi, Christina, ženo moja.

Autor

Po riječima Jorgea Luisa Borgesa, zamisao o Zahiru nalazimo u islamskoj tradiciji i pretpostavlja se da je nastala u 18. stoljeću. Zahir na arapskome znači vidljiv, prisutan, onaj kojega je nemoguće ne primijetiti. Nešto ili netko tko nam, nakon što ga upoznamo, malo pomalo zaokuplja misli sve dok se više ne možemo usredotočiti ni na što drugo. Možemo ga

tumačiti kao svetinju ili kao ludost.

Faubourg Saint-Peres, Enciklopedija fantastičnog, 1953.

ONA, ESTHER, dopisnica iz Iraka gdje umalo što nije započeo rat, 30 godina, udana, bez djece. On, nepoznat muškarac, između 23 i 25 godina, tamne kose, mongolskih crta lica. Oboje zadnji puta viđeni u nekom kafiću u Ulici Faubourg Saint-Honore.

Policiji je bilo dojavljeno da su se i prije nalazili, premda nitko nije znao koliko puta: Esther je uvijek govorila da je taj muškarac — čiji je identitet skrivala iza imena Mikhail — bio iznimno važna osoba, premda nikada nije pojasnila je li bio važan za njezinu karijeru novinarka ili za nju kao ženu.

Policija je pokrenula službenu istragu. Iznijeli su mogućnost otmice, ucjene, otmice i ubojstva — što ne bi bilo posve nevjerojatno s obzirom na to da su ga posao i potraga za informacijama često dovodili u kontakt s osobama povezanim s terorizmom. Otkrili su da je u tjednima koji su prethodili njegovu nestanku redovito uzimao novac s bankovnog računa: istražitelji su smatrali da je to moglo biti u vezi s plaćanjem informacija. Nije ponio nikakvu odjeću, ali začudo, nisu našli ni njegovu putovnicu.

On, stranac, vrlo mlad, bez ikakva policijskog dosjea, bez ijednoga traga koji bi doveo de njegove identifikacije.

Ona, Esther, dvije međunarodne novinarske nagrade, 30 godina, udana.

Moja žena.

ODMAH SAM POSTAO sumnjiv i zatvorili su me - jer sam odbijao reći gdje sam se nalazio na dan njezina nestanka. Ali zatvorski je čuvar upravo otvorio vrata i rekao da sam slobodan čovjek.

Zašto sam slobodan čovjek? Zato što danas svi znaju sve o svakome, dovoljno je poželjeti saznati neku informaciju i ona je tu: gdje smo koristili kreditnu karticu, na koja mjesta zalazimo, s kime spavamo. U momemu je slučaju sve bilo još jednostavnije: neka žena, također novinarka, prijateljica moje žene, ali razvedena — pa je, samim time, mogla reći da je spavala sa mnom - ponudila se kao svjedokinja mojoj obrani čim je saznala da su me uhitili. Podastrla je konkretne dokaze da sam bio s njom onoga dana i one noći kada je nestala Esther.

Razgovarat ću s glavnim istražiteljem, neka mi vrati moje stvari, neka mi se ispriča i potvrdi da je moje uhićenje imalo pravnu osnovu, reći ću mu da neću podići optužnicu protiv Države. Objasnit ću mu da to ne namjeravam učiniti, znam da je svatko stalno pod sumnjom i da nas sve nadziru 24 sata na dan, čak i one koji nisu počinili nikakav zločin.

— Slobodan si — rekla je ponavljajući riječi zatvorskog čuvara.

Pitam: nije li moguće da se nešto uistinu dogodilo mojoj ženi? Jer, znala mi je reći da je zbog svojih kontakata, razgranatih po cijelome terorističkom podzemlju, katkad osjećala da joj korake prati netko u daljini.

Istražitelj mijenja temu. Ja sam uporan, ali on mi ništa ne govori.

Pitam može li ona putovati sa svojom putovnicom, on kaže da može jer nije počinila nikakav zločin: zašto ne bi mogla slobodno napustiti zemlju i ući u neku drugu?

— Stoga postoji mogućnost da više nije u Francuskoj?

— Mislite da vas je napustila zbog djevojke s kojom spavate?

To se vas ne tiče, odgovaram. Istražitelj zastaje na tren, ozbiljan je, kaže da su me uhitili zbog rutinskog postupka, ali da mu je jako žao zbog nestanka moje žene. I on je oženjen te,

premda ne voli moje knjige (Dakle, zna tko sam! Nije tolika neznanica kao što izgleda!), može se staviti u moju poziciju, zna da prolazim teške trenutke.

Pitam ga što mi je dalje činiti. On mi pruža svoju posjetnicu, kaže da ga obavijestim saznam li kakvu novost — scena koju gledam u svakom filmu, neuvjerljivo, istražitelji uvijek znaju više nego što kažu.

Pita me jesam li upoznao osobu s kojom je Esther viđena posljednji put. Odgovaram da sam znao njegovo lažno ime, ali da ga osobno nikada nisam upoznao.

Pita me imamo li problema kod kuće. Kažem da smo zajedno više od deset godina i imamo sve probleme normalnoga bračnog para - ni više ni manje.

Oprezno me pita jesmo li u zadnje vrijeme razgovarali o razvodu braka ili je li moja žena razmišljala o rastavi. Odgovaram da ta mogućnost nikada nije postojala iako smo se — ponavljam, »poput svih bračnih parova« - ponekad znali posvađati.

Često ili ponekad?

Ponekad, odgovaram

Pita, još opreznije, je li sumnjala u moju vezu s njezinom prijateljicom. Kažem da je to bio prvi i posljednji put da smo spavali. Nije to bila veza, zapravo je to bio nedostatak posla, dan je bio dosadan, nismo imali što raditi poslije ručka, igra zavodjenja je ono što budi život u nama pa smo završili u krevetu.

Idete u krevet samo zato što je dan dosadan?

Želim odgovoriti da taj tip pitanja nema veze s istragom, ali potrebna mi je njegova pomoć, a možda će mi trebati i kasnije - osim toga, ima jedna nevidljiva institucija koja se zove Banka usluga i koja mi je uvijek bila vrlo korisna.

— Ponekad se dogodi. Nemamo ništa zanimljivo raditi, žena traga za osjećajima, ja tražim uzbuđenje, i eto. Sljedećega dana oboje se pretvaramo da se ništa nije dogodilo i život ide dalje.

Zahvaljuje se, pruža mi ruku, kaže da u njegovu svijetu stvari ne stoje tako. Postoji dosada, zamor, pa i želja da se ode s nekime u krevet - ali stvari su pod kontrolom, i nitko ne čini ono o čemu razmišlja ili što želi.

— Možda je s umjetnicima sve puno slobodnije — odgovara.

Odgovaram da poznajem njegov svijet, ali da trenutno ne želim uspoređivati naša različita mišljenja o društvu i ljudima. U tišini očekujem sljedeći korak.

— Govorili ste slobodno, stoga možete poći — kaže istražitelj, pomalo razočaran što pisac izbjegava razgovarati s policajcem. — Sada sam vas osobno upoznao i pročitat ću vaše knjige; rekao sam da mi se ne sviđaju, ali zapravo ih nisam ni čitao.

Nije to bio ni prvi ni posljednji put da sam takvo što čuo. Događaj je poslužio da barem pridobijem još jednog čitatelja: pozdravljam ga i odlazim.

Slobodan sam. Izašao sam iz zatvora, žena mi je nestala pod sumnjivim okolnostima, nemam fiksno radno vrijeme, nemam problema u vezi, bogat sam, slavan, a ako me je Esther uistinu napustila, brzo ću pronaći neku da je zamijeni. Slobodan sam i neovisan.

Ali što je sloboda?

Velik dio života proveo sam kao nečiji rob, stoga bih trebao razumjeti značenje te riječi. Od djetinjstva se borim da mi sloboda postane najvećim blagom. Borio sam se protiv svojih roditelja koji su željeli da postanem inženjer, a ne pisac. Borio sam se protiv školskih prijatelja kojima sam od prvoga dana bio žrtva njihovih pokvarenih igara, i tek sam nakon mnogo krvi iz

svog nosa, ali i njihovih, i nakon mnogih dana skrivanja ožiljaka od majke - jer sam sam morao riješiti svoje probleme, ne ona - uspio dokazati da mogu podnijeti batine bez suza. Borio sam se pronaći posao s kojim bih preživio, radio sam kao dostavljač u trgovini željezom kako bih se oslobodio poznate obiteljske ucjene »mi ti dajemo novac, a ti moraš učiniti ovo i ono«.

Borio sam se — premda bez ikakva uspjeha — za djevojčicu koju sam nekoć, u djetinjstvu, volio, i koja je voljela mene; na kraju me ostavila jer su je roditelji uvjerali da nemam budućnosti.

Borio sam se u okrutnome svijetu novinarstva, svom idućem poslu, kada me prvi gazda prisilio da ga tri sata čekam i malu pozornost mi posvetio tek kada sam zgrabio knjigu koju je čitao i počeo je trgovati: pogledao me je u čudu i ugledao čovjeka koji je sposoban suočiti se s neprijateljem i biti ustrajan u borbi, što su glavne osobine dobra izvjestitelja. Borio sam se za ideal socijalizma, završio u zatvoru, izašao i nastavio se boriti, osjećao se junakom radničke klase — sve dok nisam čuo Beatlese i odlučio da je puno zabavnije uživati u rocku nego u Marxu. Borio sam se za ljubav svoje prve, svoje druge, svoje treće žene. Borio sam se da skupim hrabrosti za rastavu od svoje prve, svoje druge, svoje treće, jer ljubav nije trajala, a ja sam morao krenuti dalje i pronaći osobu koja se rodila da bi pronašla mene — a to nije bila nijedna od njih.

Borio sam se da skupim hrabrosti i ostavim posao u novinarstvu te da krenem u pustolovinu pisanja knjige, premda sam znao da u mojoj zemlji nitko ne može živjeti od književnosti. Posustao sam nakon godinu dana i više od tisuću napisanih stranica, koje su se doimale naprosto genijalnim, jer ih ni sam nisam uspio razumjeti.

Dok sam se borio, promatrao sam ljude kako govore u ime slobode, a što bi više stali u obranu toga jedinstvenog prava, postajali bi sve većim robovima svojih roditelja, braka u kojemu su obećali ostati uz drugoga »do kraja života«, ravnoteže, poretka, napola ostvarenih planova, ljubavi kojima se ne može reći »ne« ili »dosta«, vikenda i ručaka s osobama s kojima to ne žele. Robovi ugone, privida ugone, prividnoga privida ugone. Robovi života koji nisu odabrali, ali koji su odlučili voditi — samo zato što ih je netko uspio uvjeriti da je to ono najbolje za njih. I tako su prolazili njihovi jednaki dani i jednake noći u kojim je pustolovina bila tek riječ u nekoj knjizi ili slika na vječno uključenom televizoru, a kad bi se koja vrata otvarala, govorili bi:

»Ne zanima me, nemam volje«.

Kako su mogli znati imaju li volje ili ne ako nikada nisu pokušali? Ali pitati je bilo uzaludno: zapravo su se bojali bilo kakve promjene koja bi uzdrmala svijet na koji su navikli.

Istražitelj kaže da sam slobodan. Slobodan sam sada, a slobodan sam bio i unutar zatvora, zato što je sloboda i dalje ono što najviše cijenim. Naravno da sam zbog nje kušao i loša vina, činio stvari koje nisam smio učiniti i koje neću ponoviti, zaradio ožiljke na tijelu i na duši, povrijedio neke osobe — od kojih sam, na kraju, tražio oprost, u doba kada sam mislio da mogu sve osim natjerati drugu osobu da me slijedi u mojoj ludosti, u mojoj žeđi za životom. Nije mi žao trenutaka patnje, svoje ožiljke nosim poput odličja, znam da je cijena slobode visoka, visoka poput cijene ropstva; jedina je razlika to što se plaća s užitkom i osmijehom, čak i kad osmijeh prate suze.

Izlazim iz policijske stanice, dan je lijep, sunčana nedjelja koja nimalo nije u skladu s mojim duševnim stanjem. Čeka me odvjetnik uz riječi utjehe i s cvijećem u ruci. Kaže da je zvao sve bolnice, sve mrtvačnice (ono što se čini kada netko kasni kući), ali nije pronašao Esther. Kaže da je uspio spriječiti novinare da saznaju gdje su me uhitili. Kaže da mora razgovarati sa mnom kako bi razvio pravnu strategiju koja bi me oslobodila buduće optužnice. Zahvaljujem mu se na brizi; znam da ne želi razviti nikakvu pravnu strategiju — jednostavno, ne želi me ostaviti samoga jer ne zna kako ću se ponašati (Napit ću se i ponovno će me uhititi? Izazvat ću neki skandal? Pokušat ću samoubojstvo?). Odgovaram da imam važna posla i da obojica znamo kako nisam u sukobu sa zakonom. On je uporan, a ja mu ne ostavljam izbor — na kraju, slobodan sam čovjek.

Sloboda. Sloboda je biti jedno sam.

Uskačem u taksi prema središtu Pariza, molim da stane pokraj Are de Triomphe. Hodam po Champs-Elvsees prema Hotelu Bristol gdje sam često pio toplu čokoladu s Esther, ustvari svaki puta kada bi se netko od nas vratio s puta iz inozemstva. Bilo nam je to poput rituala povratka kući, zaranjanja u ljubav što nas je održavala sjedinjenima makar nas je život svakim danom usmjeravao drugim putevima.

Nastavljam hodati. Ljudi se smiješe, djeca su sretna zbog nekoliko proljetnih sati usred zime, promet teče bez zastoja, sve djeluje mirno — osim što nitko od tih ljudi ne zna, ili se pretvara da ne zna, ili nikoga naprosto ne zanima činjenica da sam izgubio svoju ženu. Zar ne shvaćaju koliko patim? Svi bi trebali biti tužni, svi bi trebali biti solidarni s čovjekom čija duša krvari od ljubavi; no i dalje se smiješe, usredotočeni na svoje male i jadne živote koji tek vikendima teku.

Smiješne li misli; mnoge osobe koje susrećem nose rastrganu dušu, a ja ne znam ni zašto ni koliko pate.

Ulazim u neki bar kupiti cigarete, osoba mi odgovara na engleskome. Odlazim u ljekarnu kako bih kupio bombone od metvice koje volim, a prodavač mi se obraća na engleskome (oba sam puta tražio na francuskome). Prije nego što sam stigao u hotel obratila su mi se dvojica mladića što su upravo stigla iz Toulousa, zanima ih gdje se nalazi neka trgovina, obraćaju se raznim osobama, nitko ne razumije što govore. Što se događa? Je li netko promijenio jezik na Champs-Elvsees u posljednja 24 sata dok sam bio u zatvoru?

Turizam i novac mogu učiniti čuda: ali kako to prije nisam primijetio? Zato što, kao što je očito, Esther i ja već dugo nismo pili toplu čokoladu, premda smo u posljednje vrijeme oboje putovali i vraćali se više puta. Uvijek je nešto važnije. Uvijek je neki dogovor neodgodiv. Da, ljubavi, otići ćemo na čokoladu sljedeći put, vrati se odmah, znaš da danas imam iznimno važan sastanak i ne mogu ići po tebe u zračnu luku, dođi taksijem, mobitel mi je uključen, možeš me nazvati iskrnsne li što hitno, inače se vidimo navečer.

Mobitel! Vadim ga iz torbe, smjesta ga uključujem, zvoni nekoliko puta, srce mi zastane sa svakim pozivom, na ekranu vidim imena osoba koje me zovu, ne javljam se nikome. Da se barem pojavi »skriveni broj«; to bi mogla biti samo ona, jer taj broj ima nešto više od dvadeset osoba koje su obećale da ga neće prosljediti. Ne pojavljuje se, samo brojevi prijatelja ili bliskih suradnika. Zacijelo žele saznati što se dogodilo, žele pomoći (kako pomoći?), pitati trebam li štogod.

Telefon i dalje zvoni. Trebam li se javiti? Trebam li se sastati s nekim od tih ljudi?

Odlučujem se ne javljati dok ne saznam što se događa. Dolazim u Bristol, hotel za koji je Esther uvijek govorila da je jedan od rijetkih pariških hotela gdje se prema klijentima odnose kao prema gostima, a ne kao prema beskućnicima u potrazi za krovom nad glavom. Pozdravljaju me kao da sam kod kuće, biram stol ispred lijepoga sata, slušam klavir, promatram vrt.

Moram biti praktičan, proučiti mogućnosti, život ide dalje. Nisam ni prvi ni zadnji muškarac kojega je napustila žena. Ali, zar se to moralo dogoditi na ovako sunčan dan, dok se ljudi na ulici smiješe, djeca pjevaju, proljeće daje prve znakove, sunce sja, motoristi poštuju pješačke prijelaze?

Uzimam ubrus, izbacit ću te misli iz glave i staviti ih na papir. Ostavimo se osjećaja i pogledajmo što mi je činiti:

A) razmotriti mogućnost da je zaista oteta, život joj je u opasnosti, ja sam muškarac, njezin prijatelj u svakome trenutku, moram prevrnuti nebo i zemlju da je nađem.

Odgovor na ovu mogućnost: uzela je putovnicu. Policija ne zna, ali uzela je i neke

osobne predmete, kao i novčanik sa slikama svetaca zaštitnika što ga je uvijek nosila sa sobom kada je putovala u inozemstvo. Podigla je novac iz banke.

Zaključak: spremala se otputovati.

B) razmotriti mogućnosti da je povjerovala nekom obećanju koje se pretvorilo u zamku.

Odgovor: mnogo se puta našla u opasnim situacijama — bile su dio njezina posla. Ali uvijek me upozoravala, jer sam bio jedina osoba kojoj je potpuno vjerovala. Govorila mi je gdje je, s kim se trebala naći (iako je, kako me ne bi dovela u opasnost, najčešće koristila njihova lažna imena) i što mi je činiti u slučaju da se ne vrati u određeno vrijeme.

Zaključak: nije imala na pameti sastanak s izvorima informacija.

C) razmotriti mogućnost daje upoznala drugoga muškarca.

Odgovor: nema odgovora. Od svih pretpostavki, ova jedino ima smisla. A ja je ne mogu prihvatiti, ne mogu prihvatiti da tako odlazi, da mi ne kaže razlog. I Esther i ja uvijek smo bili ponosni što se znamo suočiti s problemima zajedničkoga života. Patili smo, ali jedno drugome nikada nismo lagali - i makar to bio dio igre, nismo prešućivali događaje izvan našega braka. Znam da se počela mijenjati puno vremena nakon što je upoznala tog Mihaila, ali opravdava li to prekid desetogodišnjega braka?

Ako je i spavala s njime, ako se zaljubila, ne bi li odvagnula sve naše zajedničke trenutke, sve što smo skupa ostvarili, prije nego što se upusti u pustolovinu bez povratka? Slobodno je putovala kad god je željela, bila je okružena muškarcima, vojnicima koji dugo nisu vidjeli žene, nikada je ništa nisam pitao, ona mi nikada ništa nije govorila. Oboje smo bili slobodni, na to smo bili ponosni.

No, Esther je nestala. Vidljive je tragove ostavila samo meni, kao da je riječ o kakvoj kratkoj poruci: odlazim.

Zašto?

Vrijedi li uopće odgovarati na to pitanje? Ne. Budući da se u odgovoru krije moja nesposobnost da uza se zadržim ženu koju volim. Vrijedi li je pokušati pronaći kako bih je uvjerio da mi se vrati? Preklinjati, isprositi još jednu priliku za naše vjenčanje?

Izgleda smiješno: bolje je patiti kao što sam i prije patio, kada su me, na kraju, ostavljali oni koje sam volio. Bolje je lizati rane, i to sam u prošlosti radio. Neko ću vrijeme misliti na nju, postat ću čangrizav, živcirat ću svoje prijatelje jer nemam o čemu misliti do o odlasku svoje žene. Trudit ću se pronaći opravdanja za sve što se dogodilo, danima i noćima ću se prisjećati svakoga trena što sam ga uz nju proveo, na kraju ću zaključiti da se grubo ponijela prema meni, koji sam se uvijek trudio činiti ono najbolje. Naći ću si druge žene. Dok budem hodao ulicama, svakim ću trenom susretati osobu koja bi mogla biti ona. Patit ću danonoćno. To može trajati tjednima, mjesecima, možda i cijelu godinu.

Sve dok se jednog jutra ne probudim, primijetim da mislim na nešto drugo i shvatim da je ono najgore prošlo. Srce je zgaženo, ali oporavlja se i ponovno prepoznaje ljepotu života. Već se to događalo, dogodit će se ponovno, u to sam siguran. Netko odlazi zato što će netko drugi doći — ponovno ću pronaći ljubav.

Na tren uživam zamišljajući svoje novo stanje: samac i milijunaš. Mogu izaći s kime poželim usred bijela dana. Na zabavama se mogu ponašati kako nisam mogao svih ovih godina. Vijest će se brzo proširiti i uskoro će mnoge žene, mlade ili ne tako mlade, bogate ili ne toliko bogate kao što se predstavljaju, inteligentne ili naprosto obrazovane da mogu reći što misle da bi mi se svidjelo... uskoro će mi kucati na vrata.

Želim povjerovati da je sjajno biti slobodan. Ponovno slobodan. Spreman pronaći istinsku ljubav svoga života, ljubav što me čeka i koja neće dopustiti da više ikada proživim ovo poniženje.

Ispijam čokoladu, gledam sat, znam da je još prerano za taj ugodni osjećaj da sam ponovno dio ljudskog roda. Na trenutke sanjam da Esther ulazi na vrata, korača po krasnim perzijskim sagovima, sjeda uz mene bez riječi, puši cigaretu, gleda unutrašnji vrt i drži me za ruku. Prolazi pola sata, pola sata vjerujem u priču koju upravo smišljam, dok ne shvatim da sam u bunilu.

Odlučujem se ne vratiti kući. Odlazim na recepciju, tražim sobu, četkicu za zube, dezodorans. Hotel je popunjen, ali upravitelj pronalazi načina: dobivam krasan apartman s pogledom na Eiffelov toranj, s terasom, pariški krovovi, malo pomalo svjetla se pale, obitelji se okupljaju kako bi večerali ove nedjelje. I vraća se onaj osjećaj što me obuzeo na Champs-Élysées: koliko je ono što me okružuje ljepše, toliko se ja jadnijim osjećam.

Nema gledanja televizije. Nema večere. Sjedam na terasu i promatram svoj život, mladić koji je sanjao da postane slavan pisac, a odjednom shvati da je stvarnost potpuno drugačija — piše na jeziku koji gotovo nitko ne čita, u zemlji za koju kažu da nema čitatelja. Obitelj ga prisiljava da se upiše na fakultet (dobar je bilo koji, sine moj, samo da dobiješ diplomu — u suprotnome, ostat ćeš nitko i ništa). Buni se, putuje svijetom u vrijeme hippieja, pronalazi nekog pjevača, piše tekstove za glazbu i odjednom mu pode za rukom zaraditi više novca od svoje sestre koja je poslušala roditelje i postala inženjerkom kemije.

Pišem glazbu, pjevač je svakim danom sve uspješniji, kupujem nekoliko stanova, posvađam se s pjevačem, ali imam dovoljno novca da sljedećih nekoliko godina ne moram raditi. Prvi puta ženim se ženom starijom od sebe, mnogo učim - kako voditi ljubav, zapovijedati, govoriti engleski, dokasna spavati, ali na kraju se rastajemo jer sam onaj kojega ona smatra »emotivno nezrelim, što trči za svakom djevojkom bujnih grudi«. Ženim se drugi i treći put, osobama koje će mi, vjerujem, podariti emocionalnu stabilnost: dobivam ono što želim, ali shvaćam da toliko sanjana stabilnost dolazi uz ogromnu dosadu.

Još dva razvoda. Ponovno sloboda, ali to je samo osjećaj; sloboda nije nedostatak obaveza, nego sposobnost odabira i obavezivanja na ono što je bolje za mene.

Nastavljam ljubavnu potragu, i dalje pišem za glazbu. Kada me pitaju čime se bavim, odgovaram da sam pisac. Kada kažu da su čitali samo moje tekstove za glazbu, kažem da su tekstovi tek dio moga posla. Kada se ispričaju i kažu da nisu čitali niti jednu moju knjigu, kažem da radim na nekom projektu — a to je laž. Zapravo, imam novca, imam veza, ono što nemam je hrabrost da napišem knjigu - moj je san postao moguć. Ako pokušam i ne uspijem, ne znam kako će izgledati ostatak moga života: stoga je bolje živjeti i misliti na san nego se suočiti s mogućnošću da taj san propadne.

Jednoga dana dolazi mi neka novinarka na razgovor: želi znati kako je kada cijela zemlja pozna moj rad, a da me osobno nitko ne pozna, jer se najčešće samo pjevač pojavljuje u medijima. Lijepa, pametna, samozatajna. Ponovno se susrećemo na nekoj zabavi, sada bez pritiska što ga donosi posao, polazi mi za rukom odvesti je u krevet iste noći. Zaljubljujem se, ona misli da je to zbog droge. Zovem je telefonom, uvijek kaže da je zauzeta. Što me više odbija, ja sam zagrijaniji — dok je ne uspijem nagovoriti da provede vikend u mojoj vikendici (makar bio i crna ovca, biti pobunjenik vrlo često bude nadoknađeno — bio sam jedini od svojih prijatelja koji je u toj životnoj dobi uspio kupiti vikendicu).

Tri smo dana potpuno sami, promatramo more, ja kuham, ona priča o svome poslu, na kraju se zaljubi u mene. Vraćamo se u grad, počne redovito spavati u mome stanu. Jednoga dana odlazi ranije i vraća se sa svojim pisačim strojem: od tog trena, bez ijedne riječi, moja se kuća pretvara u njezinu.

Počinju sukobi koje sam imao s prethodnim suprugama: ona stalno traži stabilnost, ja pustolovine i nepoznato. Ipak, ovaj put veza traje dulje; unatoč tome, nakon dvije godine smatram kako je vrijeme da Esther vrati pisači stroj svojoj kući, kao i sve što je donijela sa sobom.

— Mislim da neće ići.

— Ali ti me voliš, i ja tebe volim, zar ne?

— Ne znam, ako me pitaš uživam li u tvom društvu, odgovor je da. Želiš li znati mogu li živjeti bez tebe, odgovor je također da.

— Nisam se željela roditi kao muškarac, vrlo sam zadovoljna svojim ženskim obličjem. Napokon, sve što vi očekujete od nas je da dobro kuhamo. Nasuprot tome, od muškaraca se očekuje sve, apsolutno sve — da budu sposobni zarađivati, voditi ljubav, brinuti se o potomstvu, spremati ručak, biti uspješni.

— Ne radi se o tome: vrlo sam zadovoljan samim sobom. Uživam u tvome društvu, ali uvjeren sam da neće ići.

— Uživam u mom društvu, ali prezireš svoje vlastito društvo. Uvijek tražiš pustolovine kako bi zaboravio važnije stvari. Živiš od adrenalina u svojim venama, a zaboravljaš da u njima mora teći krv i ništa više.

— Ne bježim od važnih stvari. A što bi to, na primjer, bilo važnije?

— Napisati knjigu.

— To mogu učiniti bilo kada.

— Pa učini to sada. Kasnije se, ako i dalje budeš želio, možemo rastati.

NJEZIN MI KOMENTAR djeluje suludo, knjigu mogu napisati kad god poželim, poznajem izdavače, novinare, osobe koje mi duguju usluge. Esther je tek žena koja se boji da će me izgubiti, izmišlja. Kažem da je dosta, naša je veza došla do kraja, nije tu riječ o onome što ona misli da će me usrećiti, riječ je o ljubavi.

Što je ljubav? Pita ona. Objašnjavam joj pola sata i shvaćam da ne uspijevam dobro objasniti.

Ona predlaže da, dok ne uspijem objasniti ljubav, pokušam napisati knjigu.

Odgovaram da to dvoje nije ni u kakvoj vezi, još danas ću se iseliti, ona neka ostane u stanu koliko želi — bit ću u hotelu dok ne nađem mjesto gdje ću živjeti. Ona kaže da, što se nje tiče, nema problema, mogu se iseliti istoga trena, ona će se iseliti u roku od mjesec dana - već sutradan će potražiti novi stan. Pripremam kofere, ona čita knjigu. Kažem da je kasno, da ću ići sutra. Ona predlaže da odem smjesta, jer sutra ću biti slabiji, neodlučniji. Pitam je želi li me se riješiti. Smije se, kaže da sam ja htio prekinuti. Odlazimo na počinak, sutradan se više nemam volje iseliti, odlučujem da moram razmisliti o svemu. Osim toga, Esther kaže da stvar nije gotova: sve dok ne budem spreman riskirati sve za ono što smatram istinskom svrhom svoga života, bit će još ovakvih dana, ona će biti nesretna, i na kraju će ona ostaviti mene. Samo što će se u tom slučaju namjera smjesta ostvariti i porušit će sve mostove kojim bi se mogla vratiti. Pitam je što pod time misli. Naći novoga dečka, zaljubiti se, odgovara.

Ona odlazi na posao u redakciju novina, ja odlučim uzeti slobodan dan (osim što pišem tekstove za glazbu, trenutno radim u diskografskoj kući), sjedam za pisali stroj. Ustajem se, čitam novine, odgovaram na važna pisma, nakon njih odgovaram na manje važna pisma, zapisujem što moram obaviti, slušam glazbu, odlazim u šetnju gradskom četvrti, razgovaram s pekarom, vraćam se kući, prošao je cijeli dan, nisam uspio napisati ni najjednostavniju rečenicu. Zaključujem da mrzim Esther, prisiljava me činiti ono što ne želim.

Kada se vraća s posla, ništa me ne pita — potvrđuje da ništa nisam uspio napisati. Kaže da danas izgledam isto kao i jučer.

Radit ću sutradan, ali vraćam se tijekom noći za stol gdje se nalazi pisali stroj. Čitam, gledam televiziju, slušam glazbu, vraćam se za stroj, tako prođu dva mjeseca, gomilam stranice i stranice »prve rečenice«, a uopće ne uspijevam dovršiti odlomak.

Pronalazim sve moguće isprike — u ovoj državi nitko ne čita, nisam čak ni plan razradio, ili imam odličan plan, samo tražim pravi način kako ga razraditi. Više od svega, strašno sam

zauzet nekim člankom ili tekstom za glazbu koji moram ovršiti. Još dva mjeseca i ona dolazi s avionskom kartom.

»Dosta«, kaže. »Prestani glumatati da si zauzet, da si osoba koja se brine o svojim obavezama, da svijet treba ono čime se baviš i otputuj na neko vrijeme«. Uvijek ću moći biti upravitelj novina u kojima objavljujem poneki izvještaj, uvijek ću moći biti predsjednik diskografske kuće za koju pišem tekstove — i gdje radim samo zato što oni ne žele da pišem tekstove za konkurentske kuće. Uvijek ću moći ponovno raditi ovo što sada radim, ali moj san, on više ne može čekati. Ili ću ga prihvatiti ili zaboraviti.

Za kamo je karta? Razbijem nekoliko čaša, karte su skupe, ne mogu sada otići, karijera je preda mnom i moram se brinuti o njoj. Izgubit ću mnogo glazbenih suradnika, nije problem u meni, problem je naš brak. Poželim li napisati knjigu, nitko me neće spriječiti da to učinim.

»Ti želiš, ti možeš, ali ti to ne činiš«, kaže ona. »Budući da problem nije u meni, već u tebi samome, bolje je da budeš neko vrijeme sam«.

Pokaži mi zemljopisnu kartu. Moram ići do Madrida, od tamo ću autobusom do Pirineja, na granicu s Francuskom. Tamo počinje srednjovjekovni put, Put svetoga Jakova: moram ga propješačiti. Ona će me čekati na kraju puta i prihvatit će sve što joj kažem: da je više ne volim, da nisam dovoljno proživio kako bih mogao napisati književno djelo, da više nikada ne želim pomišljati da postanem pisac, da je sve bilo tek mladalački san, ništa više.

Buncam! Žena s kojom živim dvije godine, čitavu vječnost u ljubavnoj vezi, donosi odluke o mome životu, prisiljava me da napustim posao, želi da propješačim cijelu jednu državu! Zamisao je toliko suluda da je odlučujem shvatiti ozbiljno. Pijan sam nekoliko noći zaredom, i ona je pijana sa mnom, premda mrzi alkohol. Postajem agresivan, kažem joj da mi zavidi na nezavisnosti, da joj je ta luda zamisao pala na pamet samo zato što sam rekao da je želim ostaviti. Ona kaže da se ta zamisao pojavila dok sam još išao u školu i sanjao da postanem piscem — sada bi bilo dosta odgađanja, ili se moram suočiti sa sobom, ili ću provesti ostatak života u vjenčanjima, rastavama te pričati lijepe priče o svojoj prošlosti i propadati iz dana u dan.

Očito je da ne mogu priznati da je u pravu - ali znam da govori istinu. I što sam toga svjesniji, postajem agresivniji. Ona trpi napade bez pritužbi — samo pamti da se datum putovanja bliži.

Jedne noći, nadomak danu putovanja, ona odbija voditi ljubav. Popušim cijelu cigaretu hašiša, popijem dvije boce vina i onesvijestim se nasred sobe. Kada se probudim, shvaćam da sam dotaknuo dno i preostaje mi samo isplivati na površinu. Ja, koji sam se oduvijek ponosio svojom srčanošću, sada uviđam koliki sam postao kukavica, buržuj, jadnik u svom vlastitom životu. Tog je dana budim poljupcem i kažem da ću učiniti što mi savjetuje.

Putujem, i za 38 dana propješačim Put svetoga Jakova. Nakon dolaska u Compostelu shvaćam da moje istinsko putovanje tek počinje. Odlučujem se nastaniti u Madridu, živjeti od svojih autorskih prava, dopustiti da me ocean dijeli od Estherina tijela, makar smo službeno još zajedno; prilično često razgovaramo telefonom. Iznimno je ugodno biti vjenčan i znati da joj se uvijek mogu vratiti u zagrljaj, a istodobno uživati u potpunoj nezavisnosti.

Zaljubljujem su u katalonsku znanstvenicu, u Argentinku koja izrađuje nakit, u djevojku koja pjeva u podzemnoj željeznici. Autorska prava na glazbu i dalje stižu i dostatna su da mogu udobno živjeti bez rada, s puno slobodnog vremena za sve... pa čak i za pisanje knjige.

Knjiga uvijek može pričekati sljedeći dan. Budući da je prefekt Madrida odlučio da taj grad mora biti vrsta zabave, skovao je zanimljiv slogan (»Madrid me ubija«), potiče odlazak u više barova tijekom jedne noći, kuje romantičan naziv movida madrilena, a to ne mogu odgoditi do sutra, sve je jako zabavno, dani su kratki, a noći duge.

Jednoga lijepoga dana Esther me zove telefonom i kaže da će me doći posjetiti: kaže da jednom zauvijek moramo razriješiti našu situaciju. Putuje za tjedan dana i na taj mi način daje

vremena da osmislim niz isprika (spremam se na put u Portugal, ali vraćam se za mjesec dana — govorim plavokosoj djevojci koja je prije pjevala u podzemnoj željeznici, a sada spava u pansionu i svake noći izlazi sa mnom u movida madrilen). Uređujem stan, uklanjam svaki trag ženske prisutnosti, molim prijatelje za potpunu šutnju, dolazi mi žena na mjeseca dana.

Esther izlazi iz aviona s neprepoznatljivom i užasnom frizuricom. Putujemo u unutrašnjost Španjolske, upoznajemo gradiće koji su jako važni za jednu noć, ali kad bih se danas tamo morao vratiti, ne bih znao gdje se nalaze. Odlazimo na borbe s bikovima, na flamenco, najbolji sam muž na svijetu jer želim da se vrati kući s dojmom da je još volim. Ne znam zašto želim ostaviti takav dojam, možda jer u dnu duše vjerujem da će se jednoga dana san o Madridu završiti.

Tužim se na njezinu frizuru, ona je mijenja, ponovno je lijepa. Još samo deset dana do kraja njezina odmora, želim da se vrati zadovoljna i da ja ponovno ostanem sam u Madridu koji me ubija, u diskoklubovima koji se otvaraju u deset sati ujutro, s bikovima, neprekidnim razgovorima na uvijek iste teme, s alkoholom, ženama, još bikova, još alkohola, još žena i nikakvim, baš nikakvim radnim vremenom.

Jedne nedjelje, na putu prema malom restoranu koji radi cijelu noć, postavlja mi zabranjeno pitanje: o knjizi koju, navodno, pišem. Pijem bocu vina, udaram nogom o metalna vrata na koja nailazim na putu, verbalno napadam prolaznike, pitam je zašto je prevalila toliki put ako joj je jedina namjera bila zagorčati mi život i uništiti moju sreću. Ona ne govori ništa, ali oboje znamo daje našoj vezi kraj. Probdijem noć, a nakon što se sljedećeg dana potužim upravitelju u vezi neispravnog telefona, upozorim spremačicu da mi već tjedan dana nije promijenila posteljinu. Nakon beskrajnog kupanja, kako bih se otriježnio od sinoćnjeg pijanstva, napokon sjedam za pisaći stroj, tek kako bih dokazao Esther da pokušavam, zaista pokušavam raditi.

I odjednom se događa čudo: gledam tu ženu što stoji preda mnom, skuhalo je kavu, čita novine, u očima joj se vidi umor i očaj, šutljiva je kao i uvijek, ženu koja rijetko dokazuje svoju ljubav gestama, ženu zbog koje kažem »da« kada želim reći »ne«, koja me prisilila da se borim za ono što je ona smatrala — s razlogom - svrhom moga života, koja se odrekla moga društva jer je njezina ljubav prema meni veća čak i od ljubavi prema samoj sebi, ženu koja me prisilila da krenem u potragu za svojim snom. Promatram tu ženu poput djevojčice, spokojnu, s očima koje govore više od riječi, uvijek odvažnu u svojim postupcima, sposobnu voljeti bez ponižavanja, bez ispričavanja zbog ljubavi prema svome muškarcu — odjednom mi prsti kucaju po tipkama stroja za pisanje.

Nastaje prva rečenica. I druga.

Dva dana ne jedem, spavam samo koliko je neophodno, riječi kao da bujaju iz nekog nepoznatog mjesta — isto kao što se događalo s tekstovima za pjesme, kada smo, nakon mnogih svađa i besmislenih razgovora, moj partner i ja znali da je »stvar« tu, dovršena, i da je vrijeme da je napišemo i skladamo. Ovaj put znam da »stvar« dolazi iz Estherina srca, moja se ljubav ponovno rada, pišem knjigu jer postoji ona, prebrodila je teške trenutke bez pritužbi, nije se smatrala žrtvom. Počinjem pripovijedati svoje iskustvo o jedinoj stvari koja je zaokupljala moje misli posljednjih godina — Putu svetoga Jakova.

Kako pišem, primjećujem da se moj pogled na svijet značajno mijenja. Mnogo sam godina proučavao i bavio se magijom, alkemijom, okultnim znanostima; fascinirala me misao da tek šaćica ljudi posjeduje ogromnu moć koja se ni na koji način nije mogla podijeliti s ostatkom čovječanstva, jer bio bi prevelik rizik dopustiti da se neiskusne ruke domognu tog golemog potencijala. Bio sam član tajnih društava, povezao sam se s egzotičnim sektama, kupovao sam skupe knjige koje su bile nedostupne na tržištu, puno sam vremena utrošio na rituale i prizivanja. Ulazio sam i izlazio iz skupina i bratstava, bio često ushićen zbog poznanstava s ljudima koji će mi, napokon, otkriti tajne nevidljiva svijeta, i uvijek razočaran kada bih, na kraju, otkrio da su ti ljudi većinom, premda s dobrim namjerama, samo slijedili određene dogme i najčešće postajali fanaticima, jer je upravo fanatizam jedini spas sumnjama što

neprestano izjedaju čovjekovu dušu.

Otkrio sam da su mnogi rituali učinkoviti, to je istina. Ali otkrio sam i da su oni što su se nazivali majstorima i čuvarima tajni života, oni što su tvrdili da su u stanju podariti čovjeku sposobnost da postigne sve što želi odavno u potpunosti izgubili svaku vezu sa starim učenjima. Nakon što sam propješačio Putem svetoga Jakova, upoznao obične ljude, otkrio da svemir govori pojedinačnim jezikom zvanim »znakovi«, koji možemo razumjeti samo ako otvorenim umom promatramo događaje oko sebe, sve je potaknulo moju sumnju u okultizam kao jedina vrata prema tim tajnama. U knjizi o putu razmatram i druge mogućnosti sazrijevanja, a na kraju zaključujem: »dovoljno je pažljivo promatrati, upute uvijek dolaze kada si spreman, a ako pažljivo očekuješ znakove, uvijek ćeš saznati sve što je potrebno za sljedeći korak«.

Čovjek ima dva velika problema: prvi je znati kada početi, a drugi kada stati.

Nakon tjedan dana pregledavam knjigu prvi, drugi i treći puta. Madrid me više ne ubija, vrijeme je da se vratim — osjećam da sam zatvorio jedan ciklus i hitno moram otvoriti novi. Opraštam se od grada kao što sam se opraštao cijeloga života: mislim da se mogu predomisлити i jednoga dana vratiti.

Vraćam se u domovinu s Esther, siguran da je vjerojatno vrijeme da nađem drugi posao, ali dok ga ne nađem (a ne nalazim ga jer ga ne trebam), i dalje pregledavam knjigu. Ne vjerujem da ikoga može zanimati iskustvo čovjeka koji je propješačio neki put u Španjolskoj - romantičan, ali naporan.

Kada nakon četiri mjeseca odlučim po deseti puta pregledati knjigu, shvatim da nema ni rukopisa ni Esther. Gotovo poludim, a ona se vraća s priznanicom o pošiljci — poslala je knjigu svom bivšem dečku koji je sada vlasnik male izdavačke kuće.

Bivši dečko objavljuje knjigu. Ni riječi u novinama, ali neki ljudi kupuju knjigu. Preporučuju je drugima koji je također kupe i dalje preporučuju. Nakon šest mjeseci prvo je izdanje rasprodano. Nakon tri godine rasprodana su još tri izdanja, počinjem zarađivati onime čime nisam ni sanjao: s književnošću.

Ne znam koliko će potrajati taj san, ali odlučujem proživjeti svaki trenutak kao da je posljednji. Primjećujem da mi je uspjeh otvorio vrata koja toliko dugo čekam: drugi izdavači žele objaviti moju sljedeću knjigu.

Ali ne mogu pješačiti Putem svetoga Jakova cijelu godinu, pa o čemu ću pisati? Hoće li se drama oko sjedenja za pisačim strojem i rada — osim pisanja rečenica i odlomaka — ponoviti? Važno je nastaviti širiti moj pogled na svijet, pripovijedati o mojim životnim iskustvima. Pokušavam nekoliko dana, mnogo noći, i odlučujem da je to nemoguće. Jednoga poslijepodneva slučajno čitam (zar slučajno?) zanimljivu priču iz 1001 noći; pronalazim simbol vlastitog putovanja, ono što mi pomaže da shvatim tko sam i zašto mi je toliko trebalo odlučiti se na ono što me oduvijek čekalo. Koristim se tom pričom kao osnovom za priču o pastiru koji traži svoj san, blago sakriveno u egipatskim piramidama. Govorim o ljubavi koja ga čeka, kao što je Esther čekala mene dok sam lutao i lutao životom.

Više nisam onaj koji je sanjao da postane netko i nešto: ja jesam. Ja sam pastir što prelazi pustinju, ali gdje je alkemičar koji mi pomaže da nastavim putovanje? Nakon što sam završio novi roman nisam shvatio što je preda mnom: nalikuje na bajku za odrasle, a odrasle više zanimaju ratovi, seks, priče o moći. Unatoč tome, izdavačka kuća pristaje, izdaje knjigu, a čitatelji je ponovno stavljaju na popis najčitanijih knjiga.

Nakon tri godine moj brak je odličan, radim ono što želim raditi, pojavljuje se prvi prijevod, drugi, a uspjeh -spor ali siguran — pronosi moj rad po cijelome svijetu.

Odlučujem se preseliti u Pariz, zbog njegovih kafića, zbog njegovih pisaca, zbog njegova kulturna života. Otkrivam da ništa od toga više ne postoji: kafići su mjesta za turiste s fotografijama osoba koje su ih proslavili. Većina pisaca više mari za stil nego za sadržaj,

pokušavaju biti originalni, ali uspijevaju biti samo dosadni. Zatvoreni su u svome svijetu i ja učim zanimljivu izreku na francuskome jeziku: renvojer l'ascenseur. A to znači: ja govorim dobro o tvojoj knjizi, ti govoriš dobro o mojoj, stvaramo nov kulturni život, revoluciju, novo filozofsko razmišljanje, patimo jer nas nitko ne razumije, ali to se već dogodilo genijalcima u prošlosti, dio je to velikog umjetnika, biti neshvaćen u svoje vrijeme.

Renvojer l'ascenseur i isprva poluče određeni rezultat — ljudi se ne usude javno kritizirati ono što ne razumiju. Ali ubrzo shvaćaju da su prevareni, prestaju vjerovati kritikama.

Internet i njegov jednostavni jezik uspijevaju promijeniti svijet. U Parizu se rađa paralelni svijet: novi pisci trse se da im se riječi i duša razumiju. Družim se s tim novim piscima u kafićima koje nitko ne poznaje jer nisu poznati ni pisci ni kafići. Sam razvijam svoj stil i učim od izdavača ono što moram naučiti o suradnji među ljudima.

— ŠTO JE TO Banka usluga?

— Ma znaš. Svi to znaju.

— Možda, ali ja još uvijek ne shvaćam o čemu govoriš.

— Spominje se u knjizi nekog američkog pisca. To je najmoćnija banka na svijetu. Sveprisutna je.

— Ja sam iz zemlje gdje ne postoji književna tradicija. Nikome ne bih mogao učiniti uslugu.

— To uopće nije važno. Evo ti jednog primjera: ja znam da si ti osoba koja će rasti, jednoga ćeš dana biti jako utjecajan. Znam jer sam i ja nekada bio poput tebe, nadobudan, nezavisan, iskren. Danas više nemam tu energiju, ali pokušavam ti pomoći jer ne mogu ili ne želim stajati na jednome mjestu, ne sanjam o umirovljenju, sanjam o zanimljivoj borbi zvanog život, moć, slava.

Polako gomilam rezerve na tvom računu — te rezerve nisu u novcu, nego u poznanstvima. Predstavljam te ljudima, omogućujem pregovore — samo one pravedne. Znaš da mi duguješ, makar ja nikada ništa ne naplatio.

— A jednoga dana...

— Točno. Jednoga dana nešto trebam, možeš me odbiti, ali znaš da mi duguješ. Učinit ćeš što želim, ja ću ti i dalje pomagati, drugi će znati da si odana osoba, ulagat će na tvoj račun — to će uvijek biti poznanstva, jer ovaj se svijet sastoji od poznanstava, nema ničega više. I oni će jednoga dana nešto poželjeti, a ti ćeš to poštovati i pomoći onome koji je pomogao tebi, s vremenom ćeš splesti svoju mrežu po cijelome svijetu, upoznat ćeš sve koje trebaš upoznati, a tvoj će ugled rasti iz dana u dan.

— Ili ću tada odbiti učiniti to što želiš.

— Naravno. Banka usluga je riskantan ulog, kao svaka druga banka. Ti mi odbiješ učiniti uslugu koju sam te tražio smatrajući da sam ti pomogao jer si to zaslužio, jer si najveći, jer smo svi mi obavezni priznati tvoju darovitost. U redu, zahvaljujem se, tražim isto od neke druge osobe na čiji sam račun stavio polog, ali od toga trenu i bez objašnjenja svi znaju da ne zaslužiš povjerenje.

Možeš napola izrasti, ali nećeš izrasti u ono što priželjkuješ. U jednom trenutku tvoj će život krenuti nizbrdo, dosegnuo si polovicu a nisi stigao do vrha, napola si zadovoljan, napola tužan, niti si neuspjao niti ostvaren čovjek. Nisi ni studen ni vruć, ti si mlak, kao što kaže jedan evanđelist u nekoj svetoj knjizi, mlake stvari ne diraju nepce.

IZDAVAČ ULAŽE MNOGO poznanstava na moj račun u Banci usluga. Učim, patim, knjige se prevode na francuski, a po običaju te zemlje, strance se lijepo prima. I ne samo to: stranac doživljava uspjeh! Deset godina kasnije posjedujem ogroman stan s pogledom na Seno, čitatelji me vole, kritika me mrzi (koja me obožavala dok nisam prodao prvih stotinu tisuća

primjeraka, od kada sam prestao biti »neshvaćeni genijalac«). Pologe uvijek plaćam istoga dana pa uskoro posuđujem — poznanstva. Moj se utjecaj širi. Učim se tražiti usluge, ali i činiti ono što drugi od mene traže.

Esther dobiva radnu dozvolu kao novinarka. Osim trzavica koje su normalne u svakome braku, zadovoljan sam. Po prvi put primjećujem da sva moja živčiranja oko ljubavi i bivših brakova nemaju nikakve veze sa ženama koje sam poznavao, već s mojom vlastitom tjeskobom. Za to je vrijeme samo Esther shvatila nešto vrlo jednostavno: da bih mogao pronaći nju, morao sam najprije pronaći sebe. Zajedno smo osam godina, smatram da je ona žena moga života, a premda se ponekad (bolje rečeno, poprilično često) zaljubim u žene koje susrećem, ni u jednom času nisam pomišljao na rastavu. Nikada ne pitam zna li ona išta o mojim izvanbračnim vezama. Ona o tome nikada ne razgovara.

Stoga me je jako iznenadila kad mi je, nakon izlaska iz kina, rekla da je od časopisa u kojemu radi tražila da joj dopuste izvještavati o nekom građanskom ratu u Africi.

- O ČEMU TO govoriš?
- Da želim biti ratna dopisnica.
- Pa ti si poludjela, što će ti to? Radiš ono što želiš. Dobro zarađuješ, za život ti ne treba taj novac. Posjeduješ sva neophodna poznanstva u Banci usluga. Darovita si i suradnici te cijene.
- Recimo, onda, da moram biti sama.
- Zbog mene?
- Zajedno gradimo naš život. Volim svog muškarca i on voli mene, premda nije najvjerniji muškarac na svijetu.
- Ovo je prvi put da o tome govoriš.
- Zato što mi to nije važno. Sto je vjernost? Osjećaj da posjedujem tijelo i dušu koji nisu moji? Pa zar ti misliš da svih ovih godina, otkako smo zajedno, ja nikada nisam otišla u krevet s drugim muškarcem?
- Ne zanima me, ne želim znati.
- Pa ni ja ne želim.
- Ali, čemu onda ta priča o ratu na nekom mjestu bogu iza nogu?
- Moram. Već sam rekla da moram.
- Nemaš li već sve?
- Imam sve što žena može poželjeti.
- Što nije u redu u tvome životu?
- Upravo je o tome riječ. Imam sve, a ipak sam nesretna. Nisam jedina: svih ovih godina živjela sam ili razgovarala s najrazličitijim ljudima — bogatašima, siromasima, moćnicima, novčano situiranim ljudima. U svim očima koje sam susretala nazirala sam beskrajnu tjeskobu. Tugu koju nisu svi prihvaćali, ali koja je ipak bila prisutna, bez obzira na to o čemu su mi govorili. Slušaš li me?
- Slušam. Razmišljam. Smatraš da nitko nije sretan.
- Neki se ljudi doimaju sretnima: naprosto ne razmišljaju o tome. Drugi planiraju: udat ću se, imat ću kuću, dvoje djece, vikendicu. Dok razmišljaju o tome, djeluju poput bikova koji traže toreadora: vode ih nagoni, idu naprijed, a da ne znaju gdje je cilj. Domognu se svog automobila, ponekad posjeduju i Ferrari, misle da je to smisao života i nikada ne propituju. No, unatoč svemu, u očima im je tuga koja im guši dušu, a da toga nisu ni svjesni.

Jesi li ti sretan?

— Ne znam.

— Ne znam, svi su nesretni. Znam da su uvijek zaposleni: rade prekovremeno, brinu se o djeci, o mužu, o karijeri, o diplomi, o sutrašnjim zadacima, što moraju kupiti, što moraju posjedovati da se ne osjećaju manje vrijednima itd. Ipak, rijetki su mi rekli »nesretan sam«. Većina je govorila »osjećam se odlično, imam sve što sam oduvijek želio«. Pitam ih: »Sto vas čini sretnim?«. Odgovor: »Imam sve o čemu čovjek sanja — obitelj, kuću, posao, zdravlje«. Pitam ponovno: »Jeste li se ikada zapitali je li to sve u životu?«. Odgovor: »Da, to je sve«. Uporno nastavljam: »Dakle, smisao života je posao, obitelj, djeca koja će odrasti i napustiti vas, muž ili žena koji će se s vremenom pretvoriti više u prijatelje nego u istinske ljubavnike? I poslu će jednoga dana doći kraj. Što ćete učiniti kada dođe taj dan?«

Odgovor: nema odgovora. Mijenjaju temu razgovora.

— Ustvari, odgovaraju: »Kada djeca odrastu, kada suprug ili supruga postane više prijatelj nego strastveni ljubavnik, kada odem u mirovinu, imat ću vremena za ono o čemu oduvijek sanjam: za putovanja«.

— Pitanje: »Ali, niste li upravo rekli da ste sada sretni? Ne bavite li se onime o čemu ste oduvijek sanjali?« Tada kažu da imaju puno posla i mijenjaju temu razgovora.

— Ako uporno nastavljam s pitanjima, uvijek naposljetku shvate da nešto nedostaje. Vlasnik tvrtke još nije sklopio posao o kojemu sanja, domaćica bi voljela biti samostalnija ili imati više novca, zaljubljeni mladić boji se da će izgubiti djevojku, profesor se pita je li sam odabrao svoje zanimanje ili su mu ga drugi odabrali, stomatolog želi biti pjevač, pjevač želi biti političar, političar želi biti pisac, pisac želi biti zemljoradnik. Pa ako i sretnem čovjeka koji se bavi onim što je odabrao, duša mu je nemirna. Nije pronašao mir. Kad smo već kod toga, bit ću uporna: jesi li sretan?

— Ne. Imam ženu koju volim, karijeru o kojoj sam oduvijek sanjao. Slobodu na kojoj mi zavide svi prijatelji. Putovanja, počasti, čestitke. Ali ima nešto...

— Što?

— Mislim da život gubi smisao ako se zastane.

— Ne možeš li se opustiti, pogledati Pariz, primiti me za ruku i reći: postigao sam što sam želio, sada ćemo uživati u ostatku života.

— Mogu pogledati Pariz, mogu te primiti za ruku, ali ne mogu izgovoriti te riječi.

— Na ulici po kojoj sada hodamo, mogu se kladiti da svi osjećaju isto. Elegantna žena koja je upravo prošla provodi dane pokušavajući zaustaviti vrijeme, držati vagu pod kontrolom, jer smatra da o tome ovisi ljubav. Pogledaj na drugu stranu ulice: bračni par s dvoje djece. Proživljavaju trenutke istinske sreće kada izlaze u šetnju s djecom, ali podsvijest ih istodobno neprestano muči: razmišljaju o poslu koji mogu izgubiti, o bolesti koja se može pojaviti, o zdravlju koje može iznevjeriti, o djetetu koje može pregaziti automobil. Dok pokušavaju odagnate takve misli, tragaju za načinom da izbjegnu tragediju, da se zaštite od svijeta.

— A prosjak na uglu?

— Njega ne poznajem. Nikada nisam razgovarala s prosjacima. On je slika i prilika nesreće, ali njegove oči, poput očiju svih prosjaka, nešto skrivaju. U njima je tuga toliko vidljiva da ne mogu povjerovati.

— Što nedostaje?

— Nemam pojma. Gledam časopise o poznatim osobama: svi se smiju, svi su zadovoljni. Ali budući da sam udana za slavnu osobu, znam da to nije tako: u tom se trenutku i na toj fotografiji svi smiju i zabavljaju, ali noću ili ujutro priča se uvijek mijenja. »Što moram

učiniti da se i dalje pojavljujem u časopisima?» »Kako prikriti činjenicu da više nema ni dovoljno novca kako bih održavao ovu raskoš?» »Kako vladati tim bogatstvom, kako ga umnožiti i istaknuti iznad drugih?» »Glumica s kojom se na ovoj fotografiji smijem i slavim već mi sutra može ukrasti ulogu!» »Jesam li bolje obučena od nje? Zašto se smijemo ako se preziremo?» »Zašto čitateljima tih časopisa prodajemo sreću kad smo duboko nesretni, robovi slave?»

— Nismo robovi slave.

— Prestani biti paranoičan, ne govorim o nama.

— Što se, po tvome mišljenju, događa?

— Prije nekoliko godina pročitala sam knjigu koja je pripovijedala vrlo zanimljivu priču. Pretpostavimo da je Hitler pobijedio u ratu, pobio sve Židove na svijetu i uvjerio svoj narod da uistinu postoji nadmoćna rasa. Povijesne se knjige polako mijenjaju, a stotinu godina poslije njegovim nasljednicima polazi za rukom pobiti sve Indijance.

Nakon tri stotine godina crnci su desetkovani. Prođe pet stotina godina i moćni ratni stroj napokon uspije izbrisati s lica zemlje istočnjačku rasu. Povijesne knjige pripovijedaju o davnim bitkama protiv divljaka, ali nitko ne čita pozorno, jer to nije ni važno.

Dvije tisuće godina nakon pojave nacizma, u nekom kafiću u Tokvju — u kojem gotovo pet stotina godina žive visoki plavooki ljudi — Hans i Fritz piju pivo. Odjednom Hans pogleda Fritza i upita ga: »Fritz, misliš li da je sve oduvijek ovako?»

»Kako ovako?»

»Svijet«.

»Naravno da je oduvijek ovakav, nismo li tako učili?»

»Jasno, ne znam zašto sam postavio tako glupo pitanje?«, kaže Hans. Popiju svoje pivo, razgovaraju o drugim stvarima, zaborave tu temu.

— Ne moraš putovati u tako daleku budućnost, dovoljno je vratiti se 2000 godina unatrag. Bi li mogao voljeti giljotinu, vješala, električnu stolicu?

— Znam kamo si krenula: prema najgorem od svih mučenja, križu. Sjećam se da sam u Cicerona čitao da je to »odvratna kazna« što donosi stravične patnje prije nego što dođe smrt. Ipak, danas ga ljudi nose na prsima, vješaju ga na zidove i poistovjetili su ga s vjerskim simbolom, a zaboravljaju da se nalaze pred spravom za mučenje.

— Stoga: dva i pol stoljeća su prošla dok netko nije odlučio kako je vrijeme da se prekinu poganska slavlja na zimski suncostaj, dan kada je Sunce najudaljenije od Zemlje. Apostoli i njihovi nasljednici previše su se bavili širenjem Isusove poruke i nikada se nisu proučavali natalis invict Soli, mitrejsko slavlje u čast rođenja sunca koje je padalo na 25. prosinca. Dok jednoga dana neki biskup nije odlučio da su slavlja u čast suncostaja prijatnija vjeri i gotovo! Danas imamo mise, jaslice, poklone, propovijedi, plastičnu novorođenčad u drvenim jaslicama i uvjerenje, potpuno i apsolutno uvjerenje da se Isus rodio toga dana!

— A imamo i božićno drveće: znaš li mu porijeklo?

— Nemam pojma.

— Sveti Bonifacije odlučio je »pokrstiti« obred posvećen štovanju boga Odina dok je ovaj bio dijete: jednom godišnje, germanska su plemena stavljala darove oko stabla hrasta kako bi ih pronašla djeca. Smatrali su da će time obradovati pogansko božanstvo.

— Vratimo se priči o Hansu i Fritzu: smatraš li da su civilizacija, međuljudski odnosi, naša stremljenja, naše pobjede, da je sve to plod krivo ispričovijedane povijesti?

— Kada si pisao o Putu svetoga Jakova, došao si do istoga zaključka, zar ne? Prije si smatrao da skupina odabranih razumije značenje čarobnih simbola: danas znaš da svi iščitavamo to značenje — makar ono bilo zaboravljeno.

— To saznanje ne doprinosi ničemu: ljudi se strašno trse da zaborave, da ne prihvate to ogromno čarobno vrelo što ga posjeduju. Jer to bi unijelo nemir u njihove uređene svjetove.

— Pa ipak, svi posjeduju tu sposobnost, nije li tako?

— Upravo tako. Ali potrebna je odvažnost da bi se slijedili snovi i znakovi. Je li to razlog tvojoj tuzi?

— Ne znam. I ne tvrdim da sam stalno nesretan. Zabavljam se, volim te, obožavam svoj posao. Ali ponekad osjetim tu duboku tugu, ponekad pomiješanu s krivnjom ili strahom: osjećaj prođe samo da se kasnije vrati i ponovno prođe. Poput našega Hansa, postavljam pitanje: budući da ne mogu odgovoriti na njega, naprosto ga zaboravljam. Mogao bih pomagati gladnoj djeci, utemeljiti društvo za pomoć dupinima, pokušati spašavati ljude u ime Isusovo, učiniti ono što bi mi dalo osjećaj da sam koristan: ali ne želim.

— A čemu ta priča da želiš ići u rat?

— Jer smatram da se čovjek u ratu nalazi na granici: može sutra umrijeti. Tko živi na granici, drugačije se ponaša.

— Želiš li odgovoriti na Hansovo pitanje?

— Želim.

DANAS, U OVOM lijepom apartmanu Hotela Bristol, dok Eiffelov toranj zasnijetli na pet minuta svakog punog sata, ispijena boca vina, popušene cigarete, ljudi što me pozdravljaju kao da se doista ništa strašno nije dogodilo — pitam se: je li sve počelo onoga dana kada smo izašli iz kina? Je li moja obaveza bila dopustiti joj da krene u potragu za tom krivo ispriповijedanom pričom, ili sam trebao biti oštiji, reći joj da si to izbije iz glave, jer je moja žena, a meni su njezina prisutnost i podrška iznimno potrebni.

Gluposti. Kao što znam sada, znao sam i onda da mi nije bilo druge doli prihvatiti ono što je željela. Da sam rekao »biraj između mene i ideje o ratnom dopisništvu«, na površinu bi isplivalo sve što je Esther učinila za mene. Premda nisam vjerovao njezinoj namjeri - potrazi za »krivo ispriповijedanom pričom« — zaključio sam da je trebala malo slobode, izaći, proživjeti snažne osjećaje. Što je tome nedostajalo?

Pristao sam, iako sam joj prije pojasnio da je podigla veliki polog iz Banke usluga (kad bolje razmislim, kakve li gluposti!). Dvije je godine Esther pratila razne sukobe na licu mjesta, mijenjala kontinente češće nego cipele. Uvijek kada bi se vraćala, mislio sam da će posustati - nije moguće dugo živjeti na mjestima bez pristojne hrane, redovitog kupanja, kina ili kazališta. Upitao bih ju je li već odgovorila na Hansovo pitanje, a ona bi uvijek odgovarala da je na dobrom putu — i morao sam se pomiriti s time. Ponekad je mjesecima nije bilo kod kuće; suprotno onome što govori »službena bračna priča« (već sam se počeo služiti njezinim izrazima), taje udaljenost snažila našu ljubav, ukazivala na to koliko smo važni jedno drugome. Naša je veza, za koju sam mislio da je dosegla idealnu točku kada smo se preselili u Pariz, svakim danom bila sve bolja.

Koliko sam shvatio, upoznala je Mikhaila dok je tražila prevoditelja koji bi joj se pridružio u nekoj srednjoazijskoj zemlji. Isprva, o njemu mi je pričala puna entuzijazma — osjećajna osoba, koja vidi svijet onakav kakav je, a ne kakav kažu da jest. Bio je pet godina mladi od nje, ali pun iskustva koje je Esther opisivala »čarobnim«. Slušao sam strpljivo i pristojno, kao da su me taj momak i njegove ideje jako zanimali, ali zapravo sam bio negdje drugdje, u mislima sam pretresao obaveze koje su me čekale, moguće zamisli za neki tekst, odgovore na pitanja novinara i izdavača, način kako zavesti stanovitu ženu koju sam, kako je izgledalo, zanimalo, planove putovanja na predstavljanja svojih knjiga.

Ne znam je li primijetila. Ali ja nisam primijetio da je Mikhail malo pomalo nestajao iz

naših razgovora i napokon potpuno iščeznuo. A njezino se ponašanje svakim danom mijenjalo: čak je i u Parizu počela izlaziti noću nekoliko puta na tjedan stalno govoreći da priprema izvještaj o prošnjacima.

Pomislio sam da ima ljubavnu vezu. Patio sam tjedan dana, pitao sam se: trebam li izreći svoje sumnje, ili se pretvarati da se ništa ne događa? Odlučio sam sve zanemariti i osloniti se na počelo »daleko od očiju, daleko od srca«. Bio sam potpuno uvjeren da ne postoji ni najmanja mogućnost da me napusti — mnogo je učinila kako bi mi pomogla da postanem ono što jesam i ne bi bilo logično odreći se svega zbog neke kratkotrajne zaludenosti.

Da me uistinu zanima Estherin svijet, barem jednom bih je upitao što se dogodilo njezinu prevoditeljju i njegovoj »čarobnoj« osjećajnosti. Trebao sam nešto naslutiti iz te šutnje, iz nedostatka informacija. Trebao sam je zamoliti da me barem jednom povede na te »izvještaje« o prošnjacima.

Kada bi me ponekad upitala zanima li me njezin posao, moj bi odgovor uvijek bio isti: »zanima me, ali ne želim se miješati, želim da budeš slobodna i slijediš svoj san onako kako si odabrala«.

To, naravno, nije ostavljalo dojam potpune nezainteresiranosti. Ali budući da ljudi uvijek vjeruju u ono u što žele vjerovati, Esther je bila zadovoljna mojim odgovorom.

Mislila mi ponovno prolazi rečenica koju je izgovorio istražitelj dok sam izlazio iz zatvora: slobodni ste. Sto je sloboda? Shvatiti da vašega muža nimalo nije briga što radite? Osjećati se usamljeno, nemati nikoga komu biste povjerali najskrivenije osjećaje jer je osoba za koju ste se vjenčali usredotočena na svoj posao, na svoju važnu, sjajnu, napornu karijeru?

Još jednom promatram Eiffelov toranj: prolazi još jedan sat jer ponovno sjaji kao da je od dragulja. Ne znam koliko se to puta dogodilo otkad stojim tu na prozoru.

Znam da u ime slobode u našem braku nisam primijetio da je Mikhail iščeznuo iz razgovora moje žene.

Ponovno se pojavio u nekom kafiću, potom opet nestao, vodeći je ovaj put sa sobom i na taj način pretvorio slavna i uspješna pisca u osumnjičenika za zločin.

Ili, još gore, u napuštena muškarca.

Hansovo pitanje

U B U E N O S A i R E S U je Zahir običan novčić od dvadeset centa; tragovi džepna nožića ili otvarača za pisma prekrivaju slova NT i brojku 2; godina urezana na naličje je 1929. U Guzeratu, krajem 18. stoljeća, Zahir je bio tigar; najavi, neki slijepac iz džamije u Surakarti što su ga kamenovali vjernici; u Perziji, astrolab kojega je Nadir Shah prisilio da se igra na dnu mora; u zatvorima Mahdija, 1892. godine, maleni kompas što ga je dodirnuo RudolfCarl von Slatin...

Godinu dana poslije budim se i razmišljam o priči Jorgea Luisa Borgesa: ono što, kada jednom vidimo ili dodirnemo, nikada ne zaboravimo - i zaokuplja nam misli dok ne izludimo. Moj Zahir nisu romantične metafore sa slijepcima, kompasima, tigrovima ili nekakvim novčićem.

On ima svoje ime, njegovo je ime Esther.

Po izlasku iz zatvora pojavio sam se na naslovnica nekolicine tračerskih časopisa: počeli su mi pripisivati mogući zločin, ali kako bi se izbjeglo suđenje, na kraju su se »složili« da su me oslobodili krivnje (Oslobođen krivnje? Pa nisu ni podigli optužnicu!). Prošlo je tjedan dana, provjeravali su je li povez preko očiju čvrsto stajao (jest, čvrsto je stajao, bio sam, nesumnjivo, neka vrsta pisca i svi su željeli znati kako pisac koji piše o duhovnosti skriva tako mračnu stranu). Potom su ponovno napadali, tvrdili su da je pobjegla jer sam ja bio poznat po izvanbračnim vezama: neki je njemački časopis spominjao moju moguću vezu s nekom pjevačicom, dvadeset godina mlađom od mene, koja je tvrdila da me upoznala u Oslu, u

Norveškoj (to je bila istina, ali do sastanka je došlo zbog Banke usluga - zamolio me je jedan prijatelj i bio s nama tijekom tog jedinog ručka). Pjevačica je govorila da među nama nema ništa (budući da ničega nije bilo, zašto su stavili tu fotografiju na naslovnicu?) i iskoristila priliku kako bi najavila svoj novi album. I časopis i ja poslužili smo joj za promidžbu, a ni dan danas ne znam je li neuspjeh njezina albuma bio posljedica te jeftine promidžbe (osim toga, album nije bio loš — pokvarile su ga izjave za tisak).

No, skandal s poznatim piscem bio je kratka vijeka: u Europi, a napose u Francuskoj, nevjera ne samo da se prihvaća, nego joj se potajno iskazuje i divljenje. A nitko ne voli čitati priču koja se može dogoditi i njemu samome. Priča je sišla s naslovnica časopisa, ali pretpostavke su ostale: otmica, bijeg od kuće zbog zlostavljanja (fotografija konobara koji je tvrdio da smo se često svadali: sjećam se da sam se tamo jednom doista posvađao s Esther, pobjesnio sam zbog njezina mišljenja o nekom južnoameričkom piscu koje se u potpunosti razilazilo s mojim). Neki je engleski tabloid naveo - premda bez značajnih posljedica - da je moja supruga povezana s podzemljem te da podržava neku islamsku terorističku organizaciju.

Ali, na ovom svijetu prepunome izdaja, razvoda, ubojstava i atentata, čitateljstvo je nakon mjesec dana zaboravilo moju priču. Dugogodišnje iskustvo me poučilo da ta vrsta vijesti neće poljuljati mog vjernog čitatelja (već se nešto slično jednom dogodilo u nekoj argentinskoj televizijskoj emisiji kada je njihov novinar tvrdio da posjeduje »dokaze« da sam se potajno susreo s budućom Prvom damom Čilea - a knjige su mi ostale na listi najprodavanijih). Senzacionalizmu je vijek trajanja jedva petnaest minuta, kako je to govorio jedan američki umjetnik; mene je brinulo nešto drugo - kako ponovno urediti svoj život, pronaći novu ljubav, vratiti se pisanju knjiga te u malenoj ladici na granici između ljubavi i mržnje sačuvati ikoju uspomenu na svoju ženu.

Ili bolje rečeno (morao sam to prihvatiti): na svoju bivšu ženu.

Dio onoga što sam predvidio u onoj hotelskoj sobi se obistinilo. Neko vrijeme nisam izlazio iz kuće: nisam se bio u stanju suočiti s prijateljima, pogledati ih u oči i naprosto reći: »žena me ostavila zbog mlađega muškarca«. Kada sam izlazio, nitko me nije ništa pitao, ali nakon poneke čaše vina osjetio bih se pozvanim progovoriti — kao da mogu čitati tuđe misli, kao da mislim da nemaju drugih briga do razmišljanja o događajima u mom životu, ali dovoljno su pristojni pa ne ispituju. Ovisno o mome trenutnom raspoloženju, Esther je bila svetica koja zaslužuje bolju sudbinu ili pokvarena izdajnica koja me uplela u tako složenu situaciju da su me smatrali zločincem.

U početku su me prijatelji, poznanici, izdavači, svi koji su sa mnom sjedali za stol tijekom mnogobrojnih svečanih večera kojima sam morao prisustvovati, slušali donekle pozorno. Ali malo pomalo, primijetio sam da razgovor pokušavaju skrenuti s te teme — ona ih je svojedobno zanimala, ali više nije bila dijelom njihove svakodnevne znatiželje — zanimljivije je bilo razgovarati o glumici koju je ubio pjevač, o adolescentici koja je napisala knjigu o svojim vezama s poznatim političarima. Jednom sam prigodom u Madridu primijetio da je uzvanika na večerama i domjencima svakim danom sve manje: premda mi je duši godilo rasteretiti se osjećaja, kriviti ili blagosivljati Esther, shvatio sam da sam postao gorim od iznevjerena supruga: postao sam dosadan čovjek, osoba koju nitko ne želi pokraj sebe.

Odlučio sam patiti u tišini, a pozivnice su ponovno zatrpale moj poštanski sandučić.

Ali Zahir, o kojemu sam razmišljao s ljubavlju ili onom prvotnom mržnjom, nastavio je rasti u mojoj duši. Počeo sam tražiti Esther u svakoj ženi koju bih upoznao. Viđao sam je u svim kafićima, kinima, na autobusnim stajalištima. Nekoliko sam puta zamolio vozača taksija da stane nasred ceste, ili sam pratio neku sve dok se ne bih uvjerio da nije ona koju tražim.

Zbog Zahira što mi je zaokupljao svaku misao, trebala mi je neka vrsta protuotrova, nešto da me spasi od oćajanja.

Pojavilo se samo jedno rješenje: pronaći novu djevojku.

Upoznao sam tri, četiri privlačne žene, na kraju sam se zainteresirao za Marie, trideset-

petogodišnju francusku glumicu. Samo mi ona nije govorila gluposti poput »svidaš mi se kao muškarac, ne kao osoba koju svi žele upoznati« ili »bilo bi mi draže da nisi slavan« ili — najgore od svega — »novac me ne zanima«. Jedino je ona bila iskreno zadovoljna mojim uspjehom jer je i sama bila poznata, i jer je znala da je slava važna. Slava je afrodizijak. Biti u vezi s muškarcem koji je odabrao baš nju — iako je mogao! odabrati mnoge druge — godilo je njezinu egu.

Počeli smo se često pojavljivati na zabavama i domjencima: pričalo se o našoj vezi, ni ona ni ja to nismo ni potvrđivali ni nijekali, stvar je visjela u zraku, a časopisima! nije bilo druge doli čekati fotografiju poljupca - do kojega nikada nije došlo jer smo takvo ponašanja u javnosti oboje smatrali vulgarnim. Ona je odlazila na snimanja, ja sam imao svoj posao; kada sam mogao, išao sam u Milano, kada je ona mogla, dolazila je u Pariz, osjećali smo bliskost, ali nismo ovisili jedno o drugome.

Marie se pretvarala da ne zna što se događa u mojoj, ja sam se pretvarao da ne znam što se događa u njezinoj duši (neostvariva ljubav prema oženjenom susjedu, makar je ona žena koja može imati svakog muškarca kojeg poželi). Bili smo prijatelji, suradnici, zabavljale su nas iste emisiji, usudit ću se reći da je bilo mjesta nekoj vrsti ljubavi - različitoj od one što sam je ja osjećao prema Esther ili ona prema svome susjedu.

Vratio sam se popodnevnim potpisivanjima knjiga, ponovno prihvaćao pozive na predavanja, članke, dobrotvorne večere, televizijske emisije, projekte s mladim umjetnicima. Radio sam sve osim onoga što sam morao raditi: napisati knjigu.

Ali to mi nije bilo važno, duboko u srca mislio sam da je moja karijera pisca završena, jer ona zbog koje sam počeo pisati više nije bila uz mene. Punim sam plućima proživljavao svoj san dok je trajao, stigao sam dokle mnogi nisu imali sreće stići, mogao sam provesti ostatak života u zabavljanju.

Tako sam razmišljao svakoga jutra. Poslijepodne bih shvatio da je pisanje jedino što uistinu volim raditi. Navečer bih se ponovno pokušavao uvjeriti da sam svoj san već ostvario i da bih se morao okušati u nečemu novome.

SLJEDEĆA GODINA bila je Godina svetoga Jakova iz Compostele, a to se ponavlja svaki puta kada dan svetoga Jakova iz Compostele, 25. srpnja, padne na nedjelju. Posebna vrata ostaju otvorena 365 dana; tradicionalno se vjeruje da osoba koja na ta vrata uđe u Katedralu grada Santiaga de Compostela prima niz posebnih blagoslova.

U Španjolskoj se mnogo toga obilježavalo, a kako sam bio iznimno zahvalan na obavljenu hodočašću, odlučih sudjelovati barem u jednom događaju: siječanjskom predavanju u Baskiji. Kako bih umakao svakodnevici — pokušaj pisanja knjige/ odlazak na zabavu/ zračna luka/ posjet Marie u Milanu/ odlazak na ručak/ hotel/ zračna luka/ Internet/ zračna luka/ intervju/ zračna luka - odlučio sam autom prevaliti 1400 kilometara, sam.

Svako mjesto — čak i ona u kojima nikada nisam bio — priziva mog osobnog Zahira. Razmišljam koliko bi Esther ovo voljela upoznati, uživala bi ručati u ovom restoranu, koračati uz rub ove rijeke. Ostajem prenoćiti u Bavonneu i prije spavanja uključujem televizor te doznajem da oko 5000 kamiona čeka na francusko-španjolskoj granici zbog jakog i neočekivanog snježnog nevremena.

Budim se i razmišljam o povratku u Pariz: imam odličnu ispriku otkazati dogovor, a organizatori će me savršeno razumjeti - promet je u kolapsu, poledica je na cestama, i španjolska i francuska vlada svima savjetuju da ovaj vikend ne izlaze iz kuća, vjerojatnost nesreća je velika. Stanje je kritičnije od sinočnjeg: jutarnje novine govore o 17 tisuća osoba koje su zarobljene na prometnicama, djelatnici Narodne obrane pomažu im hranom i pokrivačima jer su mnogi potrošili gorivo i više se ne mogu grijati.

U hotelu mi objašnjavaju da, ako IPAK moram putovati, ako je u pitanju život ili smrt, mogu krenuti malom lokalnom cestom, obilaskom koji će putovanje produljiti za još dva sata

premda nitko ne može jamčiti dobro stanje na cesti. Slijedim poriv i nastavljam putovanje: nešto me gura naprijed, prema kliskome asfaltu i satima strpljiva čekanja u prometnim zastojsima.

Možda ime grada: Vitoria. Možda misao da sam previše naviknut na udobnost i da sam izgubio sposobnost improviziranja u kriznim okolnostima. Možda polet ljudi što sada pokušavaju obnoviti katedralu sagrađenu prije mnogo stoljeća — a ne bi li svratili pozornost na svoje napore, pozvali su nekolicinu pisaca na predavanja. Ili možda ono što su govorili stari osvajači obiju Amerika: »ploviti je neophodno, živjeti nije«.

Stoga plovim. Nakon mnogo vremena i mnogo napetosti stižem u Vitoriju gdje me čekaju još napetiji ljudi. Govore da ovakva snježnog nevremena nije bilo više od trideset godina, zahvaljuju mi na iskazanu naporu, ali već moramo krenuti s programom što uključuje posjet katedrali Svete Marije.

Neka mi djevojka osobito sjajnih očiju pripovijeda povijest katedrale. U početku su bile tek zidine. Potom su jedan zid upotrijebili pri gradnji kapelice. Nakon nekoliko desetaka godina kapelica je prerasla u crkvu. Nakon stotinu godina crkva je postala gotičkom katedralom. Katedrala je proživjela slavne trenutke, pojavili su se problemi u građi katedrale, neko je vrijeme bila napuštena, prošla je kroz preinake koje su uništili njezinu strukturu, a svi su naraštaji smatrali da su riješili problem prekrajajući izvorne nacрте. Tako su tijekom stoljeća podizali zidove, rušili grede, pojačavali potpornje, otvarali i zatvarali prozore.

A katedrala je sve trpjela.

Koračam njezinim kosturom, promatram današnje preinake: ovaj put arhitekti jamče da su pronašli najbolje rješenje. Posvuda se nalaze željezne skele i potpornji, velike teorije o budućim zahvatima i poneka kritika onoga što je učinjeno u prošlosti.

Odjednom, usred središnjeg broda, shvatim nešto iznimno važno: ja sam katedrala, svatko od nas je katedrala. Rastemo, mijenjamo oblik, nailazimo na pogreške koje moramo ispraviti, ne odabiremo uvijek najbolje rješenje, ali unatoč svemu i dalje napredujemo, pokušavamo koračati uspravni, ne iskazivati poštovanje ni zidovima ni vratima ni prozorima, već praznome unutarnjem prostoru, prostoru u kojemu se klanjamo i obožavamo ono što nam je drago i važno.

Da, mi smo katedrale, bez imalo sumnje. Ali što se nalazi u praznini moje unutarnje katedrale?

Esther, Zahir.

Ona je ispunila sve. Ona je jedini razlog moga postojanja. Osvrćem se oko sebe, pripremam se za predavanje i shvaćam zašto sam se suočio sa snijegom, prometnim zastojem i poledicom: da ne zaboravim kako se svakim danom moram iznova graditi i da bih - prvi puta u svom životu — prihvatio da volim neko ljudsko biće više od samoga sebe.

Na putu za Pariz - sada su vremenski uvjeti puno bolji — nalazim se u nekoj vrsti transa: ne razmišljam, tek pazim na promet. Kada stižem kući, molim domaćicu da nikoga ne pušta, neka zabušava sljedećih nekoliko dana, neka skuha jutarnju kavu, ručak i večeru. Zgazim maleni uređaj kojim se spajam na Internet i potpuno ga uništım. Iz zida iščupam telefon. Mobitel spremam u paketić i šaljem ga svom izdavaču kojega molim da mi ga vrati tek kada osobno dođem po njega.

Sljedećih tjedan dana ujutro hodam obalom Sene, a po povratku sjedam za pisaći stol. Kao da sam slušao glas anđela, pišem knjigu — bolje rečeno, pismo, dugačko pismo ženi svojih snova, ženi koju volim, ženi koju ću zauvijek voljeti. Jednoga će dana ova knjiga možda dospjeti u njezine ruke, a čak ako do toga nikada ne dođe, ja sam sada čovjek što se pomirio sa svojim duhom. Više se ne borim sa svojim povrijeđenim ponosom, više ne tražım Esther na svakom uglu, po kafićima, kinima, večerama, u Marie, u dnevnim vijestima.

Upravo suprotno, zadovoljan sam što ona postoji — pokazujem si da sam sposoban

voljeti ljubavlju koju nisam poznavao, iznimno sam zahvalan.

Prihvaćam Zahira, dopustit ću da me povede prema svetosti ili prema ludilu.

VRIJEME DERANJA, vrijeme šijenja, naslov preuzet iz Propovjednikova stiha, objavljen krajem travnja. Drugoga tjedna u svibnju već je dospio na prvo mjesto najprodavanijih knjiga.

Književni časopisi, koji mi nikada nisu bili skloni, ovaj su put udvostručili napade. Izrezao sam neke od glavnih rečenica i spremio ih u bilježnicu s kritikama iz prethodnih godina; u biti govore o istome, tek je naslov knjige drugi:

»... još jednom, u ovim teškim vremenima, autor nam ljubavnom pričom pomaže u bijegu« (kao da čovjek može bez toga)

»... kratke rečenice, površan stil« (kao da duge rečenice znače duboki stil)

»... autor je otkrio tajnu uspjeha - marketing« (kao da sam se rodio u zemlji duge književne tradicije i imam što uložiti u svoju prvu knjigu)

»... iako će prodavati kao što je uvijek prodavao, to dokazuje da ljudsko biće nije spremno suočiti se s tragedijom koja nas okružuje« (kao da oni znaju što znači biti spreman).

No, neki su napisi bili drugačiji: osim već navedenih rečenica, isticali su da se koristim prošlogodišnjim skandalom kako bih zaradio više novca. Kao što je uvijek bio slučaj, negativna je kritika dodatno proširila vijest o mom radu: moji su vjerni čitatelji i dalje kupovali, a oni koji su već zaboravili taj slučaj, podsjetili su se i također kupili svoj primjerak jer ih je zanimala moja verzija Estherina nestanka (budući da u knjizi nije bilo riječi o tome, nego je to bila himna ljubavi, vjerojatno su se razočarali i opravdali kritike). Prava su odmah prodana u svim zemljama gdje su se objavljivali moji naslovi.

Marie, kojoj sam predao tekst prije nego što sam ga poslao izdavaču, pokazala se ženom kakvoj sam se nadao: umjesto da bude ljubomorna ili da kaže da ne bih smio na taj način ogoliti svoju dušu, ohrabrila me da nastavim i jako se veselila uspjehu. U to je vrijeme čitala nauk nekog gotovo nepoznatog mistika i citirala ga pri svakom našem razgovoru.

— KADA NAS DRUGI hvale, moramo pripaziti na vlastito ponašanje.

— Kritika me nikada nije mazila.

— Govorim o čitateljima: primio si više pisama nego ikada, na kraju ćeš pomisliti da si bolji no što misliš, uljuljkat ćeš se u lažni osjećaj sigurnosti, a to može postati opasno.

— Ali, iskreno rečeno, nakon posjeta onoj katedrali, smatram da sam bolji no što sam mislio da jesam, a to nema nikakve veza s pismima čitatelja. Otkrio sam ljubav, koliko god to suludo zvučalo.

— Izvrsno. U knjizi mi se najviše svadjelo to što ni u kojem trenutku ne svaljuješ krivnju na svoju bivšu ženu. A i ne opravdavaš sebe.

— Naučio sam ne trošiti vrijeme na takvo što.

— Odlično. Svemir se brine i ispravlja naše pogreške.

— Govoriš o Estherinu nestanku kao o svojevrsnom »ispravku«?

— Ne vjerujem u iscjeliteljske moći patnje i tragedije; one se događaju jer su dio života i ne smijemo ih promatrati kao kaznu. Općenito, svemir nam govori da grijeshimo, kada nam uzima ono što nam je najvažnije: naše prijatelje. A upravo se to dogodilo tebi, ako se ne varam.

— Nedavno sam nešto otkrio: pravi su prijatelji uz nas kada nam se dogode lijepe stvari. Drže nam palčeve, raduju se našim uspjesima. Lažni prijatelji se javljaju samo kada nam je teško, tužna lica, »solidarni«, a zapravo ih naša patnja tješi u njihovim bijednim životima. Tijekom prošlogodišnje krize pojavljivale su se osobe koje nikada prije nisam vidio i »tješile« me.

To mrzim.

— To se i meni događa.

— Stoga ti hvala što si se pojavila u mome životu, Marie.

— Ne zahvaljuj se prebrzo, naša veza još nije dovoljno snažna. Ja se u zadnje vrijeme bavim mišlju da se preselim u Pariz, ili da zamolim tebe da se doseliš u Milano: ni u tvome ni u mome slučaju to nimalo neće utjecati na naše poslove. Ti uvijek radiš kod kuće, a ja uvijek u drugom gradu. Želiš li promijeniti temu ili ćemo nastaviti razgovarati o toj mogućnosti?

— Želim promijeniti temu.

— Dobro, možemo razgovarati o nečemu drugome. Uložio si mnogo hrabrosti u svoju knjigu. Čudi me što ni u jednome trenu ne spominješ mladića.

— On me ne zanima.

— Naravno da te zanima. Naravno da se ponekad pitaš: zašto ga je odabrala?

— Ne pitam se.

— Lažeš. Ja bih voljela znati zašto se moj susjed nikada nije razveo od svoje dosadne supruge koja se stalno smiješi, uvijek brine o kući, o hrani, o djeci, o računima koje treba platiti. Ako se pitam ja, pitaš se i ti.

— Želiš da kažem da ga mrzim jer mi je oteo suprugu?,,

— Ne, želim čuti da si mu oprostio.

— To nisam sposoban.

— Jako je teško, ali nema ti druge: ne oprostiš li mu, uvijek ćeš misliti na bol koju ti je zadao, a ta bol nikada neće proći. Ne kažem da ti se mora sviđati. Ne kažem ni da moraš pokušati. Ne kažem da ga počneš promatrati kao nekog anđela. Kako se ono zove? Neko rusko ime, ako se ne varam.

— Ne zanima me njegovo ime.

— Vidiš? Ne želiš mu ni ime izgovoriti. Zar si praznovjeran?

— Mikhail. Evo, tako se zove.

— Snaga mržnje neće te nikamo odvesti; ali snaga opraštanja, što dolazi u obliku ljubavi, promijenit će tvoj život.

— Zvučiš poput tibetanske učiteljice koja govori o jako lijepim stvarima u teoriji, ali koje su u stvarnosti neizvedive. Nemoj zaboraviti da su me puno puta povrijedili.

— Zato još uvijek nosiš u sebi onog dječaka što je plakao skrivajući se od roditelja, onaj što je bio najslabiji u školi. Još nosiš ožiljke žgoljava mladića koji nije mogao naći djevojku, kojemu nije išao nijedan sport. Nisi uspio ukloniti ožiljke s nekih rana koje su ti drugi nanijeli. Ali, kako te to čini boljim čovjekom?

— Tko kaže da mi se takvo što dogodilo?

— Znam. Vidim ti u očima, a to te ne čini boljim. Tek te čini željnim stalna sažaljenja, jer bio si žrtvom snažnijih. Ili krenuti suprotnim putem: pretvoriti se u osvjetnika spremnog povrijediti one koji su te povrijedili. Ne čini ti se da gubiš vrijeme?

— Mislim da se ponašam ljudski.

— Zaista, ljudski. Ali ni pametno ni razumno. Poštuj svoje vrijeme na Zemlji, znaj da je Bog uvijek praštao, a prašta i danas.

PROMATRAJUĆI okupljeno mnoštvo na poslijepodnevnom dijeljenju potpisa u nekom velikom trgovačkom centru na Aveniji Champs-Elvsees, razmišljao sam: koliko je ovih osoba

doživjelo isto ono što sam doživio ja sa svojom suprugom?

Vrlo malo njih. Tek jedna ili dvije. Ipak, većina će se poistovjetiti s onim što piše u mojoj novoj knjizi.

Pisanje je jedan od najsamotnijih činova na svijetu. Svake dvije godine sjedam za računalo, pogledam u neistraženo more svoje duše, vidim da tamo postoje neki otoci — zamisli koje su se pojavile i koje su spremne da ih istražim. Pa uzimam čamac što se zove Riječ i zaplovim prema najbližemu. Na putu se susrećem s morskim strujama, vjetrovima, olujama, ali nastavljam veslati, iscrpljen, sada već svjestan da sam skrenuo s puta, otok na koji sam krenuo više nije na obzoru.

Unatoč svemu, povratka više nema, moram nastaviti kako znam i umijem, ili ću se izgubiti usred oceana — u ovom mi trenu kroz misli prolaze zastrašujući prikazi, kao ostatak života koji provodim u prepričavanju starih uspjeha ili kritizirajući nove pisce jer jednostavno nemam hrabrosti objaviti nove knjige. Nije li moj san bio postati piscem? Moram nastaviti pisati rečenice, odlomke, poglavlja, pisati dok ne umrem i ne prepustiti se lagodnosti uspjeha, neuspjeha, zamki. Sto je, u suprotnome, svrha moga života: kupiti vjetrenjaču na jugu Francuske i raditi u vrtu? Početi držati predavanja, jer ipak je lakše govoriti nego pisati? Povući se od svijeta na tajanstven, pomno isplaniran način i stvoriti legendu koja će mi uskratiti mnoge radosti?

Potaknut ovim zastrašujućim mislima, otkrivam snagu i hrabrost koje nisam poznao: pomoći će mi otkriti neistraženu stranu moje duše, prepuštam se strujama i na kraju usidrim čamac na otok na koji sam doplovio. Danonoćno opisujem ono što vidim i pitam se zašto se tako ponašam, svakim si trenom govorim da to nije vrijedno moga truda, da više nikome ne moram ništa dokazivati, da sam već postigao ono što sam želio — i puno više nego što sam sanjao.

Primjećujem da se način pisanja moje prve knjige svaki puta ponavlja: budim se u devet ujutro, sjedam za računalo nakon doručka; čitam novine, odlazim u šetnju, odlazim u obližnji kafić razgovarati s ljudima, vraćam se kući, promatram računalo, shvatim da moram obaviti nekoliko telefonskih poziva, promatram računalo, već je vrijeme ručku, jedem i mislim da sam trebao pisati od 11 prijepodne, ali sada moram malo odspavati, budim se u pet poslijepodne, napokon uključujem računalo, pregledavam elektronsku poštu i shvaćam da sam razbio uređaj za Internet, preostaje mi izaći iz kuće i otići na neko mjesto, udaljeno deset minuta od kuće, gdje se mogu priključiti na Internet, ali bit će kao i prije, to radim samo ne bi li umirio savjest i riješio se osjećaja krivnje, nije li vrijeme da pišem barem pola sata?

Počinjem jer moram — ali odjednom me »nešto« obuzima i ne mogu stati. Domaćica me zove na večeru, molim je da me ne ometa, ponovno me zove nakon sat vremena, gladan sam, još samo jedan redak, jedna rečenica, jedna stranica. Kada sjedam za stol, večera je hladna, brzo večeram i sjedam za računalo — više ne vodim računa o svojim postupcima, otok je otkriven, jezdim njegovim stazama, nailazim na stvari o kojima nikada nisam ni razmišljao ni sanjao. Pijem kavu, pijem još kave, u dva sata poslije ponoći napokon prestajem pisati jer su mi oči umorne.

Liježem u krevet, idućih sat vremena zapisujem ono što ću upotrijebiti u sljedećem odlomku i što se redovito pokaže neupotrebljivim - služi tek da ispraznim misli dok ne zaspim. Obećavam si da sutra neizostavno počinem u 11 sati. Ali sutradan se priča ponavlja — odlazim u šetnju, razgovaram, ručak, spavanje, osjećaj krivnje, bijesan sam zbog Interneta, naprežem se oko prve stranice itd.

Odjednom prođu dva, tri, četiri, jedanaest tjedana, a ja nisam ni blizu kraja, osjećam se ispraznim, kao čovjek što je pretočio u riječi ono što je trebao zadržati za sebe. Ali ovaj puta moram stići do posljednje rečenice — i stižem.

Kada sam u prošlosti čitao biografije pisaca, mislio sam da pokušavaju uljepšati svoje zanimanje riječima »knjiga se piše sama, pisac je tek daktilograf«. Sada znam da je to potpuna

istina, tko zna zašto vas je struja dovela do tog otoka, a ne do onoga o kojemu ste sanjali? Počinju opsesivna pregledavanja rukopisa, prekrajanja, a kada više ne mogu čitati vlastite riječi, šaljem rukopis izdavaču koji ga još jednom pregledava i objavljuje.

A na moje neprestano iznenađenje, drugi su ljudi tražili taj otok i pronašli ga u mojoj knjizi. Jedna osoba preporučava drugoj, lanac se tajanstveno širi, a ono što je pisac smatrao samotnim radom, pretvara se u most, u čamac, u sredstvo kojim duše putuju i razgovaraju.

Od toga trena više nisam čovjek izgubljen u oluji: pronalazim samoga sebe preko svojih čitatelja, razumijem što sam napisao kad vidim da i drugi razumiju — nikada prije toga. U rijetkim trenucima, poput ovoga koji će se upravo dogoditi, uspijem pogledati poneku od tih osoba u oči i shvatiti da ni moja duša nije sama.

Počeo sam potpisivati knjige u naznačeno vrijeme. Hitri pogledi u oči, ali uz osjećaj ispunjenost, veselja, uzajamna poštovanja. Stisci ruku, poneko pismo, dar, komentar. Nakon devedeset minuta tražim deset minuta stanke, nitko se ne tuži, moj izdavač (kao što je već običaj za mojih poslijepodnevnih potpisivanja knjiga) sve koji čekaju u redu časti čašom šampanjca (pokušao sam proširiti taj običaj na druge zemlje, ali tamo uvijek govore da je francuski šampanjac skup pa poslužuju mineralnu vodu — što je također znak poštovanja prema onima koji čekaju u redu).

Vraćam se za stol. Nakon dva sata, suprotno mišljenju onih što promatraju događaj, nisam umoran — nego pun energije, mogao bih tako cijelu noć. U međuvremenu, trgovina je zatvorila vrata, redu se bliži kraj, unutra je ostalo četrdeset osoba, pa trideset, dvadeset, jedanaest, pet, četiri, tri, dvije... i odjednom, susreću nam se oči.

— Čekao sam kraj. Želio sam biti posljednji, imam poruku.

Ne znam što bih rekao. Gledam u stranu, izdavače, trgovačke predstavnike, knjižari oduševljeno razgovaraju, uskoro ćemo krenuti na večeru, pit ćemo, podijelit ćemo uzbuđenje toga dana, prepričavati uzbudljive događaje dok sam potpisivao knjige.

Nikada ga prije nisam vidio, ali znam tko je. Uzimam knjigu iz njegovih ruku i pišem:

»Za Mikhaila, s ljubavlju«

Ne govorim ništa. Ne smijem ga izgubiti — bilo koja riječ, bilo koja rečenica, bilo koji nagli pokret može ga natjerati u bijeg i da se više nikada ne vrati. U djeliću sekunde shvaćam da će me on, samo on, spasiti od blagoslova - ili prokletstva — Zahira, jer samo on zna gdje se nalazi, a ja ću napokon moći postaviti pitanja koja toliko dugo postavljam samome sebi.

— Želim da znate da je ona dobro. A vjerojatno je pročitala vašu knjigu.

— Izdavači, knjižari, trgovački predstavnici prilaze. Grle me, govore mi da je dan bio sjajan. Sada ćemo se opustiti, piti, razgovarati do kasno u noć.

— Želim pozvati ovoga čitatelja — kažem. — Bio je posljednji u redu, predstavljat će sve čitatelje koji su bili s nama.

— Ne mogu. Već sam se dogovorio. Okreće se prema meni, pomalo uplašeno:

— Došao sam Vam prenijeti poruku.

— Kakvu poruku? — pita jedan od prodavača.

— On nikada nikoga ne poziva — kaže moj izdavač.

— Pođite s nama, idemo zajedno na večeru!

— Hvala, ali svakog četvrtka prisustvujem jednom sastanku.

— U koliko sati?

— Za dva sata.

— A gdje?

— U armenskom restoranu.

Moj vozač, Armenac, pita u kojemu restoranu te kaže da se taj restoran nalazi ni petnaest minuta od mjesta kamo smo krenuli večerati. Svi mi žele zahvaliti: smatraju da, pozovem li koga, ta osoba mora biti sretna i zadovoljna pozivom, sve drugo može pričekati do sutra.

— Kako se zovete? — pita Marie.

— Mikhail.

— Mikhail — vidim da je Marie sve shvatila — pođite s nama barem na pola sata; restoran kamo smo krenuli nalazi se vrlo blizu. Poslije će vas vozač odvesti kamo god želite. Ali, ako vam je draže, otkazat ćemo rezervaciju i svi poći na večeru u armenski restoran — tako će vam biti ugodnije.

Ja ga ne mogu prestati promatrati. Nije osobito lijep ni osobito ružan. Ni visok ni nizak. Obučen je u crno, jednostavno i elegantno — a pod elegancijom podrazumijevam potpunu odsutnost odjevnih marki i etiketa.

Marie uzima Mikhaila pod ruku i odlazi prema izlazu. Knjižar ima još hrpu knjiga čitatelja koji nisu mogli doći i koje bi valjalo potpisati, ali obećavam da ću doći sutradan. Noge mi klecaju, srce će mi iskočiti, a moram se pretvarati da je sve u redu, da sam zadovoljan uspjehom, da me zanima ova ili ona izjava. Prelazimo preko Avenije Champs-Llysees, sunce zalazi za Are de Triomphe i bez ikakva objašnjenja razumijem da je to znak, dobar znak.

Pod uvjetom da se znam nositi sa situacijom.

Zašto želim razgovarati s njime? Osobe iz izdavačke kuće nastavljaju razgovarati sa mnom, odgovaram automatski, nitko ne primjećuje da sam odlutao, ne razumijem u potpunosti zašto sam za isti stol pozvao onoga koga mrzim. Želim li saznati gdje se nalazi Esther? Želim li se osvetiti tome mladiću, tako nesigurnom, tako izgubljenom, a koji mi je ipak uspio oteti osobu koju volim? Želim li samome sebi dokazati da sam bolji, puno bolji od njega? Želim li ga podčiniti, zavesti ga kako bi uvjerio) moju ženu da mi se vrati?

Nemam odgovora ni na jedno od tih pitanja, a to nimalo nije važno. Do sada sam rekao jednu jedinu rečenicu: »Volio bih da pođete s nama na večeru«. Mnogo sam puta zamišljao taj prizor: susrećem ih oboje, njega grabim za vrat, udaram ga šakom, ponižavana ga pred Esther; ili ja dobijem batine i pokažem joj da se borim, da patim zbog nje. Zamišljao sam nasilne prizore, ili hinjenu ravnodušnost, javni skandal - ali kroz misli mi nikada nije proletjela rečenica: »Volio bih da pođete s nama na večeru«.

Ne pitam se što ću sljedeće učiniti, moram samo držati Marie na oku koja na nekoliko koraka od mene korača ruku pod ruku s Mikhailom — kao da je njegova djevojka. Ona ne može dopustiti da ode, a u isto se vrijeme pitam zašto mi pomaže na taj način — zna da sastankom s tim mladićem mogu doznati gdje se skriva moja žena.

Stižemo. Mikhail inzistira da sjedne dalje od mene, možda želi izbjeći usporedne razgovore. Veselje, šampanjac, votka, kavijar — gledam jelovnik, užasnuto shvaćam da će knjižar potrošiti oko tisuću dolara samo na predjela. Općeniti razgovori, pitaju Mikhaila kako mu se čini dan, on odgovara da mu se svidio, pitaju ga za knjigu, on odgovara da mu se svidjela. Potom ga ostavljaju i pozornost pada na mene — jesam li zadovoljan, je li red bio kako sam želio da bude, je li osiguranje dobro radilo. Srce i dalje želi iskočiti iz prsa, ali uspijevam održati privid smirenosti, zahvaliti se na svemu, na savršeno osmišljenom i obavljenom događaju.

Nakon pola sata razgovora i mnogo popijene votke, primjećujem da je Mikhail opušten. Nije u središtu pozornosti, ne mora ništa govoriti, može još malo izdržati i onda otići kući. Znam da nije lagao o armenskom restoranu i sada imam neki trag. Moja je žena još uvijek u Parizu!

Moram biti ugodan, pokušati pridobiti njegovo povjerenje, početne su napetosti iščezle.

Prođe sat vremena. Mikhail gleda na sat i vidim da će otići. Moram nešto učiniti — smjesta. Svaki puta kada ga pogledam, osjećam se manje važnim i sve mi je manje jasno kako me je Esther mogla zamijeniti s nekim tako nestvarnim (spominjala je da on ima »čarobne« moći). Premda je jako teško hiniti dobro raspoloženje i razgovarati sa svojim neprijateljem, moram nešto učiniti.

Upoznajmo malo bolje našega čitatelja — okrenem se prema ljudima za stolom koji smjesta ušute. — On je ovdje, ubrzo će morati otići, a gotovo nam ništa nije rekao o svome životu. Čime se bavite?

— Unatoč popijenim votkama, Mikhail se ubrzo otriježnio.

— Organiziram sastanke u armenskom restoranu.

— Što to znači?

— To znači da pripovijedam priče na pozornici. I dopuštam da i osobe u gledalištu pripovijedaju svoje priče.

— Ja činim isto svojim pričama.

— Znam. Zbog toga sam prišao...Reći će tko je!

— Jeste li se ovdje rodili? — pita Marie i odmah prekida nastavak rečenice («... sam prišao njegovoj ženi»).

— Rodio sam se u kazahstanskim stepama. Kazahstan. Tko je dovoljno hrabar da pita gdje je Kazahstan?

— Gdje je Kazahstan? — pita jedan trgovački predstavnik.

Blago onima koji se ne boje skrivati ono što ne znaju.

— Očekivao sam to pitanje — sada se u Mikhailovim očima nazire neko veselje.

— Kada god kažem da sam se tamo rodio, nakon deset minuta ljudi kažu da sam iz Pakistana, iz Afganistana. Moja se zemlja nalazi u središnjoj Aziji. Samo nas je 14 milijuna, na prostoru višestruko većem od Francuske, koja ima 60 milijuna.

— Zato se tamo nitko ne buni zbog nedostatka prostora — nasmiješeno dobaci moj izdavač.

— To je mjesto gdje tijekom 20. stoljeća nitko, čak i da je htio, nije imao prava buniti se ni zbog čega. Kao prvo, kada je komunistički režim ukinuo privatno vlasništvo, stoka je stala lutati stepama i 48,6 % stanovništva je umrlo od gladi. Razumijete? Gotovo je polovica mojih sunarodnjaka umrla od gladi između 1932. i 1933. godine.

— Stolom je zavladao muk. Ipak, tragedije remete slavlja pa je jedan od trgovačkih predstavnika odlučio promijeniti temu. Tada ja inzistiram da »čitatelj« nastavi govoriti o svojoj zemlji.

— Kakva je stepa? — pitam.

— Ogromne visoravni gotovo u potpunosti bez vegetacije, to sigurno znate. Znam, ali na meni je bio red da postavim pitanje, nastavim razgovor.

— Sjetio sam se nečega o Kazahstanu — kaže moj izdavač. — Prije nekog vremena primio sam rukopis jednog tamošnjeg pisca u kojemu opisuje nuklearna testiranja u stepi.

— Naša je zemlja natopljena krvlju, kao i duša naše zemlje. Promijenilo se ono što se nije moglo promijeniti, a to će plaćati mnogi naraštaji. Uspjeli smo učiniti da nestane čitavo jedno more.

Red je na Marie da se ubaci.

Nitko nije učinio da more nestane. Imam 25 godina i trebalo je upravo toliko vremena, tek jedan naraštaj, da se voda koja je tamo bila tisućljećima pretvori u prah. Vlada komunističkoga režima odlučila je skrenuti tok rijeke Amur-Darya i Syr-Darya kako bi navodnjavala nasade pamuka. U tome nije uspjela, ali već je bilo kasno — more je nestalo, a plodna se zemlja pretvorila u pustinju.

Nedostatak vode u potpunosti je utjecao na tamošnje podneblje. Sada ogromne pješčane oluje raznose 150 tisuća tona soli i prašine tijekom cijele godine. Pedeset milijuna ljudi u pet zemalja pogođeno je neodgovornom, ali nepovratnom odlukom sovjetskih birokrata. A ono malo vode što je preostalo je zagađeno, izvor je raznih bolesti.

U mislima sam bilježio njegove riječi. Mogu poslužiti na nekom od mojih predavanja. Mikhail je nastavio, a, ton mu nije bio nimalo ekološki, već tragičan.

— Djed mi je pričao da se Aralsko more prije zvalo Plavo more, zbog boje vode. Danas ga više nema, ali ljudi ne žele napustiti svoje kuće i preseliti se na drugo mjesto: i dalje sanjaju valove, ribe, još čuvaju štapove za pecanje i razgovaraju o brodicama i mamcima.

— A nuklearne eksplozije, je li to istina? — nastavlja moj izdavač.

— Sve koji su se rodili u mojoj zemlji, zemlja je osjetila, jer svaki kozak nosi zemlju u krvi. Nuklearne ili termonuklearne bombe četrdeset su godina potresale visoravni, od 1989. godine njih ukupno 456. Od tog broja, 116 ih je bačeno na otvorenom pri čemu je ostvarena 2500 puta razornija snaga od one koja je razvijena nad japanskim gradom Hirošimom, tijekom Drugoga svjetskog rata. To je rezultiralo tisućama ozračenih ljudi, rakom pluća, rađala su se djeca s lošom motorikom, bez udova ili sa smetnjama u razvoju.

Mikhail pogledava na sat.

— Morao bih poći.

Polu stola izražava nezadovoljstvo, razgovor je postao zanimljiv. Druga polovica je zadovoljna: suludo je razgovarati o tragedijama nakon tako vesela dana. Mikhail sve pozdravi kimanjem glave, a mene zagrlji. Ne zato što sam mu drag, već da bi mi šapnuo:

— Kao što rekoh, ona je dobro. Ne brinite se.

DA SE NE BRINEM, to mi je rekao! A zašto bih se brinuo: zbog žene koja me napustila? Zbog koje me privela policija, zbog koje sam se pojavio na naslovnica novina i tračerskih časopisa, danonoćno patio, izgubio gotovo sve prijatelje i...

— ... i napisao Vrijeme deranja, vrijeme sijenja. Odrasli smo ljudi, molim lijepo, svašta smo proživjeli, nemojmo se varati: naravno da želiš znati kako je. Ići ću dalje i reći: želiš je vidjeti.

— Ako to znaš, zašto si mi omogućila sastanak s njime? Sada imam trag: pojavljuje se svakog četvrtka u tom armenskome restoranu.

— Odlično. Nastavi.

— Ne voliš me?

— Volim te više nego jučer, a manje nego sutra, kao što piše na razglednicama koje kupujemo u papirnicama. Da, volim te. Zapravo sam potpuno zaljubljena u tebe, razmišljam da se preselim ovamo, u ovaj ogromni i samotni stan — a svaki puta kad započnem tu temu, ti je promijeniš. Unatoč svemu, zanemarujem svoj ponos i govorim koliko bi bilo važno zajedno živjeti, kažeš da je još prerano, mislim da možda osjećaš da ćeš me izgubiti kao što si izgubio Esther, ili da je još uvijek čekaš, ili da ću te lišiti tvoje slobode, bojiš se da ćeš ostati sam i bojiš se da ćeš ostati s nekime — dakle, ova naša veza potpuna je ludost. Ali kad već pitaš, evo ti odgovora: jako te volim.

— A zašto si to uradila?

— Jer ne mogu do vijeka živjeti s duhom žene koja je otišla bez objašnjenja. Pročitala sam tvoju knjigu. Vjerujem da će tvoje srce doista pripasti meni tek kada je pronađeš i riješiš taj problem.

To se dogodilo s mojim susjedom: bio mi je dovoljno blizu da vidim koliki je kukavica u našoj vezi, kako nikada nije zgrabio ono što je oduvijek priželjkivao, jer ga je smatrao preopasnim. Mnogo puta rekao si da potpuna sloboda ne postoji: postoji samo sloboda da odaberemo i od toga trena ostanemo vjerni svojoj odluci. Što sam bila bliža svome susjedu, više sam voljela tebe: muškarca koji je pristao voljeti ženu koja ga je napustila, koja se više ne raspituje za njega. Ne samo da je pristao, odlučio je učiniti svoju odluku javnom. Evo odlomka iz tvoje knjige, znam ga naizust:

»Kada nisam imao što izgubiti, primio sam sve. Kada sam prestao biti onaj koji sam bio, pronašao sam se. Kada sam se ponizio i unatoč tome nastavio uzdignute glave, shvatio sam da sam slobodan odabrati svoju sudbinu. Ne znam jesam li bolestan, je li moj brak bio san koji nisam shvaćao dok je trajao. Znam da mogu živjeti bez nje, ali volio bih je ponovno vidjeti kako bih joj rekao ono što nisam dok smo zajedno živjeli: volim te više od sebe. Ako to budem mogao reći, moći ću nastaviti živjeti u miru — jer ta me ljubav otkupila«.

— Mikhail mi je rekao da je Esther vjerojatno pročitala knjigu. To je dovoljno.

— Svejedno, da bi pronašao samoga sebe, moraš pronaći nju i reći joj to licem u lice. Možda je to nemoguće, možda te ne želi ponovno vidjeti - ali pokušaj. Ja ću se riješiti »idealne žene«, a ti sveprisutna Zahira, kao što ga zoveš.

— Hrabra si.

— Ne, bojim se. Ali nemam izbora.

SLJEDEĆE SAM JUTRO obećao samome sebi da neću pokušavati doznati gdje je Esther. Nesvjesno sam tijekom dvije godine odlučio vjerovati da je bila prisiljena otići, da ju je otela ili ucijenila skupina terorista. Ali sada kada znam da je živa i da je dobro (kao što mi je rekao mladić), zašto bih bio uporan i želio je ponovno vidjeti. Moja bivša žena ima pravo potražiti sreću, a ja moram poštovati njezinu odluku.

Tako sam razmišljao, po prilici, četiri sata: predvečer sam otišao u crkvu, upalio svijeću i još jednom dao obećanje, ovaj put obredno, poput svetinje: moram je pokušati pronaći. Marie je bila u pravu, dovoljno sam odrastao da se i dalje zavaravam, pretvaram da me ne zanima. Poštovao sam njezinu želju da ode, ali ista osoba koja mi je toliko pomogla izgraditi život, gotovo me uništila. Uvijek je bila hrabra: zašto se ovaj put poput lopova iskrala tijekom noći, zašto se nije suočila s mužem licem u lice i objasnila mu razlog? Dovoljno smo odrasli da možemo reagirati i snositi posljedice učinjenoga: ponašanje moje žene (ispravak: bivše žene) nije bilo u skladu s njom samom i ja sam morao saznati zašto.

Nedostajalo je još tjedan dana, čitava vječnost, do kazališne predstave. Sljedećih sam dana pristao na nekoliko intervjua na koje nikada ne bih pristao, napisao nekoliko članaka za novine, bavio se jogom, meditirao, pročitao knjigu o ruskom slikaru, pa još jednu o zločinu na Nepal, napisao dva predgovora i četiri preporuke za knjige izdavačima koji su me stalno to molili, a ja uvijek odbijao.

Ipak, nedostajalo je još mnogo vremena pa sam ga iskoristio da naplatim nekoliko računa iz Banke usluga i pristao na pozive za večeru, kratka predavanja u školama koje su polazila djeca mojih prijatelja, posjetio golf club, improvizirao potpisivanje knjiga u knjižari jednoga prijatelja na Aveniji Suffren (što je najavljivao plakatom u izlogu tijekom tri dana i uspio okupiti jedva dvadeset ljudi). Tajnica mi je rekla da bih trebao biti jako zadovoljan jer me već dugo nije vidjela tako aktivnog: odgovorio sam joj da me knjiga na popisu najprodavanijih potiče da još više radim.

Samo dvije stvari nisam napravio taj tjedan: prvo, nisam nastavio čitati rukopise -

odvjetnici su mi savjetovali da ih vraćam poštom jer bih se kasnije mogao suočiti s rizikom da netko izjavi kako sam upotrijebio tuđu priču (nikada nisam shvatio zašto mi ljudi šalju rukopise — ja, kako stvari stoje, nisam izdavač).

Drugo, nisam potražio u atlasu gdje se nalazi Kazahstan iako sam znao da, želim li zadobiti Mikhailovo povjerenje, moram saznati nešto više o njegovu porijeklu.

LJUDI STRPLJIVO ČEKAJU da se otvore vrata koja vode do sale na kraju restorana. Bez šarma kafića u Ulici Saint-Germain des Pres, bez kave s čašom vode, dobro obučениh i obrazovanih ljudi. Bez otmjenosti kazališnih predvorja, bez čarolije predstava što se odvijaju po cijelom gradu, u malim kafićima gdje umjetnici daju sve od sebe nadajući se da će se u gledalištu naći neki poznati poduzetnik koji će ih na kraju predstave pozdraviti, kazati im da su bili izvrsni i pozvati ih da se predstave u nekom važnom kulturnom centru.

Naprostu ne razumijem zašto je to mjesto toliko puno: nikada nisam o njemu pročitao nijedan osvrt u časopisima namijenjenima zabavi i umjetničkim događajima Pariza.

Dok čekam, razgovaram s vlasnikom i doznajem da uskoro planira iskoristiti sav prostor u restoranu.

— Gledatelja je svakim tjednom sve više — kaže. — U početku sam pristao samo zato što me zamolila neka novinarka i obećala mi zauzvrat objaviti članak o restoranu u svom časopisu. Pristao sam jer se dvorana rijetko koristi četvrtkom. Sada, dok čekaju, iskoriste vrijeme pa večeraju, što je možda najbolji financijski utržak tijekom tjedna. Samo se jednoga bojim: da se pretvori u sektu. Kao što znate, ovdašnji su zakoni vrlo strogi.

Da, znao sam, čak su neki ljudi tvrdili da su moje knjige u vezi s opasnom strujom misli, s vjerskim propovijedanjem koje nije u skladu s općeprihvaćenim vrijednostima. Francuska, toliko liberalna prema gotovo svemu, u ovom je slučaju razvila stanovitu paranoju. Nedavno je objavljen opširni izvještaj o »ispiranju mozgova« koje su određeni skupine provodile na neopreznim pojedincima. Ljudi kao da znaju odabrati sve — školu, fakultet, pastu za zube, automobile, filmove, žene, muškarce, ljubavnike — ali kada je riječ o vjeri, izgleda da se njima lako manipulira.

— Kako ste oglasili? — pitam.

— Nemam pojma. Kad bih znao, zamolio bih tu osobu da radi promidžbu mog restorana. A kako bi uklonio i najmanju sumnju, s obzirom na to da nije znao tko sam:

— Nema veze sa sektama, to mogu jamčiti. To su umjetnici.

Vrata dvorane se otvaraju, gomila ulazi — nakon što ostave pet eura u malenoj košarici na ulazu. Unutra, nedostupni na improviziranoj pozornici, dva mladića i dvije djevojke, obučeni u bijele ukrašene suknje što u velikom luku obavijaju njihova tijela. Osim njih četvero, primjećujem i starijeg muškarca koji u rukama drži veliki bubanj i ženu s ogromnim brončanim pladnjem punim metalnih pločica; svaki puta kada slučajno udari o instrument, čuje se zvuk metalne kiše.

Jedan od mladića je Mikhail, sada nimalo sličan mladiću kojega sam ga upoznao onog popodneva kada sam dijelio potpise: njegove, u prazno usredotočene, oči cakle posebnim sjajem.

Ljudi sjedaju na stolice razmještene po cijeloj dvorani. Mladići i djevojke obučeni su tako da, kad bismo ih susreli na ulici, lako bismo pomislili da su teški ovisnici.

Direktori i službenici srednjih godina, sa suprugama. Dvoje-troje djece od devet ili deset godina što su vjerojatno došli s roditeljima. Nekolicina staraca koji su se vjerojatno morali jako potruditi jer je najbliža stanica podzemne željeznica dalje gotovo pet ulica odavde.

Piju, puše, razgovaraju na sav glas, kao da osobe na pozornici niti ne postoje. Neki govore sve glasnije, čuje se puno smijeha, ugođaj je veseo i zabavan. Je li to neka sekta? Samo ako je riječ o bratstvu pušača. Napeto gledam s jednog kraja na drugi, čini mi se da u svakoj

ženi vidim Esther, ali kada se približim, shvatim da je to neka druga žena — ponekad nimalo slična mojoj ženi (zašto se ne mogu naviknuti i reći »bivšoj ženi«?).

Pitam neku lijepo obučenu ženu što je to. Djeluje kao da joj se ne da odgovarati — promatra me kao da sam neznalica, osoba koju se mora poučiti tajnama života.

— Priče o ljubavi — kaže. — Priče i energija.

Priče i snaga. Bolje ne ustrajati, iako žena djeluje potpuno normalnom. Želim pitati drugu osobu, odlučim da je bolje šutjeti — od sada na dalje otkrivat ću sam. Neki gospodin pokraj mene pogleda me i nasmiješi se:

— Već sam pročitao vaše knjige. Naravno, znam zašto ste ovdje.

Uplašim se: zna li on za vezu između Mikhaila i moje supruge — opet se moram ispraviti — između jedne od osoba na pozornici i moje bivše supruge?

— Pisac poput Vas poznaje Tengrije. Oni su izravno povezani s onima koje nazivate »ratnicima svjetlosti«.

— Naravno — odgovaram s olakšanjem. I mislim: nikada za to nisam čuo.

Nakon dvadeset minuta, kada se zrak u dvorani teškom mukom udiše zbog duhanskog dima, prolomi se zvuk metalna pladnja s pločicama na rubovima. Razgovor nekim čudom zamre, potpuno kaotičnom atmosferom zavlada vjerska aura: i pozornica i gledalište utonu u tišinu, jedini zvuk što se čuje dolazi iz obližnjeg restorana. Mikhail, koji kao da je u transu dok promatra nevidljivu točku pred sobom, počinje:

— Ispriopovijedaj mongolski mit o nastanku svijeta:

Pojavio se divlji pas, bio je plav i siv Sudbinu mu je namijenilo Nebo Žena mu je bila srna. i Glas mu je drugačiji, nježniji, sigurniji.

— Tako počinje još jedna ljubavna priča. O divljem psu i njegovoj srčanosti, njegovoj snazi, i o srni i njezinoj nježnosti, intuiciji i otmjenosti. Lovac i lovina se pronađu i vole se. Kako to po pravilima prirode već biva, jedno mora uništiti drugo - ali u ljubavi nema ni dobra ni zla, nema ni stvaranja ni razaranja, samo kretanje. A ljubav mijenja pravila prirode.

Ona makne rukom i sve se četvero stanu okretati oko svojih osi.

— U stepama odakle dolazim, divlji je pas ženska životinja. Osjećajan, sposoban za lov jer je razvio instinkt, a istodobno plah. Ne služi se sirovom snagom, on je strateg. Srčan i oprezan, okretan. U tren oka prelazi iz potpune opuštenosti i napetost kako bi zaskočio žrtvu.

A srna? — pomislih, budući da sam navikao pisati priče. Mikhail je navikao pripovijedati ih pa odgovara na pitanje koje je u zraku:

— Srna ima muška obilježja: brzinu i razumijevanje tla. Oboje putuju svojim simboličnim svjetovima, dvije nemogućnosti što se pronalaze, a zato što svladavaju svoje prirode i prepreke, postaju mogućim svijetom. Tako glasi mongolski mit: ljubav se rada iz različitih priroda. Ljubav jača kroz suprotnosti. Ljubav se čuva kroz sukobe i promjenu.

Imamo svoj život. Dugo je svijetu trebalo da stigne dovde, uređujemo se kako najbolje umijemo; nije idealno, ali uspijevamo živjeti zajedno. Međutim, nešto ipak nedostaje — nešto uvijek nedostaje, zato smo se ovdje večeras okupili: pomozimo jedni drugima razmisliti o svrsi svog postojanja. Pripovijedajmo priče koje nemaju smisla, potražimo činjenice koje se ne uklapaju u ustaljeni način promatranja stvarnosti dok, za jedan ili dva naraštaja, ne otkrijemo novi put.

Kada je talijanski pjesnik Dante napisao Božanstvenu komediju, rekao je: dan kada čovjek bude dopustio istinskoj ljubavi da se pojavi, dobro uređene stvari pretvorit će se u nered ipoljuljat će sve što smatramo točnim i istinitim. Svijet će postati istinitim tek kada čovjek nauči voljeti, do tada ćemo živjeti u zabludi da znamo što je ljubav i nećemo imati hrabrosti prići joj

onakvoj kakva ona uistinu jest.

Ljubav je divlja snaga. Pokušamo li je podjarmiti, uništiti će nas. Kada je pokušamo zarobiti, pretvara nas u robove. Pokušamo li je shvatiti, gubimo se i bunimo.

Ova snaga postoji kako bi nas razveselila i približila Bogu i bližnjima našim: međutim, zbog ove vrste ljubavi za svaku minutu mira dobivamo sat tjeskobe.

Mikhail je zastao. Onaj čudni metalni pladanj ponovno je zvecnuo.

— Kao svakoga četvrtka, nećemo pripovijedati priče o ljubavi. Pripovijedat ćemo priče o mržnji. Pogledat ćemo što je na površini i razumjeti što je ispod nje: sloj naših običaja i naših vrijednosti. Kada zagrebemo po tom sloju, vidjet ćemo da se tamo skrivamo mi sami. Tko želi početi?

Nekoliko je osoba podiglo ruku. On je prepustio riječ nekoj djevojci arapskog izgleda. Ona se okrenula prema usamljenu muškarcu na drugoj strani dvorane.

— Jeste li već bili impotentni u krevetu s nekom ženom?

Svi se nasmijaše. Muškarac je, međutim, izbjegao izravni odgovor.

— Postavljate to pitanje jer je Vaš dečko impotentan? Svi se ponovno nasmijaše. Dok je Mikhail govorio, ponovno sam posumnjao da se stvara neka nova sekta, ali pretpostavljam da na sastancima sekta nitko ne puši, ne pije, niti postavlja neugodna pitanja o spolnome životu prijatelja.

— Ne — reče djevojka sigurnim glasom. — Ali već mu se to dogodilo. Ja znam, u slučaju da ste moje pitanjeshvatili ozbiljno, da bi odgovor bio »da, već mi se dogodilo«. Svi su muškarci, iz svih kultura i zemalja i neovisno o ljubavi ili spolnoj privlačnosti, doživjeli impotenciju, mnogo puta s osobom koju najviše žele. To je normalno. Da, bilo je normalno, a taj mi je odgovor dao psihijatar, kada sam mislila da je problem u meni.

Djevojka je nastavila:

— U međuvremenu, priča koju su nam pripovijedali je sljedeća: svi muškarci mogu dobiti erekciju. Kada je ne dobiju, misle da su nesposobni, a žene se uvjeravaju da nisu dovoljno privlačne kako bi u njima pobudile zanimanje. Budući da je ta tema neka vrst tabua, on o tome ne razgovara s prijateljima. Ženi kaže poznatu rečenicu: »to mi se dogodilo prvi put«. Stidi se samoga sebe i najčešće se udaljava od osobe s kojom bi mogao uspostaviti sjajnu vezu, kada bi joj pružio drugu, treću, četvrtu priliku. Kada bi više polagao na prijateljsku ljubav, kada bi govorio istinu, shvatio bi da nije jedini. Kad bi više vjerovao u ljubav žene, ne bi se osjećao poniženim.

Pljesak. Cigarete se ponovno pale, kao da mnogi od njih — i žene i muškarci — osjećaju da im pada kamen sa srca.

Mikhail se obratio nekom gospodinu koji je izgledao poput direktora multinacionalne tvrtke.

— Ja sam odvjetnik, bavim se spornim rastavama.

— Što znači da su rastave sporne? — pita netko iz gledališta.

— Kada se jedna osoba ne slaže — odgovara odvjetnik, ljutit što ga prekidaju, ali i zato što mu se čini su ludim da netko ne zna tako običnu riječ.

— Nastavite — kaže Mikhail, autoritetom koji nikada ne bih mogao razaznati u mladića kojega sam susreo onoga popodneva kada sam dijelio potpise.

Odvjetnik nastavlja:

— Danas sam primio izvještaj tvrtke Human and Legal Resources sa sjedištem u Londonu. Pa kaže:

A) dvije trećine zaposlenika tvrtke u nekoj je vrsti ljubavne veze. Zamislite! Ako za stolom sjede tri osobe, to znači da će dvije, prije ili kasnije, ostvariti neku vrstu ljubavnog kontakta.

B) 10% zbog toga daje otkaz, kod 40% veza traje dulje od tri mjeseca, a u slučaju da posao zahtijeva dugo izbivanje od kuće, najmanje osam od deset osoba na kraju stupi u odnos. Nije li to nevjerovatno?

— Riječ je o statistici, moramo vjerovati! — progovara jedan od dvojice mladića odjevenih kao da su članovi neke opasne skupine nasilnika. — Svi mi vjerujemo statistikama! To znači da moja majka vjerojatno vara moga oca, nije ona kriva, krive su statistike!

Opet smijeh, cigarete se opet pale, novo olakšanje, kao da ljudi u gledalištu slušaju ono što su se oduvijek bojali čuti, a što ih rješava neke vrste tjeskobe. Razmišljam o Esther i Mikhailu: »poslovi koji zahtijevaju dugo izbivanje od kuće, osam od deset osoba«.

Razmišljam o sebi i koliko mi se to puta dogodilo. Na kraju, to su samo statistike, nismo sami.

Pripovijedaju se druge priče — ljubomora, napuštanje, potištenost — ali ja više ne obraćam pozornost. Moj se Zahir vratio svom snagom - u istoj sam prostoriji s muškarcem koji mi je preoteo ženu, iako sam na trenutak pomislio da sam se pridružio grupnoj terapiji. Čovjek koji sjedi pokraj mene i koji me je prepoznao pita me uživam li. Na trenutak me odvlači od Zahira i ja zadovoljan odgovaram:

— Nije mi jasan cilj. Djeluje poput skupine za samopomoć, poput anonimnih alkoholičara ili bračnih savjetnika.

— Ali, nije li stvarno to što slušate?

— Možda. Ali ponavljam: koji je cilj?

— To večeras nije najvažnije — to je tek način da se ne osjećamo usamljenima. Kada pričavamo svoje živote pred drugima, na kraju shvatimo da je većina doživjela isto.

— A koji je praktični ishod?

— Ako nismo sami, dobijemo snagu i shvatimo gdje smo pogriješili pa mijenjamo smjer. Ali kao što sam rekao, to je tek vrijeme između onoga što je rekao mladić na početku i trenutka zazivanja energije.

— Tko je taj mladić?

Zveckanje metalna pladnja prekida razgovor. Ovaj put govori stariji muškarac ispred bubnja.

— Strana zdrava razuma je gotova. Pođimo prema obredu, prema osjećaju što je kruna svega i što sve mijenja. Vi koji ste danas prvi puta s nama, ovaj ples razvija našu sposobnost primanja Ljubavi. Jedino Ljubav pokreće razum i stvaranje, ona nas pročišćuje i oslobađa.

Gase se cigarete, nestaje zveckanja čaša. Neobična se tišina nadvila nad dvoranom, a jedna od djevojaka izgovara molitvu.

— Gospo, plesat ćemo tebi u čast. Neka nas naš ples ponese u visine. Rekla je »gospo«, ili sam ja to krivo čuo?

Sigurno je rekla »gospo«.

Druga djevojka pali četiri svijećnjaka, svjetla se gase. Četiri u bijelo odjevena lika, u svojim okruglim suknjama, silaze s pozornice i ulaze među gledatelje. Tijekom gotovo pola sata drugi momak neprestano intonira monotonu pjesmu glasom koji kao da dolazi iz stomaka, ali — začudo — ja uspijevam zaboraviti Zahira, opuštam se i padam u neku vrstu drijemanja. Čak se i jedno od djece, što je tijekom cijela »pripovijedanja o ljubavi« trčalo s jedne strane dvorane na drugu, sada umirilo i pozorno gledalo prema pozornici. Neki od prisutnih sklapaju oči, neki

gledaju u pod ili u neku točku, nevidljivu, kao što je to učinio Mikhail.

Kada prestane pjesma, začuju se udaraljke — onaj metalni pladanj s pločicama i bubanj — uz ritam sličan onome koji sam često slušao pri vjerskim obredima u Africi.

U bijelo odjevene osobe okreću se oko svoje osi, a gledatelji se razmiču kako bi okrugle suknje opisivale kretnje po zraku. Instrumenti pojačavaju ritam, četvorka se sve brže okreće i ispušta zvukove koje ne poznaje nijedan jezik — kao da izravno razgovara s anđelima i s »gospom«, kao što je rečeno.

Muškarac do mene se ustaje i počinje plesati i mrmljati nerazumljive riječi. Desetak osoba iz gledališta čini isto dok ostali sudjeluju s mješavinom štovanja i divljenja.

Ne znam koliko je potrajao taj ples, ali zvuk instrumenata pratio je otkucaje moga srca i snažno sam poželio predati se, govoriti čudne stvari, gibati tijelom - trebala mi je kombinacija samokontrole i osjećaja da je sve to smiješno pa da se i ja ne počnem vrtjeti oko svoje osi poput kakva luđaka. Za to vrijeme, i kao nikada prije, Estherino mi je lice — moj Zahir, bio pred očima, smiješio se i molio me da slavim »gospu«.

Borio sam se da ne uđem u taj, meni nepoznati, obred, da se sve smjesta završi. Pokušao sam se usredotočiti na svrhu svog dolaska na to mjesto te večeri — razgovarati s Mikhailom i navesti ga da me povede do mog Zahira — ali osjećao sam da je nemoguće ostati nepomičan. Ustao sam sa stolice, ali dok sam plaho i pažljivo pokušavao zaplesati, glazba je naglo utihnula.

U svijećama osvijetljenoj dvorani čulo se tek zadihano disanje onih što su plesali. Ubrzo se njihovo disanje utišalo, svjetla su se ponovno upalila i sve se vratilo u normalu. Mogao sam vidjeti čaše kako se ponovno nataču pivom, vinom, vodom, hladnim napicima, djeca su nastavila trčati i nadvikivali se i ubrzo su svi razgovarali — kao da se ništa, apsolutno ništa nije dogodilo.

— Došao je kraj našem susretu — reče djevojka što je upalila svijeće. — Alma ima zadnju priču.

Alma je bila žena koja je svirala metalnim pladnjem. Govorila je naglaskom osobe koja je živjela na Istoku.

— Gospodar je imao bivola. Razmišljao je da, kada bi uspio sjesti između njegovih razmaknutih rogova, bilo bi to isto kao da je sjeo na prijestolje. Kad je jednoga dana bivol bio nepažljiv, gospodar mu priđe i učini ono o čemu je sanjao. Istoga se trena bivol ustao i daleko ga odbacio.

Čim je vidjela što se dogodilo, ženu mu se rasplakala.

»Ne plači«, reče gospodar čim se uspravio. »Kažnjen sam, ali ostvario sam svoj san«.Ljudi su počeli izlaziti. Upitao sam čovjeka pokraj sebe što je on osjetio.

— Znate. O tome pišete u svojim knjigama. Nisam znao, ali morao sam se pretvarati da znam.

— Možda znam. Ali želim biti siguran.

Pogledao me kao da ne znam i po prvi je puta posumnjao jesam li ja uistinu pisac za kojega je vjerovao da ga je upoznao.

— Ostvario sam kontakt s energijom svemira — odgovorio je. — Bog je prošao kroz moju dušu.

Izašao je da ne bi morao objašnjavati ono o čemu govori.

U napuštenoj je dvorani ostalo tek četvero glumaca, dva glazbenika i ja. Žene su otišle u ženski zahod u restoranu, vjerojatno da bi se presvukle. Muškarci su svukli bijele suknje u samoj dvorani i obukli svoju odjeću. Smjesta su počeli spremati svijećnjake i instrumente u dva

velika kofera.

Stariji muškarac, koji je tijekom obreda svirao bubanj, počeo je brojati novac i podijelio ga je na šest jednakih hrpica. Mislim da je tek tada Mikhail primijetio da sam tamo.

— Očekivao sam da ću vas vidjeti ovdje.

— Pretpostavljam da znate moj razlog.

— Nakon što kroz tijelo propustim božansku energiju, znam razlog svemu. Znam razlog ljubavi i razlog ratu. Znam razlog muškarca što traži svoju ženu.

Osjetio sam da se opet krećem po oštrici noža. Ako je on znao da sam tamo zbog Zahira, znao je i da je to prijetnja njegovoj vezi.

— Možemo li razgovarati kao dva časna muškarca što se bore za nešto vrijedno truda?

Mikhail je pomalo oklijevao. Nastavio sam:

— Znam da ću na kraju biti povrijeđen, poput gospodara koji je poželio sjesti između bivolovih rogova: ali mislim da sam to zaslužio. Zaslužio sam zbog boli koju sam nanio, makar i nesvjesno. Mislim da me Esther ne bi napustila da sam poštovao njezinu ljubav.

— Vi ništa ne razumijete — reče Mikhail.

Ta me je rečenica razljutila. Kako jedan dvadesetpetogodišnjak može reći iskusnom, napaćenom čovjeku da ništa ne razumije? Ali morao sam se svladati, poniziti, učiniti što je bilo potrebno: nisam mogao nastaviti živjeti s duhovima, nisam mogao dopustiti Zahiru da ovlada čitavim mojim svemirom.

— Možda ja zaista ništa ne razumijem: zato sam ovdje. Kako bih shvatio. Kako bih se oslobodio nakon što shvatim ono što se dogodilo.

— Vi ste sve vrlo dobro razumjeli, a onda ste prestali razumijevati; to je ono što mi je rekla Esther. Kao u svakog supruga, dođe tren kada se o supruzi počne razmišljati kao o komadu namještaja ili kuhinjskom priboru.

Poželio sam reći: »Zato bih volio da mi to ona kaže. Da mi pruži priliku da ispravim pogreške, a ne da me napusti zbog dvadesetpetogodišnjaka koji će se uskoro ponašati kao i ja«. Ali izustio sam jednu oprezniju rečenicu:

— Ne vjerujem da je tako. Pročitali ste moju knjigu, pošli ste na potpisivanje knjige jer znate što osjećam i želite me umiriti. Srce mi je i dalje slomljeno: jeste li čuli za Zahira?

— Odgojen sam u islamu. Poznata mi je misao o Zahiru.

— Esther zaokuplja sav moj životni prostor. Mislio sam da ću se, stavim li na papir svoje osjećaje, riješiti njezine prisutnosti. Danas je volim samozatajno, ali ne mogu misliti ni na što drugo. Molim vas: učinit ću sve što želite, ali moram znati zašto je nestala na takav način. Kao što ste rekli, ništa ne razumijem.

Bilo je teško preklinjati ljubavnika moje žene da mi pomogne shvatiti što se dogodilo. Da se Mikhail nije pojavio na potpisivanju knjige, možda bi onaj tren u katedrali u Vitoriji, kada sam prihvatio svoju ljubav i napisao Vrijeme deranja, vrijeme sijenja, bio dovoljan. Sudbina je, naime, imala druge planove - a jednostavna mogućnost da ponovno pronađem svoju ženu sve je poremetila.

— Ručajmo zajedno — reče Mikhail nakon dugo vremena. — Vi doista ništa ne razumijete. Ali božanska energija, što je danas prostrujala mojim tijelom, naklonjena Vam je.

Ugovorili smo sastanak za sutradan. Na putu kući sjetio sam se jednog razgovora s Esther tri tjedna prije njena nestanka.

O božanskoj energiji što struji tijelom.

Oči su IM ZAISTA drukčije. Nazire se strah od smrti, da, ali više od straha od smrti nazire se zamisao o žrtvovanju. Životi im imaju smisla, jer su spremni ponuditi ih u jednu svrhu.

— Govorite o vojnicima?

— Govorim o vojnicima. A govorim i o nečemu strašnome za povjerovati, ali ne mogu se pretvarati da to ne vidim. Rat je obred. Krvavi obred, ali obred ljubavi.

— Sišli ste s uma.

— Možda. Upoznala sam druge ratne dopisnike. Putuju iz zemlje u zemlju, kao da im je rutina smrti dio života. Ničega se ne boje, suočavaju se s opasnostima kao što se suočavaju vojnici. Sve zbog vijesti? Ne vjerujem. Više ne mogu živjeti bez opasnosti, bez pustolovine, bez adrenalina u krvi. Jedan od dopisnika, oženjen i otac troje djece, rekao mi je da se najbolje osjeća na ratnom bojištu — koliko god obožavao svoju obitelj i cijelo vrijeme govorio o svojoj ženi i djeci.

— Doista je nemoguće razumjeti. Esther, ne želim Vam se miješati u život, mislim da će Vas ovo iskustvo povrijediti.

— Povrijedit će me besmisleni život. Svi znamo da se u ratu doživljavaju važne stvari.

— Povijesni trenutak?

— Ne, to nije dovoljno da svoj život izvrgnu pogibelji. Doživjeti... to je prava srž čovjeka.

— Rat.

— Ne, ljubav.

— Ostajete s njima.

— Mislim da ostajem.

— Javite svojoj novinskoj agenciji da je dosta.

— Ne mogu. To je poput droge. Ako se nalazim na bojištu, moj život ima smisla. Danima se ne kupam, hranim se vojničkim obrocima, noću spavam tri sata, bude me meci, svjesna sam da u bilo kojemu trenu netko može baciti bombu na naše mjesto i zbog toga... živim, razumijete? Živim, volim svaku minutu, svaku sekundu. Nema mjesta žalosti, sumnjama, ničemu: ostaje tek ogromna ljubav prema životu. Slušate li me?

— Pozorno.

— Kao da je prisutna... neka božanska svjetlost, usred borbe, usred svega onoga što je loše. Strah postoji prije i poslije, ali ne u trenucima kada se ispaljuju meci. Jer u tome se trenu čovjek nalazi na samoj granici: sposoban za junačke podvige i neljudske činove. Probiju se kroz kišu metaka kako bi spasio suborca, a istodobno puca na sve što se miče - djecu, žene, tko je na crti bojišnice, umrijet će. Pošteni ljudi, koji su oduvijek živjeli u malim provincijskim gradovima bez ikakvih događanja, sada provaljuju u muzeje, razaraju umjetnička djela što su stoljećima odolijevala zubu vremena i krađu ono što im ne treba. Fotografiraju zvjerstva koja su sami počinili i ponose se njima umjesto da ih pokušaju sakriti. Lud je to svijet. Osobe koje nikada nisu bile odane, a uvijek su bile izdajnici, osjećaju neku vrstu drugarstva i sudioništva i više nisu u stanju griješiti. Sve je, naime, obrnuto.

— Je li poslužilo kao odgovor na pitanje što ga je Hans postavio Fritzu u onom kafiću u Tokvju, prema priči koju ste mi ispričavali?

— Da, odgovor se krije u rečenici isusovca Teilharda de Chardina, onoga koji je rekao da je naš svijet omotan slojem ljubavi: »Ovladali smo energijom vjetra, mora, sunca. Ali dan kada čovjek bude ovladao energijom ljubavi, bit će jednako važan kao dan kada je otkrio

vatru«.

— To ste naučili samo zato što ste išli na bojišnicu?

— Ne znam. Ali koliko god to zvučalo paradoksalnim, vidjela sam da su ljudi u ratu sretni. Njima rat ima smisla. Kao što sam već rekla, potpuna moć ili žrtvovanje za neki cilj daje njihovim životima smisao. Sposobni su bezgranično voljeti jer ne mogu ništa izgubiti. Nasmrt ranjeni vojnici nikada ne preklinju liječnike: »Molim vas, spasite me!« Zadnje su im riječi najčešće: »Recite mojoj ženi i mojoj djeci da ih volim«. U trenucima očajanja, govore o ljubavi!

— To jest, vi smatrate da čovjek pronalazi smisao života samo u ratu.

— Ali čovjek je stalno u ratu. Stalno se borimo sa smrću, a znamo da će na kraju smrt pobijediti. U oružanim je sukobima to vidljivije, ali isto se događa i u svakodnevnu životu. Ne možemo si priuštiti stalno biti sretni.

— Sto želite da učinim?

— Potrebna mi je pomoć. A pomoć nije reći: »Zatražite otpust« jer to me zbunjuje više nego prije. Moramo iznaći načina kako kanalizirati, propustiti energiju te čiste i potpune ljubavi svojim tijelom i proširite je oko sebe. Jedina osoba koja me dosad uspjela razumjeti je jedan prevoditelj koji kaže da je doživio otkrivenje te energije, ali nedoima mi se osobito prizemljenim.

— Govorite li možda o ljubavi Božjoj?

— Ako je čovjek sposoban voljeti svoga druga bezuvjetno i bezgranično, on tada iskazuje ljubav Božju. Bude li iskazivao ljubav Božju, voljet će bližnjega svoga. Bude li volio bližnjega svoga, voljet će samoga sebe. Bude li volio samoga sebe, sve će doći na svoje mjesto. Povijest će se promijeniti. Nikad se Povijest neće promijeniti zbog politike, osvajanja, teorija ili ratova - sve je to puko ponavljanje, prisutno je od samih početaka vremena. Povijest će se promijeniti kada budemo mogli upotrijebiti energiju ljubavi, kao što upotrebljavamo energiju vjetra, mora i atoma.

— Smatrate li da nas dvoje možemo spasiti svijet?

— Smatram da ima još ljudi koji tako razmišljaju. Želite li mi pomoći?

— Naravno, ako mi kažete što moram učiniti.

— Ali ja baš to ne znam!

SIMPATIČNA PIZZERIA, kamo sam često odlazio od svog prvog putovanja u Pariz, postala je dijelom moje pripovijesti: posljednji sam put tamo bio kada sam proslavljao odlikovanje Umjetnosti i književnosti koju mi je dodijelilo Ministarstvo kulture — premda su mnogi smatrali da bi malo skuplji i otmeniji restoran bio idealno mjesto proslave tako važna događaja. Ali Roberto, vlasnik restorana, bio mi je neka vrst fetiša; kada bih god pošao u njegov restoran, nešto bi mi se lijepo dogodilo.

— Mogao sam početi govoriti o sitnicama, na primjer o recepciji romana Vrijeme deranja, vrijeme sijenja ili o svojim proturječnim osjećajima na predstavi.

— To nije predstava, to je sastanak — ispravio me je.

— Pripovijedamo priče i plešemo za Energiju Ljubavi.

— Mogao sam govoriti o bilo čemu kako bi vam bilo ugodnije. Ali obojica znamo zašto smo ovdje.

— Ovdje smo zbog vaše žene — reče Mikhael s prkosom svojstvenim mladićima njegove dobi, nimalo ne nalikujući plahom mladiću onoga poslijepodneva kada sam potpisivao knjige niti duhovnome vođi onoga »susreta«.

— Krivo ste se izrazili: ona je moja bivša žena. I zamolit ću vas jednu uslugu:

odvedite me k njoj. Neka me pogleda u oči i neka mi kaže razlog svoga odlaska. Tek ću se tada osloboditi svoga Zahira. U suprotnom ću danima i noćima, noćima i danima, razbijati glavu o našu priču, stotinama, tisućama puta. Pokušavat ću otkriti kada sam pogriješio i kada su nam se putevi počeli razilaziti. On se smijao.

— Odlična zamisao, razbijati glavu o vašu priču, stvari se tako mijenjaju.

— Odlično, ali filozofske bih rasprave radije ostavio po strani. Znam da, kao i svi mladi ljudi, u rukama držite savršenu formulu kako poboljšati svijet. Kao i svi mladi ljudi, i vi ćete jednoga dana biti u mojim godinama i vidjet ćete da nije tako lako promijeniti stvari. Stoga je uzaludno razgovarati sada o tome - možete li mi učiniti tu uslugu?

— Prvo želim pitati: je li se oprostila?

— Nije.

— Je li rekla da odlazi?

— Nije. To znate.

— Mislite li da bi Esther, ovakva kakva jest, bila u stanju napustiti čovjeka s kojim je živjela više od deset godina a da se s njim ne suoči i objasni mu razloge svoga odlaska?

— Upravo me to najviše i smeta. Ali, što želite reći?

Roberto je prekinuo razgovor, želio je znati što ćemo jesti. Mikhail je naručio pizzu napolitanu, a ja sam predložio da izabere i za mene, nije bio trenutak da me izjeda sumnja u ono što bih trebao jesti. No bilo je hitno čim prije donijeti bocu crnog vina. Roberto je pitao za vrstu, nešto sam promrmljao, on je shvatio da se mora udaljiti i ništa me ne pitati tijekom ručka, te donijeti odluku bez mene i dopustiti mi da se usredotočim na razgovor s mladićem što je sjedio ispred mene.

Vino je stiglo za trideset sekundi. Napunio sam nam čaše.

— Cime se ona sada bavi?

— Zaista želite znati?

Pitanje s protupitanjem kao odgovorom me naljutilo.

— Da, želim.

— Bavi se tepisima. I podučava francuski.

Tepisima! Moja žena (moja bivša žena, navikni se već jednom, molim te!) imala je novca koliko je željela, završila je studij novinarstva, govori četiri jezika, sada je bila primorana preživljavati izrađujući tepihe i davajući poduke strancima. Moram se svladati: nisam želio povrijediti njegov muški ponos iako sam smatrao sramotnim to što nije mogao priuštiti Esther sve što je zaslužila.

— Molim vas, shvatite kroz što prolazim posljednje dvije godine. Nisam nikakva prijetnja vašoj vezi, tražim samo dva sata s njom. Ili jedan sat, svejedno.

Mikhail se naslađuje mojim riječima.

— Zaboravili ste odgovoriti na moje pitanje — reče, uz osmijeh. — Mislite li da bi Esther, kakva već jest, napustila muškarca svoga života bez ijednog pozdrava i objašnjenja?

— Mislim da ne bi.

— Čemu onda ta priča »napustila me«? Zašto mi govorite »nisam prijetnja vašoj vezi«?

Zbunio sam se. I osjetio sam ono što nazivamo »nadam« premda nisam znao što sam čekao i odakle je dolazilo.

— Govorite mi da...

— Točno tako. Govorim vam da vas Esther nije napustila, a nije ni mene. Naprosto je nestala: na neko vrijeme, ili za cijeli život, ali obojica moramo poštovati njenu odluku.

Kao da je zabljesnula svjetlost u toj pizzeriji koja mi je oduvijek donosila lijepe uspomene, lijepe priče. Očajnički sam želio vjerovati u mladićeve riječi, Zahir je sada pulsirao u svemu oko mene.

— Zna li gdje je?

— Znam. Ali moram poštovati njezinu tišinu, mada i meni jako nedostaje. I mene ova priča zbunjuje: Esther je zadovoljna jer je pronašla Ljubav koja Proždire, ili iščekuje da joj jedan od nas dvojice krene u susret, ili je pronašla novoga muškarca, ili je odustala od svijeta. Bilo kako bilo, odlučite li je pronaći, ja vas neću moći spriječiti. Ali smatram da, u vašem slučaju, morate pripremiti za put ne samo svoje tijelo, već i svoju dušu.

— Htio sam se smijati. Htio sam ga zagrliti. Ili sam ga htio ubiti — osjećaji su se smjenjivali iznenađujućom brzinom.

— Vi s njom...

— Spavam li s njom? To se vas ne tiče. Ali u Esther sam pronašao partnericu koju sam tražio, osobu koja mi je pomogla da krenem s poslanjem koje mi je povjereno, anđela koji je otvorio vrata, puteve, staze koje će nam omogućiti, ako Bog da, da vratimo Zemlji energiju ljubavi. Dijelimo isto poslanje. Ali ipak da vas malo umirim: imam djevojku, djevojka plave kose koja je bila na pozornici. Zove se Lucrecia, Talijanka je.

— Govorite li istinu?

— Tako mi Božanske Energije, govorim vam istinu. Iz torbe je izvukao komadić crne tkanine.

— Vidite li ovo? Boja tkanine je zapravo zelena: izgleda crno zbog zgrušane krvi. Neki ju je vojnik, zamolio prije smrti da mu skinu košulju, iskida je na komadiće i podijeli svima koji su u stanju shvatiti poruku te smrti. Imate li i vi komadić te košulje?

— Esther mi nikada nije o tome govorila.

— Kada susretne nekoga tko bi trebao primiti tu poruku, daruje mi malo vojničke krvi.

— Koja je poruka?

— Ako vam nije darovala komadić košulje, ne mogu vam reći, iako nije rekla da je tajna.

— Poznajete li još koga komu je darovala komadić košulje?

— Sve oni što su bili na pozornici. Zajedno smo jer nas je spojila Esther.

Morao sam biti oprezan, uspostaviti odnos. Staviti polog u Banku usluga. Nisam ga smio uplašiti, ni pokazati svoju tjeskobu. Niti ga ispitivati o njemu samome, o njegovu poslu, o njegovoj zemlji o kojoj je govorio s tolikim ponosom. Pokušati, dakle, saznati je li ono što mi pripovijeda istina ili je imao skrivene namjere. Uvjeriti se da i dalje održava vezu s Esther ili, utvrditi da je i on izgubio njen trag. Iako je bio iz tako daleke zemlje, s vjerojatno drugačijim sustavom vrijednosti, znao sam da Banka usluga radi po cijelome svijetu, to je institucija koja ne poznaje granice.

U jednu sam ruku želio povjerovati u sve što mi je govorio. U drugu je, pak, ruku moje srce već mnogo propatilo, svih onih besanih noći dok sam čekao zvuk ključa što otključava vrata i Esther koja ulazi i u tišini liježe pokraj mene. Obećao sam samome sebi da, dogodi li se to ikada, neću postavljati pitanja, samo ću je poljubiti, zaželjati joj laku noć, a sljedećeg ćemo se jutro probuditi zagrljeni, kao da te prošlosti nije ni bilo.

Roberto je donio pizze - kao da je imao šesto čulo, pojavio se u trenu kada mi je trebalo vremena za razmišljanje.

Ponovno sam se obratio Mikhailu. Smiri se, stavi srce pod kontrolu ili ćeš doživjeti srčani udar. Popio sam cijelu čašu vina i primijetio da i on čini isto.

Zašto je bio živčan?

— Vjerujem u ono o čemu govorite. Imamo vreme na razgovarati.

— Tražit ćete da vas povedem do nje.

Upropastio mi je igru; morao sam početi ispočetka.

— Da, to ću vas tražiti. Pokušat ću vas uvjeriti. Učinit ću sve što mogu kako bih to postigao. Ali ne žuri mi se, pred nama je cijela pizza. Želim slušati o vama. Primijetio sam da mu se ruke tresu, trudio se da ih smiri.

— Ja imam poslanje. Do sada ga još nisam ispunio. Ali mislim da je preda mnom još mnogo dana.

— Možda vam ja mogu pomoći.

— Možete mi pomoći. Svatko mi može pomoći, dovoljno je potaknuti Energiju Ljubavi da se širi svijetom.

— Mogu učiniti i više.

Nisam želio ići dalje kako ne bih ostavio dojam da kupujem njegovo prijateljstvo. Opreza nikad dosta. Možda govori istinu, a možda laže, možda se pokušava okoristiti mojom patnjom.

— Poznajem samo jednu energiju ljubavi — nastavih. — Ona koju osjećam prema ženi koja je otišla... ili bolje rečeno, ona koja se udaljila, koja me čeka. Ako je budem mogao ponovno vidjeti, bit ću sretan čovjek. A svijet će biti bolji, jer jedna je duša sretna.

On je pogledao strop, pogledao stol, a ja sam dopustio da se tišina otegne u beskraj.

— Čujem neki glas — napokon reče, bez hrabrosti da me pogleda u oči.

Velika prednost bavljenja temama koje su u vezi s duhovnosti jest činjenica da ću uvijek biti u dodiru s ljudima koji posjeduju neku darovitost. Neke darovitosti su stvarne, druge su izmišljene, neki od tih ljudi pokušavaju se okoristiti mnome, drugi me provjeravaju. Već sam vidio toliko nevjerojatnih događaja da danas ni malo ne sumnjam u čuda, sve je moguće, čovjek ponovno počinje učiti ono što je zaboravio - svoje unutrašnje moći.

Razlika je u tome što nije bilo idealno vrijeme načeti tu temu. Mene je isključivo zanimao Zahir. Bilo mi je važno da se Zahir ponovno zove Esther.

— Mikhaile...

— Moje pravo ime nije Mikhail. Moje je ime Oleg. -Oleg...

— Mikhail je moje ime... njega sam odabrao kada sam se odlučio ponovno roditi za život. Arhandeo ratnik, s ognjenim mačem, krčeći put kako bi se — kako ih vi ono zovete... »ratnici svjeda« — mogli pronaći. To je moje poslanje.

— To je i moje poslanje.

— Ne biste li radije razgovarali o Esther?

Sto? Ponovno je skrenuo s teme na ono što me uistinu zanima?

— Ne osjećam se dobro — pogled mu se gubio, lutao je restoranom, kao da me tamo nije bilo. — Ne želim načinjati tu temu. Glas...

Događalo se nešto čudno, nešto jako čudno. Do kamo je namjeravao ići ne bi li me zadivio? Hoće li me na kraju, poput mnogih drugih, zamoliti da napišem knjigu o njemu i

njegovim moćima?

Kada god jasno vidim svoj cilj pred očima, spreman sam na sve ne bih li ga ostvario — na kraju, o tome sam pisao u svojim knjigama i nisam smio izdati vlastite riječi. Sada sam imao cilj: pogledati još jednom Zahira u oči. Mikhail mi je podastro nove podatke: nije bila njegova ljubavnica, nije me napustila, bilo je pitanje vremena kada ću je pronaći. Mogućnost da se sretnemo u pizzeriji bila je zamka; mladić koji ne zna kako zaraditi za život koristi tuđu bol kako bi ostvario cilj.

Naiskap sam popio još jednu čašu vina — Mikhail je učinio isto.

Oprez, nalagao mi je instinkt.

— Da, želim razgovarati s Esther. Ali i vas želim bolje upoznati.

— To nije istina. Želite me zavesti, navesti me da učinim ono što sam i sam u početku bio spreman učiniti. Unatoč tome, vaša vas bol zasljepljuje: mislite da možda lažem i da se želim okoristiti nastalim stanjem.

Premda je Mikhail točno znao kako razmišljam, govorio je glasnije nego što nalaže dobar odgoj. Ljudi su se počeli okretati kako bi saznali što se događa.

— Želite me zadiviti, a ne znate da su vaše knjige obilježile moj život, da sam iz njih mnogo toga naučio. Vaša vas je bol oslijepila, jadni ste, opsjednuti žahiro. Poziv na ovaj ručak nisam prihvatio zbog vaše ljubavi prema njoj: ne vjerujem vam, mislim da je riječ o vašem povri jeđenom ponosu. Došao sam ovamo... Govorio je glasnije; počeo je gledati unaokolo, kao da gubi kontrolu.

— Svjetla...

— Što se događa?

— Došao sam ovamo zbog njezine ljubavi prema vama!

— Je li vam dobro?

Roberto je primijetio da nešto nije u redu. Prišao je stolu, nasmiješen, stavio ruku na mladićevo rame kao da je u prolazu:

— Dakle, vidim da je moja pizza užasna. Ne morate platiti, možete slobodno otići.

Samo nam je to nedostajalo. Mogao smo ustati, izaći i izbjeći neugodan prizor osobe što se pretvara da u toj pizzeriji dobiva nekakav polet samo kako bih ostavio neki dojam ili zbunio prisutne — iako je bila riječ o daleko ozbiljnijoj stvari od puke kazališne predstave.

— Osjećate li neki vjetar?

U tom sam trenu bio siguran da nije glumatao: upravo suprotno, jako se trudio svladati se i hvatala ga je veća panika od one moje.

— Svjetla, pale se svjetla. Molim vas, pođimo odavde! Tijelo mu se počelo tresti. Više nije imao što skrivati, ljudi za drugim stolovima već su bili otišli.

— UKazahs...

Nije uspio dovršiti rečenicu. Gurnuo je stol — pizze, čaše, pribor za jelo, sve je odletjelo u zrak i palo na susjedni stol. Izraz lica mu se potpuno promijenio, tijelo mu se treslo, a oči se okrenule. Glava mu je naglo pala prema nazad i čuo se lom. Neki se gospodin ustao od stola. Roberto ga je zgrabio prije no što je pao, a gospodin je podignuo žlicu s poda i gurao mu je u usta.

Prizor je potrajao nekoliko sekundi, a meni je izgledalo kao vječnost. Ponovno sam vidio senzacionalističke časopise kako pišu o slavnome piscu i izglednom kandidatu za neku važnu književnu nagradu, usprkos svoj kritici, koji je prouzročio duhovnu seansu u pizzeriji samo kako bi privukao pozornost na svoju novu knjigu. Moja je paranoja rasla bez kontrole: odmah

će otkriti da je taj medij isti onaj muškarac koji je nestao s njegovom ženom — sve će se vratiti na početak, a ja više neću imati ni snage ni hrabrosti ponovno se suočiti s istim iskušenjem.

Naravno, za nekim su stolovima sjedili moji poznanici, ali tko mi je od njih bio pravi prijatelj? Tko bi bio u stanju ne govoriti o onome što je vidio?

Tijelo mu se smirilo, opustio se, a Roberto ga je posjeo u stolicu. Gospodin mu je opipao tlak, otvorio mu očne kapke i pogledao me:

— Ovo mu sigurno nije bilo prvi put. Koliko ga dugo poznajete?

— Često dolaze ovamo — reče Roberto, primijetivši da sam ja potpuno trom. — Ali prvi se put dogodilo u javnosti, premda sam u svom restoranu već imao takvih; slučajeva.

— Primijetio sam — odgovori gospodin. — Nije vas uhvatila panika.

To je bilo namijenjeno meni, vjerojatno sam probljedio. ; Gospodin se vratio za stol, Roberto me pokušao umiriti.

— On je liječnik jedne vrlo slavne glumice — reče. —I misli da se vi morate paziti mnogo više od svog gosta.

Mikhail, ili Oleg, ili tko god bio taj čovjek preda mnom, polako se budio. Pogledao je oko sebe, i umjesto da mu bude neugodno, nasmiješio se, pomalo postiden.

— Oprostite — reče. — Pokušao sam se svladati.

Ja sam pokušavao ostati miran. Roberto mi je opet priskočio u pomoć:

— Ne brinite. Naš je pisac dovoljno bogat da može platiti razbijene tanjure.

Odmah se okrenuo prema meni:

— Epilepsija. Običan epileptični napadaj, ništa strašno. Izašli smo iz restorana, Mikhail je odmah uletio u taksu.

— Ali nismo razgovarali! Kamo ste krenuli?

— Sada nisam u stanju. Znaete gdje me možete naći.

POSTOJE DVIJE VRSTE svjetova: onaj što ga sanjamo i onaj pravi.

U svijetu što sam ga sanjao Mikhail je govorio istinu, nije sve vuklo korijene iz jednog teškog trenutka u mom životu, bio je to nesporazum koji se pojavljuje u svim ljubavnim vezama. Esther me strpljivo čekala, čekala da shvatim što je u našoj vezi pošlo po zlu, čekala da je pronađem, molim za oprost i da ponovno počnemo svoj zajednički život.

U svijetu što sam ga sanjao Mikhail i ja smo razgovarali u miru, izašli iz pizzerije, otišli taksijem i pozvonili na vrata gdje moja bivša žena (ili žena? Sada je sumnja promijenila smjer.) jutrima pleće tepihe, poslijepodne daje poduku iz francuskoga, a noću spava sama i, poput mene, očekuje zvono na vratima, muža što ulazi s cvijećem u ruci i vodi je na toplu čokoladu u hotel blizu Avenije Champs-Élysées.

U stvarnu svijetu svaki bi susret s Mikhailom bio napet — uvijek u strahu da se ponovi ono iz pizzerije. Sve što je rekao tek je plod njegove bujne mašte, zapravo ni on nije znao gdje se nalazi Esther. U stvarnu sam se svijetu nalazio na stanici Gare du Nord u 11.45 i čekao vlak iz Strasbourga kojim su dolazili neki poznati američki glumac i redatelj, oduševljeni zamisli da produciraju film temeljen na jednoj od mojih knjiga.

Do tog su mi dana stalno govorili o filmskoj adaptaciji mojih romana, uvijek sam odgovarao »ne zanima me«; vjerujem da svaki čovjek, dok čita roman, u glavi stvara vlastiti film, likovima daje lica, izgrađuje prizore, čuje glasove i osjeti mirise. I upravo zato, kada gledaš neki filma snimljen prema romanu koji ti se svidio, uvijek izađeš iz kina kao prevaren, uvijek

kažeš: »knjiga je bolja od filma«.

Ovaj je put moja agentica bila vrlo uporna. Govorila je da taj glumac i producent pripadaju »našemu vremenu« i da žele napraviti nešto potpuno različito od svega što su nam do sada predlagali. Susret je bio ugovoren dva mjeseca unaprijed, te smo noći trebali poći na večeru, razgovarati o pojedinostima, razmotriti poklapaju li se uistinu naša razmišljanja.

Ali u dva se tjedna moj dnevni raspored u potpunosti promijenio: bio je četvrtak, morao sam poći do armenskoga restorana, pokušati ponovno stupiti u kontakt s epileptičnim mladićem koji jamči da čuje glasove, ali koji je jedini znao gdje se nalazi Zahir. To sam protumačio kao znak da ne ustupam autorska prava na naslov i pokušao otkazati susret s glumcem; on je bio uporan, rekavši da nije osobito važno te da večeru možemo zamijeniti ručkom sljedećeg dana: »nitko neće biti tužan provede li jednu noć sam u Parizu«, kazao je i ostavio me bez riječi.

U svijetu što sam ga sanjario Esther je i dalje bila moja družica, a njezina mi je ljubav davala snagu da nastavim upoznavati dokle sežu moje granice.

U stvarnome je svijetu bila potpuna opsesija. Crpila je svu moju energiju, zauzimala sav moj prostor, prisiljavala me na ogroman napor kako bih nastavio živjeti, raditi, upoznavati producente i davati intervju.

Kako je moguće da je niti nakon dvije godine nisam uspijevaio zaboraviti? Više nisam mogao razbijati glavu o tu priču, analizirati sve mogućnosti, pokušavati pobjeći, pomiriti se, napisati knjigu, baviti se jogom, dobrotvornim radom, posjećivati prijatelje, udvarati se ženama, odlaziti na večere, u kino (izbjegavati književne prerade, naravno, i isključivo gledati filmove koji su pisani samo za kino), kazalište, balet, na nogometne utakmice. Unatoč svemu, Zahir je uvijek pobjeđivao, uvijek bio prisutan, a ja uvijek razmišljao »kako bih volio da je sa mnom«.

Gledao sam na sat željezničkog kolodvora — nedostajalo je još petnaest minuta. U svijetu koji sam zamišljao Mikhail je bio saveznik. U stvarnome svijetu nisam imao nijedan konkretan dokaz, do svoje ogromne želje, da je sve što govori istina. Mogao je biti prikriveni neprijatelj.

Vratio sam se starim pitanjima: »Zašto mi ništa nije rekla?«. Bi li to bilo Hansovo pitanje? Je li Esther odlučila da mora spasiti svijet, kao što mi je napomenula u razgovoru o ljubavi i ratu, i je li me »pripremala« kako bih joj se pridružio u tom poslanju?

Promatrao sam tračnice. Estlier i ja, hodamo jedno do drugoga, a nikada se više ne dotičemo. Dvije sudbine što...

Tračnice.

Kolika je udaljenosti između njih?

Kako bih smetnuo Zahira s uma, pokušao sam to saznati od nekog radnika na peronu.

— Udaljene su 143,5 centimetara ili 4 stope i 8,5 pe-dalja — odgovori.

Djelovao je poput čovjeka mirna života, ponosna na svoj posao, i ni u čemu nije odgovarao Estherinoj vječnoj zamisli — da svi u duši skrivamo veliku tugu. Ali njegov odgovor nije imao nikakva smisla: 143,5 centimetara ili 4 stope i 8,5 pedalja? Suludo. Logično bi bilo 150 centimetara. Ili 5 pedalja. Neki zaokruženi broj, jasan, koji bi graditelji vagona ili-radnici na željeznici mogli lako upamtiti.

— A zašto? — uporno sam ispitivao radnika.

— Zato što su kotači vagona tih dimenzija.

— Ali nisu li kotači vagona tih dimenzija zbog udaljenosti između tračnica?

— Mislite li da moram znati sve o vlakovima samo za to što radim na kolodvoru? Tako je zato što je tako. Više nije bio sretan čovjek, zadovoljan svojim poslom; znao je odgovor

na moje pitanje, ali ništa više od toga. Ispričao sam se, nastavio promatrati tračnice i osjetio da mi uzalud pokušavaju nešto reći.

Koliko god čudno zvučalo, tračnice kao da su govorile o mom braku — i o svim brakovima.

Glumac je stigao - bio je srdačniji no što sam očekivao, unatoč svojoj slavi. Ostavio sam ga u svom omiljenom hotelu i vratio se kući. Na moje iznenađenje, tamo me čekala Marie i rekla da su zbog vremenskih nepogoda odgodili snimanje na tjedan dana.

- MISLIM DA ĆEŠ danas ići u restoran, četvrtak je.
- Želiš li i ti ići?
- Da. Idem s tobom. Ili bi radije išao sam?
- Radije bih sam.
- Svejedno, odlučila sam ići; nema tog muškarca koji bi kontrolirao kamo idem.
- Znaš li zašto su tračnice jedna od druge udaljene ,5 centimetara?
- Mogu pokušati saznati na Internetu. Je li važno?
- Vrlo.
- Ostavimo se zasad tračnica. Razgovarala sam s prijateljima koji su tvoji obožavatelji. Misle da bi osoba koja je napisala knjige kao Vrijeme deranja, vrijeme šijenja ili priču o pastiru i ovcama ili o hodočašću na Putu svetoga Jakova trebala biti mudrac i znati odgovor na sve.
- U čemu nema ni trunke istine, kao što znaš.
- A što je onda istina? Kako to da svojim čitateljima prosljeđuješ ono što ni sam ne znaš?
- Nije istina da ne znam. Sve što sam napisao dio je moje duše, ono čemu me podučio život i što pokušavam primijeniti na samome sebi. Čitatelj sam svojih vlastitih knjiga. Pokazuju mi ono što sam znao, ali čega nisam bio svjestan.
- A čitatelj?
- Mislim da je i s njim isto. Knjiga — a možemo razgovarati o bilo čemu, o filmu, glazbi, vrtu, pogledu na planinu — otkriva nam nešto. Otkriti znači: skinuti i vratiti veo. Skidanje vela s nečega što već postoji razlikuje se od pokušaja odavanja tajni za bolji život.
- »Kao što znaš, trenutno patim zbog ljubavi. To može biti tek puki silazak u pakao, a može biti i otkriće. Tako je bilo kada sam pisao Vrijeme deranja, vrijeme šijenja, kada sam shvatio vlastitu sposobnost da volim. Shvatio sam dok sam pisao riječi i rečenice.
- A duhovna strana? Nije li ona prisutna na svakoj stranici svih tvojih knjiga?
- Počinje mi se sviđati zamisao da večeras podeš sa mnom u armenski restoran jer tako ćeš shvatiti, bolje rečeno, postati svjesna triju važnih stvari. Prva: kada ljudi odluče suočiti se s problem, shvate da su sposobniji no što su mislili da jesu. Druga: sve energija i sva mudrost dolaze nam iz istog nepoznatog izvora koji obično nazivamo Bogom. Otkada sam odlučio slijediti ono što smatram svojim putem, pokušavam poštovati tu energiju, povezati se s njom svakoga dana, prepustiti se da me vode znakovi, učiti dok činim — a ne dok namjeravam činiti. Treća: nitko nije sam u nevolji — uvijek se nade netko mudriji tko se veseli i tuguje na isti način, a to nam daje snagu da se bolje nosimo sa svakodnevnim borbama.
- Uključuje li to patnju zbog ljubavi?
- To uključuje sve. Ako je patnja prisutna, bolje ju je prihvatiti, jer ona neće

nestati samo zato što se pretvaraš da je nema. Ako je veselje prisutno, također ga je bolje prihvatiti, premda se bojimo da će jednoga dana nestati. Neki se ljudi uspijevaju povezati sa životom tek žrtvovanjem i odricanjem. Neki se ljudi uspiju osjetiti ljudskim bićem tek kada misle da su »sretni«. Zašto me to pitaš?

— Zato što sam se zaljubila, a bojim se da ću patiti.

— Ne boj se; jedini način da umakneš patnji jest da se odrekneš ljubavi.

— Znam da je Esther prisutna. Osim mladićeva epileptična napadaja, ništa mi nisi rekao o susretu u pizzeriji. Za mene je to loš znak, makar za tebe bio dobar.

— I za mene može biti loš.

— Znaš što te želim pitati? Voljela bih znati voliš li me kao što ja volim tebe. Ali nemam hrabrosti. Zašto toliko ulazim u veze koje su osuđene na propast? Jer mislim da se uvijek moram vezati za nekoga — i tako se prisiljavam biti fantastična, inteligentna, osjećajna, iznimna. Napor udvaranja obavezuje me da dajem ono najbolje od sebe, i to mi pomaže. Više od svega, teško mi je živjeti sa sobom. Ali ne znam je li to najbolji izbor.

— Želiš znati mogu li nastaviti voljeti ženu koja me napustila bez objašnjenja?

— Pročitala sam tvoju knjigu. Znam da možeš.

— Želiš me pitati mogu li voljeti tebe uza svu ljubav koju osjećam za Esther?

— Ne usuđujem se postaviti to pitanje, jer bi mi odgovor mogao uništiti život.

— Želiš li znati može li srce muškarca, ili žene, podnijeti ljubav prema više od jednoj osobi?

— Želim čuti tvoj odgovor na to pitanje zato što nije toliko izravno.

— Mislim da može. Osim kada jedna od tih osoba postane...

— ..žahiro. Ali borit ću se za tebe, mislim da si toga vrijedan. Muškarac koji može voljeti ženu kao što si ti volio— ili voliš — Estlier, vrijedan je moga poštovanja i truda. A kako bih ti pokazala svoju odlučnost da te zadržim uza se, kako bih ti dokazala koliko si mi važan, učinit ću što si me zamolio, koliko god suludo to bilo: saznat zašto su tračnice udaljene 4 stope i 8,5 pedalja.

VLASNIK ARMENSKOG restorana učinio je upravo ono o čemu je govorio prije tjedan dana: sada je, umjesto dvorane na dnu restorana, cijeli restoran bio zauzet. Marie je sa zanimanjem promatrala ljude i rekla nešto o ogromnoj razlici među njima.

— Zašto dovode djecu? To je potpuna ludost!

— Možda ih nemaju kome ostaviti.

Točno u devet sati, šest je likova - dva u istočnjačku odjeću odjevena glazbenika i četvero u bijelo odjevenih mladića i djevojaka — ušlo na pozornicu. Posluga za stolovima smjesta je prekinuta i svi su utihnuli.

— U mongolskome mitu o stvaranju svijeta srna i divlji pas se susreću — reče Mikhail, ponovno glasom koji nije njegov. — Dva različita bića iz prirode: u prirodi, divlji pas ubija srnu kako bi jeo. U mongolskome mitu oboje razumiju da su im potrebne osobine onog drugog kako bi preživjeli u negostoljubivu okolišu, stoga se moraju ujediniti.

Prije svega moraju naučiti voljeti. A da nauče voljeti, moraju prestati biti ono što jesu ili nikada neće moći zajedno živjeti. S vremenom pas shvati da mu instinkt, do tada uvijek usredotočen na borbu za preživljavanje, sada služi višoj svrsi: pronaći nekoga s kime će sagraditi svijet.

Tu je zastao.

— Kada plešemo, vrtimo se oko iste Energije što se diže do Gospe i vraća svom svojom snagom prema nama pa se, kao što voda rijeke isparava, pretvara u oblak i vraća u obliku kiše. Danas ću pripovijedati o krugu ljubavi: jednoga jutra pokuca snažno neki seljak na vrata samostana. Kada mu svećenik vratar otvori vrata, seljak mu pruži prekrasan grozd grožđa.

— Dragi svećenice, ovo je najljepše grožđe iz mog vinograda. Dođoh ti ga darovati.

— Hvala! Smjesta ću ga odnijeti opatu, razveselit će se tvom daru.

— Ne! Ja sam ga tebi donio.

— Meni? Ta ja ne zaslužujem tako krasan poklon prirode.

— Uvijek kad bih pokucao na vrata, ti bi mi otvarao. Kada mi je trebala pomoć nakon što mi je suša uništila berbu, svakoga si mi dana davao komad kruha i čašu vina. Želim da ti ovaj grozd donese malo ljubavi sunca, ljepote kiše i čuda Božjega.

Svećenik je uzeo grozd, stavio ga pred sebe i cijeloga mu se jutra divio: bio je uistinu krasan. Stoga je odlučio darovati ga opatu koji ga je uvijek ohrabrivao mudrim riječima.

Opat se vrlo obradovao grožđu, ali sjetio se da je u samostanu jedan svećenik bolestan i pomislio: dat ću mu grožđe. Tko zna, možda mu razveseli život.

Ali grožđe nije dugo ostalo u sobi bolesna svećenika jer je ovaj razmišljao: kuhar me toliko pazi, daje mi najbolju hranu. Siguran sam da će ga grožđe jako razveseliti. Kada je u vrijeme objeda svećenik kuhar došao s ručkom, ovaj mu preda grožđe.

— Za tebe je. Uvijek si u dodiru s plodovima prirode, znat ćeš što treba učiniti s ovim Božjim djelom.

Ljepota grožđa je svećenika kuhara ostavila bez daha pa on pokaže savršenstvo grozda svome pomoćniku. Toliko je savršeno da ga nitko do samoga sakristana neće cijeniti više, jer on se brine o Presvetome Sakramentu i mnogi u samostanu u njemu vide sveca.

Sakristan je, pak, darovao grožđe najmlađemu svećeniku kako bi ovaj shvatio da se Božje djelo nalazi u najsitnijim pojedinostima Stvaranja. Kada je mladi svećenik primio grožđe, srcu mu se ispunilo Slavom Božjom jer nikada prije nije vidio tako lijep grozd. Tada se sjetio svoga dolaska u samostan i osobe koja mu je otvorila vrata; tim su mu činom dopustili živjeti među ljudima što umiju cijeniti čuda. Stoga je predvečer odnio grozd svećeniku vrataru.

— Jedi i uživaj. Stalno si sam, ovo će ti grožđe dobro doći.

Svećenik vratar shvati da je to grožđe namijenjeno uistinu njemu, uživao je u svakoj bobici grožđa i sretan utonuo u san. Krug se na taj način zatvorio; krug sreće i veselja koji se uvijek širi oko onih koji su u dodiru s Energijom Ljubavi.

Žena imenom Alma zvecknula je metalnim pladnjem s pločicama.

— Kao svakoga četvrtka, poslušat ćemo priču o ljubavi i ispričati priču o mržnji. Pogledajmo što se nalazi na površini pa ćemo malo pomalo shvatiti što se nalazi ispod nje: naši običaji i naše vrijednosti. A kada nam pođe za rukom zagrepsti po tome sloju, uspjjet ćemo pronaći same sebe. Tko će početi?

Nekoliko je osoba podiglo ruku, uključujući i mene — što je iznenadilo Marie. Nastade žamor, ljudi se namještaju u stolicama. Mikhail je prepustio riječ nekoj lijepoj, visokoj ženi plavih očiju.

— Prošlog sam tjedna otišla posjetiti prijatelja koji živi sam u planinama, blizu francusko-španjolske granice; on uživa u ljepotama života i više mi je puta rekao da sva mudrost o kojoj se govori dolazi upravo iz uživanja u svakome trenutku. Od samoga trenutka mome se mužu nije svidjela ta zamisao: znao je tko je on, da je vrijeme najradije provodio loveći ptice i udvarajući se ženama. Ali ja sam morala razgovarati s tim prijateljem, prolazila sam kroz

krizu iz koje me je jedino on mogao izvući. Suprug mi je predložio psihologa, da odem na putovanje, raspravljali smo o tome, posvađali se, ali ja sam otputovala unatoč svim pritiscima kod kuće. Prijatelj me dočeka u zrakoplovnoj luci, poslijepodne smo razgovarali, večerali, pili, još malo razgovarali, a potom pošli na počinak. Sljedećeg sam se dana probudila, otišli smo u šetnju, a potom me je vratio u zračnu luku.

Čim sam stigla kući, počela su pitanja. Je li bio sam? Jest. Nije bilo nikakve djevojke? Nije. Jeste li pili? Jesmo. Zašto ne želiš razgovarati o tome? Ali razgovaramo o tome! Bili ste sami u kući s pogledom na planine, bilo je romantično, zar ne? Tako je. Pa ipak, samo ste razgovarali i ništa više? Ništa više. Misliš da ti vjerujem? Zašto mi ne bi vjerovao? Zašto ići protiv prirode — muškarac i žena, ako su zajedno, ako piju zajedno, ako su u intimnom odnosu, na kraju završe u krevetu!

Slažem se sa svojim mužem. Protivi se onome što su nas učili. On mi nikada neće povjerovati, ali to je istina. Od tada nam se život pretvorio u pakao. Proći će, ali patnja je nepodnošljiva, patimo zbog onoga što su nam rekli: kada je trenutak između muškarca i žene koji se jedno drugome dive pogodan, završit će u krevetu.

Pljesak. Pale se cigarete. Kuckanje čašama i bocama.

— Što je to? — tiho upita Marie. — Grupna terapija za bračne parove?

— To je dio »sastanka«. Nitko ne govori jesi li u pravu ili u krivu, samo pripovijedaju priče.

— A zašto to rade pred gledateljima na način pun nepoštovanja, dok ljudi piju i puše?

— Možda je tako jednostavnije. A ako je tako jednostavnije, onda je lakše. A ako je tako lakše, zašto ne na takav način?

— Lakše? Među neznancima koji sutradan mogu ispričati tu priču njenom mužu.

Počela je govoriti druga osoba, nisam joj mogao reći da to nije nimalo važno: svi su ondje došli kako bi razgovarali o mržnji zakrabiljenoj u ljubav.

— Ja sam muž žene koja je upravo ispričavala tu priču — reče neki gospodin, u najboljem slučaju, dvadeset godina stariji od lijepe mlade plavuše. — Sve što je rekla, istina je. Ali ona nešto ne zna, nisam joj to imao hrabrosti ispričati. Učinit ću to sada.

Kada je pošla u planine, te noći nisam uspio zaspati pa sam do najsitnijih pojedinosti stao zamišljati što se događa. Ona dolazi, kamin je upaljen, skida kaput, svlači pulover, pod tankom košuljom nema grudnjaka. On jasno vidi obrise njenih grudi.

Ona se pretvara da ne primjećuje njegove poglede. Kaže da ide u kuhinju po još jednu bocu šampanjca. Nosi vrlo uske traperice, hoda polagano, bez okretanja zna da je promatra od glave do pete. Vraća se, razgovaraju o vrlo intimnim stvarima i osjećaju se kao jedno.

Iscrpljuju temu zbog koje je došla. Zvoni mobitel — to sam ja, želim znati je li sve u redu. Ona mu prilazi, naslanja slušalicu na njegovo uho, oboje slušaju što govorim, razgovor je oprezan jer znam da je kasno činiti bilo kakav pritisak, najbolje je pretvarati se da nisam zabrinut, savjetovati joj da lijepo iskoristi vrijeme u planinama, sutradan se mora vratiti u Pariz, brinuti se za djetecu, otići u nabavku za kuću.

Spuštam slušalicu i znam da je on prislušivao. Do tada su sjedili svatko na svom dvosjedu, a sada sjede jedno pokraj drugoga.

U tom sam trenu prestao razmišljati što se događa u planinama. Ustao sam, otišao u dječju sobu, prišao prozoru, pogledao Pariz i znate li što sam primijetio? Da me ta misao uzбудila. Vrlo, vrlo me uzбудila. Misao da moja žena u tom trenu možda ljubi nekog muškarca, vodi ljubav s njim.

Osjećao sam se strašno loše. Kako je moguće da me to uzбудilo? Sljedećeg sam dana razgovarao s dvojicom prijatelja; naravno da nisam sebe naveo za primjer, pitao sam ih je li im se ikada u životu učinilo erotskim kada su na nekoj zabavi primijetili da drugi muškarac gleda u grudi njihove žene. Obojica su izbjegli odgovor - jer to je tabu tema. Ali obojica su rekla da je sjajno kada znaš da tvoju ženu želi drugi muškarac: dalje nisu išli. Je li to neka tajna maštarija skrivena u srcima svih muškaraca? Ne znam. Tjedan nam je bio paklen jer ne razumijem što sam osjetio. A budući da ne razumijem, svaljujem krivnju na nju jer je potaknula ono što remeti ravnotežu moga života.

Ovaj su put mnogi zapalili cigaretu, ali nije bilo pljeska. Kao da je ta tema i na tom mjestu ostala tabu.

Dok sam držao ruku u zraku, pitao sam se slažem li se s onime što je ispričao taj gospodin. Da, slagao sam se: već sam nešto slično zamišljao s Esther i vojnicima na bojišnici, ali nisam se usudio priznati to ni samome sebi. Mikhail me pogledao i dao znak. Ne znam kako sam uspio ustati, pogledati te ljude što su očito bili pod dojmom priče muškarca koji se uzbuđuje mišlju da mu ženu posjeduje drugi muškarac. Nitko nije obraćao pozornost, što mi je pomoglo da počnem.

— Ispričavam se što nisam toliko izravan poput ovih dviju osoba prije mene, ali želim nešto reći. Danas sam bio na željezničkom kolodvoru i otkrio da su tračnice međusobno udaljene 143,5 centimetara ili 4 stope i 8,5 pedalja. Čemu takva suluda mjera? Zamolio sam djevojku da pronade razlog i evo što je otkrila:

Na početku, kada su se gradili prvi željeznički vagoni, koristili su alate za izradu kočija.

Zašto je razmak između kotača kočije bio tolik? Zato što su stari putevi bili tih mjera i kočije su jedino tako mogle prometovati.

Tko je odlučio da putevi moraju biti tih dimenzija? Sada se vraćamo u vrlo daleku prošlost: Rimljani, prvi veliki graditelji puteva tako su odlučili. Koji je tome razlog? Ratnu su kočiju vukla dva konja - a kada bok uz bok stavimo dva konja koja su se tada koristila za vuču kočije, vidimo da su zauzimala 143,5 centimetara.

Tako da su stari Rimljani odredili udaljenost tračnica koje sam danas vidio, a kojima prometuju naši suvremeni superbrzi vlakovi. Kadg su iseljenici pošli graditi željeznice u Sjedinjene Države, nisu pitali bi li bilo bolje promijeniti širinu, nastavili su graditi na isti način. To je utjecalo čak i na gradnju svemirskih letjelica: američki su inženjeri smatrali da spremnici za gorivo moraju biti širi, ali gradili su se u Utahu i trebali su ih potom vlakom dopremiti do Svemirskog centra na Floridi, a kroz tunele ne može proći ništa drugo. Zaključak: morali su se pomiriti da su Rimljani odredili idealnu mjeru. A kakve to ima veze s brakom?

Zastao sam. Neke nisu nimalo zanimale željezničke tračnice i počeli su međusobno razgovarati. Ostali su me pažljivo slušali — među njima Mikhail i Marie.

— Ovo je potpuno povezano s brakom i s dvjema pričama koje smo upravo čuli. U jednom dijelu priče netko se pojavio i rekao: kada se vjenčamo, oboje se moramo zamrznuti do kraja života. Koračate jedno uz drugo poput dviju tračnica i slijedite taj primjer. Čak i ako netko od njih dvoje osjeti potrebu malo se udaljiti, to se protivi pravilima. Pravila kažu: budite razumni, mislite na budućnost, mislite na djecu. Više se ne možete promijeniti, morate biti poput tračnica: razlika među njima jednaka je na polasku, na sredini puta i na dolasku. Nemojte dopustiti ljubavi da se mijenja, neka ne raste na početku niti se smanji na sredini puta — rizik je velik! Stoga, nakon što oduševljenje prvih godina mine, održavajte istu udaljenost, budite jednako postojani i učinkoviti. Služite kako bi vlak za održanje vrste napredovao prema budućnosti: djeca će biti sretna samo ako ostanete kakvi ste oduvijek bili — jedno od drugog udaljeni 143,5 centimetara. Ako niste zadovoljni stvarima što se nikada ne mijenjaju, mislite na njih, na djecu koju ste donijeli na svijet.

Mislite na susjede. Pokažite da ste sretni, nedjeljom jedite meso s roštilja, gledajte televiziju, pomazite zajednici. Mislite na društvo: oblačite se tako da nitko ne pomisli da među

vama ima sukoba. Ne gledajte na stranu, netko može pogledati vas, a to je iskušenje, može dovesti do rastave, krize, depresije.

Smijte se na fotografijama. Izložite fotografije u dnevni boravak, da ih svi vide. Kosite travu, bavite se sportom, posebno se bavite sportom kako vas vrijeme ne bi pregazilo. Kada sport postane neučinkovit, otiđite na estetsku kirurgiju. Ali ne zaboravite: netko je nekada davno postavio ta pravila i morate ih poštovati. Tko je postavio ta pravila? To nije važno, nikada ne postavljajte takva pitanja, jer ona će zauvijek važiti, slagali se vi ili ne.

Sjeo sam. Nekoliko oduševljenih pijesaka, ponešto ravnodušja, a ja nisam znao jesam li otišao predaleko. Marie me promatrala puna oduševljenja i iznenađenja. Žena na pozornici je zvecnula pladnjem.

Rekao sam Marie da ostane za stolom dok ja popušim cigaretu.

- Sada će plesati u ime ljubavi, u ime »gospa«.
- Možeš i ovdje pušiti.
- Moram biti sam.

Iako je bio početak proljeća, još je bilo vrlo hladno, ali ja sam morao na svjež zrak. Zašto sam ispriповijedao tu priču? Moj brak s Esther nikada nije bio kakvim sam ga predstavio: dvije tračnice, uvijek jedna pokraj druge, uvijek ispravne, točne i usporedne. Prošli smo kroz uspone i padove, često je jedno od nas prijetilo odlaskom zauvijek, ali ipak smo ostajali skupa.

Do prije dvije godine.

Ili do trena kada je ona odlučila saznati zašto je nesretna.

Nitko si ne bi smio postaviti to pitanje: zašto sam nesretan? To pitanje donosi virus što razara. Ako postavimo to pitanje, poželjet ćemo doznati što nas usrećuje. Ako se ono što nas usrećuje razlikuje od onoga što imamo, ili čertrto se napokon promijeniti ili ćemo postati još nesretnijima.

A moje su prilike bile takve: imao sam djevojku snažne osobnosti, uspješan posao i velike izgleda da se sve s vremenom uravnoteži. Najbolje je da se pomirim. Da prihvatim što mi život nudi, ne slijedim Estherin primjer i ne obraćam pozornost na druge ljude, da upamtim što mi je rekla Marie i uz nju stvorim novi život.

Ne, ne mogu tako razmišljati. Ako postupim kako drugi od mene očekuju, postat ću njihovim robom. Potreban je ogroman napor kako bi se takvo što izbjeglo, jer uvijek želim nekome ugoditi — prvenstveno sebi. Ali postupim li tako, osim što sam izgubio Esther, na kraju ću izgubiti i Marie, posao, budućnost, samopoštovanje i sve o čemu sam govorio i pisao.

Kada sam se vratio, vidio sam da ljudi polako odlaze. Mikhail se već bio presvukao.

- Ono što se dogodilo u restoranu...
- Ne brinite — rekoh. — Prošecimo obalom Sene.

Marie je shvatila poruku i rekla da mora rano na počinak. Zamolio sam je da nas odveze do mosta uz Eiffelov toranj, tako ću se moći vratiti kući pješke. Htio sam pitati Mikhaila gdje živi, ali pomislio sam da bi mogao shvatiti pitanje kao moj pokušaj provjere vlastitim očima da Esther uistinu ne živi s njim.

Putem je uporno ispitivala Mikhaila čemu je služio »sastanak«, a on je stalno isto odgovarao: kako bi se ponovno pronašla ljubav. Tada je rekao da mu se sviđjela moja priča o željezničkim tračnicama.

— Tako se izgubila ljubav — reče. — Upravo kada smo počeli postavljati pravila kako bi se pokazala.

- A kada se to dogodilo? — upita Marie.

— Ne znam. Ali znam da je moguće vratiti tu Energiju. Znam, jer kada plešem ili kada čujem glas, Ljubav razgovara sa mnom.

Marie nije znala što znači »čuti glas«, ali već smo došli na most. Izašli smo i počeli hodati po hladnoj pariškoj noći.

Znam da vas je uplašilo to što ste vidjeli. Najopasnije je ako se jezik skvrči, tada dolazi do gušenja; vlasnik restorana se snašao, što znači da mu se u restoranu nešto slično vjerojatno već dogodilo. Nije to toliko neobično. Međutim, pogriješili ste u svojoj dijagnozi: nemam epilepsiju. To je zbog dodira s Energijom.

Naravno da ima epilepsiju, ali nije uspio reći suprotno. Ja sam se pokušao ponašati normalno. Bilo mi je važno sve držati pod kontrolom — iznenadila me lakoća kojom je prihvatio ovaj susret.

— Trebam vas. Morate napisati nešto o važnosti ljubavi — reče Mikhail.

— Svi znaju koliko je ljubav važna.. Gotovo sve knjige govore o tome.

— Dobro, preoblikovat ću molbu: morate napisati nešto o novome Preporodu.

— Sto je to novi Preporod?

— To je trenutak sličan onome koji se pojavio u Italiji u 15. i 16. stoljeću kada su genijalci poput Erazma, Da Vincija i Michelangela prestali promatrati tadašnja ograničenja i pritiske konvencija toga doba te se okrenuli prošlosti. Kao i u ono doba, vraćamo se čarobnom jeziku, alkemiji, zamisli o Božici Majci, slobodi da činimo ono u što vjerujemo, a ne ono što nam nalažu Crkva ili Vlada. Kao 1500. godine u Firenci, ponovno otkrivamo da prošlost skriva odgovore za budućnost.

Pogledajte priču o tračnicama koju ste ispripravljali: u koliko još stvari slijedimo obrasce koje ne razumijemo? Budući da ljudi čitaju o čemu pišete, je li moguće da se ne možete posvetiti toj temi?

— Nikada nisam pregovarao ni o jednoj knjizi — odgovorio sam i ponovno se sjetio da moram ostati vjeran samome sebi. — Ako je tema zanimljiva i ako dolazi iz moje duše, ako me čamac zvan Riječ povede do tog otoka, možda ću napisati. Ali to nema nikakve veze s mojom potragom za Esther.

— Znam i ne namećem vam nikakve uvjete; naprosto predlažem ono što smatram važnim.

— Je li vam išta rekla o Banci usluga?

— Jest. Ali ovdje nije riječ o Banci usluga. Riječ je o poslanju koje nisam u stanju izvršiti sam.

— Je li vaše poslanje ono što činite u armenskom restoranu?

— Tek maleni dio. Isto činimo petkom s prosjacima. Srijedom radimo s novim nomadima.

S novim nomadima? Bolje je ne prekidati ga sada; Mikhail s kojim sada razgovaram nije onaj drski Mikhail iz pizzerije, niti onaj karizmatični Mikhail iz restorana, ni onaj nesigurni s potpisivanja knjiga. Ovo je normalni Mikhail, prijatelj s kojim na kraju večeri uvijek razgovaramo o problemima u svijetu.

— Mogu pisati samo o onome što mi dirne dušu — ostao sam dosljedan.

— Biste li željeli poći s nama i razgovarati s prosjacima?

Sjetio sam se Estherinih riječi i lažne tuge onih koji bi morali biti najbjedniji ljudi na svijetu.

— Razmislit ću.

Približavali smo se muzeju Louvre kada je zastao. Naslonili smo se na ogradu prema rijeci i promatrali brodove u prolazu što su nam, poput reflektora, smetali očima.

— Pogledajte što čine — rekao sam jer sam se morao vratiti našoj temi. Bojao sam se da mu ne dosadi pa da odluči krenuti kući. — Promatraju ono što osvjetljava svjetlo. Kada se vrate kućama, reći će da su upoznali Pariz. Sutra moraju vidjeti Mona Lisu pa će reći da su bili u Louvreu. Ma ne poznaju oni Pariz i nisu vidjeli Mona Lisu. Samo su se provezli brodom i pogledali neku sliku, jednu jedinu sliku. Koja je razlika između gledanja pornografskog filma i vođenja ljubavi? Ista kao razlika između gledanja grada i pokušaja da se sazna što se tamo događa, odlazaka u kafiće, hodanja ulicama što se ne nalaze u vodičima za turiste, gubljenja kako bi se pronašlo samoga sebe.

— Vaše me susprezanje zadivljuje. Govorite o brodovima što plove Senom i čekate pravi trenutak kako biste mi postavili pitanje koje vas je dovelo dovdje. Oslobodite se i otvoreno razgovarajte o onome što vas zanima.

U njegovu glasu nije bilo nasilja, odlučio sam nastaviti.

— Gdje je Esther?

— U fizičkom pogledu jako daleko, u središnjoj Aziji. U duhovnom je pogledu vrlo blizu, uz mene je i danju i noću, svojim osmijehom i mojom uspomenom na njezine ohrabrujuće riječi. Ona me je dovela dovdje, jadnog dvadesetogodišnjaka bez budućnosti kojega su ljudi iz sela smatrali izrodom, bolesnikom, vračem što je sklopio ugovor s vragom, a ljudi iz grada tek običnim seljakom štotraži posao.

Drugom ću vam prilikom bolje ispričovijedati svoju priču, ali znao sam engleski pa sam počeo raditi kao njezin prevoditelj. Bili smo na granici s zemljom u koju je morala ući: Amerikanci su tamo gradili mnogobrojne vojne baze, pripremali su se za rat s Afganistanom, bilo je nemoguće dobiti vizu. Pomogao sam joj ilegalno prijeći planine. Tog sam tjedna, što smo ga zajedno proveli, shvatio da nisam sam i da me razumije.

Pitao sam je što radi tako daleko od kuće. Nakon nekoliko neizravnih odgovora, napokon mi je ispričala ono što je vjerojatno i vama ispričala: tražila je mjesto gdje se skrila ljubav. Ja sam joj govorio o svome poslanju: postići da se Energija ponovno proširi svijetom. U biti, oboje smo tražili isto.

Esther je otišla u francusko veleposlanstvo i nabavila mi vizu — prevoditelj s kazačkoga jezika, iako svi u mojoj zemlji govore samo ruski. Došao sam ovdje živjeti. Viđali smo se svaki put kad bi se ona vratila s nekog od svojih inozemnih putovanja; zajedno smo još dva puta putovali u Kazahstan; zanimala ju je kultura Tengri i jedan nomad kojega je upoznala i koji je vjerovao da ima odgovor na sve.

Ja sam želio znati tko su bili Tengri, ali to je pitanje moglo pričekati. Mikhail je nastavio govoriti, a u očima mu se nazirala ista ona tuga što sam je viđao u Estherinim očima.

— Počeli smo raditi ovdje u Parizu, ona je predložila da jednom tjedno okupljamo ljude. Govorila je: »U bilo kojem međuljudskom odnosu, razgovor je najvažniji; ali ljudi više ne razgovaraju — ne sjednu kako bi razgovarali i slušali jedni druge. Odlaze u kazališta, kina, gledaju televiziju, slušaju radio, čitaju knjige, ali gotovo da ne razgovaraju. Želimo li promijeniti svijet, moramo se vratiti u doba kada su se ratnici okupljali oko vatre i pripovijedali priče.

Sjetio sam se da je Esther rekla kako su se sve važne stvari u životu pojavile nakon dugih razgovora za stolom u nekom kafiću ili nakon šetnje ulicama ili parkovima.

— Ja sam predložio da se održava četvrtkom, zato što tako nalaže tradicija u kojoj sam odrastao. Ali ona je predložila povremene noćne šetnje Parizom: govorila je da samo prosjaci ne hine da su sretni, upravo suprotno, oni hine da su tužni.

Dala mi je vaše knjige da ih pročitam. Shvatio sam da i vi, možda nesvjesno, zamišljate isti svijet kao i nas dvoje. Shvatio sam da nisam sam, premda jedva da sam čuo glas. Malo

pomalo kako su ljudi počeli dolaziti na moj sastanak, počeo sam vjerovati da mogu izvršiti svoje poslanje, pomoći Energiji da se vrati, makar mi za to bilo potrebno vratiti se u prošlost — u tren kada je ona otišla — ili se sakrila.

— Zašto me napustila?

Zar uistinu nisam mogao promijeniti temu? Pitanje je pomalo naljutilo Mikhaila.

— Zbog ljubavi. Vi ste danas upotrijebili primjer s tračnicama: dobro, ali ona nije tračnica pokraj vas. Ona ne poštuje pravila, a pretpostavljam da ih ne poštuje ni vi. Nadam se da znate da i meni nedostaje.

— Stoga...

— Stoga, želite li je pronaći, mogu vam reći gdje se nalazi. Već sam osjetio isti taj poriv, ali glas mi je rekao da taj trenutak nije došao, da je nitko ne smije ometati za njezina sastanka s Energijom Ljubavi. Ja poštujem glas, glas nas štiti: mene, vas, Esther.

— Kada će doći taj trenutak?

— Možda sutra, možda za godinu dana, možda neće doći nikada, a u ovom slučaju moramo poštovati njezinu odluku. Glas pripada Energiji: ona, zbog toga, spaja osobe tek kada su obje uistinu spremne za taj trenutak. Pa ipak, svi mi pokušavamo ubrzati kako bismo čuli riječi koje nikada ne želimo čuti: »odlazi«. Tko ne sluša glas i dolazi ranije ili kasnije nego što mora, nikada neće dobiti ono što želi.

— Radije bih da mi kaže »odlazi« nego da me Zahir danonoćno prati. Kada bi mi to rekla, prestala bi biti moja stalna misao i postala bi ženom koja sada živi i razmišlja na drugačiji način.

— Više neće biti Zahir, već veliki gubitak. Ako muškarac i žena uspiju izraziti Energiju, oni tada pomažu svim muškarcima i svim ženama.

— Vi me plašite. Ja je volim. Znao sam da je volim i kazete da i ona mene voli. Ne znam što to znači biti spreman, ne mogu živjeti u ulozi koju drugi od mene očekuju, a ne može ni Esther.

— Iz svojih razgovora s Esther, shvatio sam da ste se u jednom trenutku izgubili. Svijet se počeo okretati oko vas i isključivo oko vas.

— Nije istina. Bila je slobodna iskrčiti vlastiti put. Odlučila je biti ratnom dopisnicom unatoč mojemu protivljenju. Smatrala je da mora pronaći razlog ljudske nesreće iako sam joj argumentirano govorio da je takvo što nemoguće. Želi li ona da ponovno postanem tračnica pokraj tračnice, da održavam tu glupu udaljenost samo zato što su Rimljani tako odlučili?

— Upravo suprotno.

Mikhail je nastavio hodati, a ja sam ga slijedio.

— Vjerujete li mi da čujem glas?

— Iskreno rečeno, ne znam. A budući da se nalazimo ovdje, pokazat ću vam nešto.

— Svi misle da je riječ o napadaju epilepsije, a ja ih ostavljam da tako misle: tako je lakše. Ali taj mi glas govori od djetinjstva, kada sam vidio ženu...

— Koju ženu?

— Kasnije ću ispričati.

— Kad god vas nešto pitam, vi kažete »kasnije ću ispričati«.

— Glas mi nešto govori. Znam da ste tjeskobni ili uplašeni. Kada sam u pizzeriji osjetio topli vjetar i vidio svjetlo, znao sam da su to pokazatelji moje veze s Moći. Znao sam da

je prisutna kako bi nam obojici pomogla.

Ako mislite da sve ovo što vam govorim nije ništa drugo do ludosti mladića s epilepsijom što se želi okoristiti osjećajima slavnoga pisca, onda ću vam sutra na karti svijeta pokazati gdje se nalazi, a vi je pođite pronaći. Ali glas nam nešto kazuje.

— Mogu li znati što nam to govori, ili ćete mi kasnije ispričati?

— Ispričat ću vam uskoro: nisam još u potpunosti shvatio poruku.

— Svejedno, obećajte da ćete mi dati adresu i kartu svijeta.

— Obećavam. U ime Božanske Energije Ljubavi, obećavam. Sto ste ono rekli da mi želite pokazati?

Prstom sam pokazao pozlaćeni kip — djevojku na konju.

— To. Ona je čula glasove. Kada su ljudi poštovali njezine riječi, sve je bilo u redu. Kada su se pojavile sumnje, vjetar pobjede je promijenio smjer. Ivana Orleanska, djevica iz Orleansa, junakinja Stogodišnjeg rata koju su sa 17 godina imenovali zapovjednicom postrojbi jer je... čula glasove, a glasovi su joj prenosili najbolju strategiju pobjede nad Englezima. Nakon dvije godine osuđena je na smrt lomačom jer su je proglasili vješticom. U jednoj od svojih knjiga upotrijebio sam dio ispitivanja održanoga 24. veljače 1431. godine. Potom ju je ispitao Dr. Jean Beaupere. Na upit je li čula kakav glas, odgovorila je:

»Čula sam ga tri puta, jučer i danas. Ujutro, u vrijeme Večernice i za vrijeme Zdravomarije...«

Na upit je li glas bio prisutan u sobi, odgovorila je da ne zna, ali da ju je glas probudio. Nije bio u sobi, već u dvorcu.

Pitala je glas što joj je činiti, a glas joj je odgovorio neka ustane iz krevete i sklopi dlanove.

Tada je Ivana Orleanska rekla biskupu koji ju je ispitivao:

»Gospodin tvrdi daje moj sudac. Stoga, pazite što činite, jer mene je poslao Bog, a vi ste u opasnosti. Glas mi je otkrio što moram reći Kralju, ali ne i vama. Ovaj glas što ga čujem (već odavno) dolazi od Boga, a više se bojim suprotstaviti glasovima, nego se suprotstaviti vama.«

— Zar mislite da...

— Da ste vi reinkarnacija Ivane Orleanske? Ne mislim. Ona je umrla sa samo 19 godina, a vi već imate 25. Ona je zapovijedala francuskim postrojbama, a po onome što mi kažete, vidim da vi ne uspijevate vladati ni vlastitim životom. Ponovno smo sjeli na zid koji obrubljuje Senu.

— Vjerujem u znakove — ponovio sam. — Vjerujem u sudbinu. Vjerujem da ljudi svakodnevno imaju mogućnost saznati koja je najbolja odluka u svemu što čine. Vjerujem da sam pogriješio, da sam u određenom trenu izgubio vezu sa ženom koju sam volio. Sada samo moram zatvoriti ovaj krug; stoga želim kartu svijeta, želim otići do nje.

Pogledao me je. Izgledao je poput osobe u transu koja je stajala na pozornici u restoranu. Predosjetio sam novi napadaj epilepsije - usred noći na gotovo pustome mjestu.

— Vizija mi je dala moć. Ta je pomoć gotovo vidljiva, opipljiva. Njome se mogu služiti, ali ne mogu njome ovladati.

— Kasno je za ovakve razgovore. Umoran sam, a i vi također. Molim vas da mi покажете mapu i mjesto.

— Glas... dat ću vam mapu poslijepodne. Gdje vam je mogu predati?

Dao sam mu svoju adresu i iznenadio se shvativši da on ne zna gdje sam živio s Esther.

- Mislite li da sam spavao s vašom ženom?
- Takvo što nikada ne bih pitao. To me se ne tiče.
- Ali, pitali ste. Kada smo bili u pizzeriji.

Zaboravio sam. Naravno da me se ticalo, ali sada me njegov odgovor više nije zanimao.

Mikhailove su se oči promijenile. Potražio sam u torbi nešto da mu, dođe li do napadaja, stavim u usta: ali bio je smiren i vladao je situacijom.

— Upravo sada slušam glas. Sutra ću uzeti mapu, bilješke, avionske karte i doći ću vam u stan. Vjerujem da vas ona čeka. Vjerujem da će svijet biti sretniji ako dvije osobe, samo dvije osobe, budu sretni. Ali glas mi govori da se sutra nećemo uspjeti vidjeti.

— Sutra ću samo ručati s glumcem iz Sjedinjenih Država, a to ne mogu otkazati. Čekat ću vas ostatak dana.

— Ali glas tako kaže.

— Glas vam zabranjuje da mi pomognete pronaći Esther?

— Ne vjerujem. Glas me potaknuo da odem onog poslijepodneva na potpisivanje knjiga. Od toga sam dana više-manje znao kojim će putem stvari krenuti — budući da sam pročitao Vrijeme deranja, vrijeme sijenja.

Dakle — ja sam umirao od straha da se ne predomisli — učinimo što smo se dogovorili. Slobodan sam nakon dva sata poslijepodne.

— Ali glas kaže da još nije vrijeme.

— Obećali ste.

— U redu.

Pružio mi je ruku i rekao da će sutradan predvečer doći do mene. Njegove posljednje riječi te večeri bile su:

— Glas kaže da će to dopustiti samo u točno određeno vrijeme.

Jedini glas koji sam čuo dok sam se vraćao kući bio je Estherin glas, govorio mi je o ljubavi. Dok sam se prisjećao razgovora, shvatio sam da govori o našem braku.

KAD SAM IMALA petnaest godina, silno sam željela ući u svijet seksa. Ali to je bio grijeh, bilo je zabranjeno. Nisam mogla shvatiti zašto je to grijeh: možeš li ti? Možeš li mi reći zašto sve religije svijeta seks smatraju nečim zabranjenim — čak i najprimitivnije kulture i religije?

— Sada imaš o mnogočemu razmišljati. Zašto je seks zabranjen?

— Zbog prehranjivanja.

— Prehranjivanja?

— Prije tisuća i tisuća godina plemena su putovala, vodili su ljubav slobodno, a što je pleme bivalo mnogobrojnije, veća je bila mogućnost da će nestati - međusobno su se tukli za hranu, ubijali djecu, kasnije su ubijali i žene koje su bile slabije. Preživljavali su snažniji, ali to su bili sve sami muškarci. A muškarci bez žena ne mogu produljiti vrstu.

Stoga je netko, vidjevši da se to dogodilo obližnjem plemenu, odlučio izbjeći da se isto dogodi i njegovu. Izmislio je priču: bogovi zabranjuju da muškarci vode ljubav sa svim ženama. Mogli su voditi ljubav tek s jednom, ili najviše dvije žene. Neki su bili impotentni, neki su bili neplodni, neki u plemenu nisu mogli imati djece jer je priroda tako odlučila, ali nikome nije bilo dopušteno mijenjati partnere.

Svi su povjerovali, jer onaj koji je to rekao, govorio je u ime bogova, vjerojatno se drukčije ponašao, imao neku tjelesnu manu, neku bolest koja izaziva grčeve, jedinstveni dar,

bilo što čime bi se razlikovao od drugih, jer tako su se pojavili prvi vode. Za nekoliko godina pleme je ojačalo — pojavio se određeni broj muškaraca koji su mogli prehraniti sve, žena koje su mogle rađati, djece koja su polagano mogla povećavati broj lovaca i roditelja. Znaš li što u braku najviše veseli ženu?

— Seks.

— Krivo: prehranjivanje. Promatrati svoga muškarca dok jede. To je trenutak ženine slave zato što cijeli dan razmišlja o večeri. A to je vjerojatno tako zbog neke skrivene priče iz prošlosti - glad, strah od izumiranja vrste i put prema preživljavanju.

— Nedostaju li ti djeca?

— Još ih nemam, zar ne? Kako mi može nedostajati nešto čega nema?

— Misliš li da bi to promijenilo naš brak?

— Kako da to znam? Mogu pogledati svoje prijatelje i prijateljice: jesu li sretniji zbog djece? Neki jesu, neki ne u tolikoj mjeri. Mogu biti sretniji zbog djece, ali ona nisu niti poboljšala niti pogoršala njihovu vezu. I dalje smatraju da imaju prava međusobno se kontrolirati. I dalje smatraju da moraju održati obećanje »dok nas smrt ne rastavi«, čak po cijenu svakodnevnog nesreće.

— Rat ti ne donosi ništa dobrog, Esther. Rat te povezuje sa stvarnošću koja je vrlo različita od našega života. Da, znam da ću umrijeti; stoga živim svakoga dana kao da je život neko čudo. Ali to me ne obavezuje da neprestano razmišljam o ljubavi, sreći, seksu, prehranjivanju, braku.

— Rat mi ne dopušta da razmišljam. Ja naprosto postojim, točka. Kad se sjetim da me u bilo kojem trenutku može pogoditi zalutali metak, pomislim: »odlično, ne moram misliti što će se dogoditi mome djetetu«. Ali, pomislim također: »šteta, umrijet ću, a ništa neću ostaviti za sobom. U stanju sam izgubiti život, a nisam bila u stanju donijeti ga na svijet«.

— Ima li među nama nekih problema? Pitam jer mi se ponekad čini da mi želiš nešto reći, ali razgovor se nenastavi.

— Da, ima problema. Imamo obavezu biti sretni zajedno. Ti misliš da mi duguješ za sve ono što jesi, ja mislim da bih trebala biti počašćena što imam muškarca poput tebe.

— Imam ženu koju volim, toga nisam uvijek svjestan, a na kraju se pitam: »što sa mnom nije u redu«?

— Odlično da si to shvatio. S tobom je sve u redu, a i sa mnom je sve u redu, ali i ja se isto pitam. Nešto nije u redu s načinom na koji si iskazujemo ljubav. Kad bismo priznali da to stvara naše probleme, mogli bismo živjeti s tim problemima i biti sretni. Bila bi to neprekidna borba koja bi nas održavala aktivnima, živima, veselima, imali bismo mnoga područja za istražiti. Ali mi idemo prema trenutku kada stvari postaju ugodnijima. Kada ljubav prestane stvarati probleme i sukobe — i postoji tek jedno rješenje.

— Sto s tim nije u redu?

— Ništa nije u redu. Osjećam da energija ljubavi, ono što nazivamo strašću, više ne struji mojim tijelom i mojom dušom.

— Ali nešto je ostalo.

— Ostalo? Završava li svaki brak tako da strast ustupa mjesto onome što nazivamo »zrelim odnosom«? Trebaš mi. Nedostaješ mi. Ponekad sam ljubomorna. Volim razmišljati što ćeš večerati, iako ti ponekad ne obraćaš pozornost na ono što jedeš. Ali nedostaje veselja.

— Ne nedostaje. Kada si daleko, želim da budeš blizu. Zamišljam razgovore koje ćemo voditi kada se ti ili ja vratimo s puta. Zovem te telefonom kako bih se uvjerio da je sve u redu, moram ti čuti glas svakoga dana. Jamčim ti da sam i dalje zaljubljen.

— I meni se događa isto to, ali što nastane kada smo zajedno? Prepiremo se, svađamo se oko gluposti, jedno želi promijeniti drugo, nametnuti svoj kut gledanja na stvarnost. Zamjeraš mi na potpunim besmislicama, a i ja se isto ponašam. Katkad, u tišini svojih srca, priznajemo sebi: »kako bi lijepo bilo biti slobodan, ne imati nikakvih obaveza«.

— U pravu si. U tim se trenucima osjećam izgubljeno, jer znam da sam sa ženom koju želim.

— I ja sam s muškarcem kojega sam oduvijek željela uza se.

— Misliš li da se to može promijeniti?

— Kako starim, sve me manje muškaraca gleda, a ja sve više mislim: »najbolje je sve ostaviti kakvo jest«. Sigurna sam da mogu pogriješiti za cijeli život. U međuvremenu, svakoga puta kada odlazim u rat, vidim da postoji neka veća ljubav, mnogo veća od mržnje zbog koje se ljudi ubijaju. U tim trenucima, samo u tim trenucima, mislim da mogu promijeniti sve.

— Ne možeš stalno živjeti u ratu.

— Ne mogu ni stalno živjeti u ovoj vrsti mira dok sam s tobom. Taj mir uništava ono jedino važno u mom životu: vezu s tobom. Čak i da snaga ljubavi ostane ista.

— Sada milijuni ljudi po cijelome svijetu razmišljaju o ovome, hrabro se suprotstavljaju i puštaju te depresivne trenutke da prođu. Pretrpe jednu, dvije, tri krize, a na kraju pronađu mir.

— Znaš da nije tako. Inače ne bi napisao knjige koje si napisao.

ODLUČIO SAM da ću američkim glumcem ručati u Robotovoj pizzeriji — morao sam se smjesta vratiti kako bih uklonio loše dojmove koje sam tamo možda ostavio. Prije izlaska, obavijestio sam kućnu pomoćnicu i kućepazitelja: ne vratim li se u točno određeno vrijeme, a pojavi li se neki mladić mongolskih crta lica s pošiljkom za mene, iznimno je važno da mu dopuste da uđe, kažu neka priče u dnevnom boravku i posluže ga svime što zaželi. Ne bude li mladić mogao pričekati, neka ga zamole da nekome od njih ostavi to što mi je donio.

Nikako ga ne smiju pustiti da ode, a da im ne preda pošiljku.

Uskočio sam u taksi i zamolio vozača da stane na uglu Boulevard Saint-Germaina i Rue Saint-Peresa. Sipila je sitna kiša, ali preostalo mi je propješačiti tek tridesetak metara do restorana s neupadljivim natpisom i velikodušnim Robertovim osmijehom koji je ponekad izlazio kako bi zapalio cigaretu. Uskim nogostupom prema meni je koračala neka žena s djetetom u kolicima, a kako nije bilo mjesta za oboje, sišao sam s ruba pločnika i dopustio joj da prođe.

U tom se trenu sve oko mene vrlo polagano potpuno okrenulo: pločnik je postao nebo, nebo je postalo pločnik, ugledao sam nekoliko detalja na krovu zgrade koja stoji na uglu - tuda sam već mnogo puta prošao, a nikada nisam podigao pogled. Sjećam se osjećaja iznenađenja, vjetra koji mi snažno puše u uho i pasjeg laveža u daljini; potom je sve utonulo u tamu.

Velikom sam brzinom naletio na crnu rupu u kojoj sam na kraju uspio nazrijeti neko svjedo. Prije nego sam tamo dospio, nevidljive su me ruke snažno vukle prema nazad, potom sam se probudio uz glasove i vriske koje sam čuo oko sebe: sve je trajalo tek nekoliko sekundi. Osjetio sam okus krvi na ustima, miris mokra asfalta, a potom sam shvatio da sam doživio nesreću. Bio sam i svjestan i nesvjestan u isto vrijeme, bezuspješno sam se pokušao pomaknuti, ugledao sam drugu osobu na pločniku pokraj sebe — osjetio njezin miris, njezin parfem, zamislio da je to ona žena što je pločnikom koračala s djetetom: Gospode!

Netko mi je prišao i pokušao me podignuti, ja sam povikao da me ne podižu, bilo je opasno micati me u tom trenu; u nekom davnom razgovoru neke davne noći naučio sam da kod slomljena vrata bilo koji krivi pokret može dovesti do trajne paralize.

Trudio sam se ostati svjesnim, očekivao sam bol koja nije stizala, pokušao se pomaknuti

i shvatio da je ipak bolje ne micati se - osjetio grčeve, ukočenost. Ponovno sam zamolio da me ne diraju, u daljini sam čuo sirenu i zaključio da sada mogu zaspati, više se nisam morao boriti za život, već sam ga ili izgubio ili spasio, to više nije bilo do mene, već do liječnika, bolničara, sreće, do Boga.

Začuo sam glas neke djevojčice, govorila mi je svoje ime, a ja ga nisam mogao upamtiti, molila me da budem miran i jamčila da neću umrijeti. Želio sam vjerovati njezinim riječima, preklinjao je da ostane uz mene, ali ubrzo je nestala; vidio sam kako mi oko vrata stavljaju neki plastični predmet, neku masku na lice, zatim sam ponovno zaspao, ovaj put bez ikakvih snova.

KADA SAM povratio svijest, nije bilo ničega do strahovita zujanja u ušima: sve ostalo bila je tišina i potpuni mrak. Odjednom sam osjetio da se sve pomiče i bio sam uvjeren da podižu moj lijes, živa će me pokopati!

Pokušao sam lupati o zidove oko sebe, ali nisam uspio pomaknuti nijedan mišić. Neko vrijeme, koje je trajalo čitavu vječnost, činilo mi se da me guraju naprijed, više ničime nisam vladao i, u tome trenu, skupivši svu preostalu snagu, ispustio sam vrisak koji je odzvonio tim zatvorenim prostorom, vratio mi se u uši i zamalo me oglušio — ali znao sam da sam se tim vriskom spasio, ubrzo se kod mojih nogu pojavilo svjetlo: shvatili su da nisam umro!

Svjetlo — blaženo svjetlo, spasilo me najgore od svih muka, gušenja — ubrzo me cijeloga obasjalo, napokon su podizali poklopac lijesa, oblio me hladan znoj, osjetio sam jaku bol, ali bio sam zadovoljan, rasterećen, shvatili su da su pogriješili i da se veselje može vratiti svijetu.

Svjetlo mi je napokon dotaknulo oči: neka nježna ruka dodirnula je moju, a anđeosko mi je lice obrisalo znoj s čela:

— Ne brinite — reče anđeosko lice plave kose i potpuno bijele odjeće. — Nisam anđeo, niste umrli, ovo nije lijes, nego aparat za magnetsku rasonanciju. Želim provjeriti imate li kakvih ozljeda. Za sada vidimo da nije ozbiljno, ali morat ćete ostati na promatranju.

— Nisam slomio nijednu kost?

— Zadobili ste samo površinske ogrebotine. Kad bih vam dala zrcalo, zastrašio bi vas vaš izgled, ali proći će za koji dan.

Pokušao sam ustati, ali ona me nježno spriječila. Tada sam osjetio snažnu bol u glavi, zajecao sam.

— Doživjeli ste nesreću, prirodno je da vas boli, zar ne?

— Mislim da mi ne govorite istinu — rekao sam uz napor. — Odrastao sam čovjek, živio sam punim plućima, u stanju sam čuti vijesti, a da me ne uhvati panika. U glavi će mi svakoga trena prsnuti neka žila.

Došla su dva bolničara i plegla me na nosila. Primijetio sam da su mi stavili neki ortopedski predmet oko vrata.

— Netko je rekao da ste molili ljude da vas ne miču — reče jedan anđeo. — Odlična odluka. Neko ćete vrijeme morati nositi ovaj ovratnik, a ne bude li došlo do neugodnih iznenađenja, jer nikada ne znamo posljedice, ubrzo ćete vidjeti da ste se samo uplašili, i imali puno sreće.

— Koliko dugo? Ne mogu ovdje ostati.

Nitko nije odgovorio. Marie me nasmiješena čekala ispred dvorane za radiologiju — očito su liječnici rekli da, u biti, nije ozbiljno. Prošla je rukom kroz kosu, prikrila stravu koja ju je prošla kada me ugledala.

Malena se povorka kretala bolničkim hodnikom - ona, dva bolničara koji su gurali krevet i anđeo u bijelome. Glava me sve više boljela.

— Sestro, glava...

— Nisam medicinska sestra, trenutačno sam vaša liječnica, čekamo vaše kliničko

osoblje. Ne brinite zbog glave: zbog mehanizma obrane u trenutku nesreće organizam zatvara sve krvne žile i tako sprečava krvarenje. Kada organizam shvati da je opasnost prošla, žile se ponovno otvaraju, krv ponovno poteče, a to boli. Ništa više. U svakom slučaju, ako želite, mogu vam dati neko sredstvo za spavanje.

Odbio sam. A iz nekog mračnog kutka moje duše izronila je rečenica koju sam čuo prethodnoga dana:

»Glas kaže da će to dopustiti samo u točno određeno vrijeme«.

On to nije mogao znati. Nije moguće da je sve što se dogodilo na uglu Saint-Germaina i Saint-Peresa ishod neke svemirske urote, da su to predvidjeli bogovi koji su, siguran sam, prezauzeti brigom o ovoj bijednoj planeti što će se sama uništiti, pa su obustavili sav taj posao samo kako bi spriječili mene da pronađem svog Zahira. Nije moguće da je mladić mogao predvidjeti budućnost... osim ako je doista čuo glas, ako doista postoji takav plan, a sve to je mnogo važnije nego što ja mislim.

Bilo je to previše za mene: osmijeh Marie, mogućnost da netko čuje nekakav glas, nepodnošljiva bol.

— Doktorice, predomislio sam se: želim spavati, ne mogu izdržati ovu bol.

Rekla je nešto jednom od bolničara koji su gurali krevet. Pošao je nekamo i vratio se prije nego što smo stigli do sobe. Osjetio sam ubod u ruku, ubrzo sam zaspa.

Kad sam se probudio, želio sam saznati što se točno dogodilo, je li se žena koju sam vidio pokraj sebe izmakla i što se dogodilo njezinu djetetu. Marie je rekla da se moram odmarati, ali dr. Louit, moj liječnik i prijatelj, već je bio tamo i rekao mi da mi može bez ikakvih problema ispričati što se dogodilo. Pregazio me motocikl; osoba koju sam vidio pokraj sebe na pločniku bio je mladić koji je vozio motocikl, i njega su prevezli u istu bolnicu, i imao je sreće kao i ja — tek površinske ogrebotine. Policijsko izvješće nakon nesreće jasno je pokazalo da sam se nalazio nasred ceste kada je došlo do nesreće te da sam na taj način ugrozio život vozača motocikla.

Ja sam, dakle, bio očito glavni krivac, ali mladić je odlučio ne podići optužnicu. Marie ga je bila posjetila, razgovarali su, saznala je da je useljenik bez radne dozvole, bojao se policiji reći bilo što. Napustio je bolnicu nakon 24 sata jer je u trenu nesreće nosio kacigu, što je značajno smanjilo mogućnost oštećenja mozga.

— Kažeš da je izašao nakon 24 sata? Želiš li reći da sam ovdje dulje od jednoga dana?

— Tri dana. Kada si se vratio s magnetske rezonancije, liječnica me nazvala i zatražila dopuštenje da te drže pod sredstvima za umirenje. Budući da smatram da si u zadnje vrijeme vrlo napet, živčan, depresivan, dopustila sam im to.

— Što će se sada dogoditi?

— Još dva dana ostaješ u bolnici i tri tjedna s ovratnikom: četrdeset i osam kritičnih sati već je prošlo. Ipak, organizam se može pobuniti i prestati se ponašati dobro, to bi dovelo do problema. Ali o tome ćemo razmišljati tek ako se pojave problemi — čemu se brinuti unaprijed.

— Želiš reći da još uvijek mogu umrijeti?

— Kao što sigurno znaš, nitko od nas ne zna kako će umrijeti.

— Želim reći da još uvijek mogu umrijeti od posljedica nesreće.

Dr. Louit je zastao na tren.

— Tako je. Uvijek postoji mogućnost da se stvorio ugrušak krvi koji aparati ne mogu pronaći i koji se svakoga trena može osloboditi i izazvati unutrašnje krvarenje. Moguće je

da neka stanica promijeni ponašanje i izazove rak.

— Ne biste trebali govoriti na taj način — prekinula ga je Marie.

— Prijatelji smo već pet godina. Pitaو me je, ja mu odgovaram. A sada se ispričavam, moram se vratiti u ordinaciju. Medicina nije ono što mislite. U svijetu u kojem živite, ako vam dijete pođe kupiti pet jabuka, a kući se vrati s dvije, zaključit ćete da je pojeo one tri što nedostaju.

U mome svijetu postoje i druge mogućnosti: možda ih je pojeo, ali možda mu ih je netko ukrao, ili nije bilo dovoljno novca za pet jabuka, putem ih je izgubio, netko je bio gladan pa je odlučio podijeliti jabuke s gladnim čovjekom itd. U mome je svijetu sve moguće, sve je relativno.

— Što znate o epilepsiji?

Marie je istog trena shvatila da se moje pitanje odnosi na Mikhaila, raspoloženje joj se vidno pogoršalo. Tada je rekla da mora krenuti, čekalo ju je snimanje. Ali iako je dr. Louit već uzeo stvari i spremao se poći, zastao je odgovoriti na moje pitanje.

— Tu je riječ o višku električnih impulsa u određenom dijelu mozga što dovodi do jačih ili slabijih grčenja. Po tom pitanju nijedna studija nije isključiva, vjeruje se da se napadaji pojavljuju kada je osoba pod velikim pritiskom. Vi se ne brinite: iako se epilepsija može pojaviti u bilo kojoj dobi, malo je moguće da je može prouzročiti ti prometna nesreća.

— A što je može prouzročiti?

— To nije moje područje, ali ako želite, mogu se raspitati.

— Da, želim. Imam još jedno pitanje, ali, molim vas, nemojte pomisliti da mi je nesreća oštetila mozak. Je li moguće da epileptičari čuju glasove i da mogu predvidjeti budućnost?

— Je li vam netko rekao da će doći do ove nesreće?

— Nije mi rekao točno to. Ali tako sam shvatio.

— Oprostite, zaista nemam vremena, odvest ću Ma-rie. O epilepsiji ću se pokušati raspitati.

Tijekom ta dva dana dok Marie nije bilo i uz sav strah nakon nesreće, Zahir je ponovno zauzeo svoje mjesto. Znao sam da će me, u slučaju da je mladić ispunio obećanje, kod kuće čekati koverta s Estherinom adresom — ali sada sam se bojao.

A što ako je Mikhail govorio istinu o glasu?

Pokušavao sam se prisjetiti pojedinosti: sišao sam s pločnika, pogledao automatski, vidio automobil kako prolazi, ali utvrdio daje dovoljno daleko. Ipak me sustigao, možda je to bio motocikl koji je pokušavao pretjecati taj automobil i nalazio se izvan mog vidnog polja.

Vjerujem u znakove. Sve se potpuno promijenilo nakon Puta svetoga Jakova: ono što moramo naučiti uvijek nam je pred očima, dovoljno je sa štovanjem i pozornošću pogledati oko sebe kako bismo doznali kamo nas Bog želi odvesti i koji nam je sljedeći korak najbolji. Naučio sam poštovati tajne: kao što je govorio Einstein, Bog se ne kocka sa svemirom, sve je u međusobnoj vezi i sve ima smisla. Pa iako je taj osjećaj većinom skriven, znamo da smo blizu svog istinskog poslanja na zemlji, kada je ono što činimo obavijeno energijom entuzijazma.

Ako je tako, onda je dobro. Ako nije, bolje je odmah promijeniti smjer.

Kada smo na sigurnu putu, slijedimo znakove, a ponekad učinimo pokoji krivi korak, Bog nam pritekne u pomoć i pomogne da ne počinimo pogrešku. Je li nesreća bila znak? Je li Mikhail onoga dana predosjetio znak koji je bio namijenjen meni?

Odlučio sam da će odgovor na to pitanje biti: »da«.

MOŽDA SAM zato, jer sam prigrlio svoju sudbinu i prepustio se višoj sili, primijetio da je

tijekom toga dana Zahir gubio svoju snagu. Znao sam da sam mogao tek otvoriti kovertu, pročitati adresu i pozvoniti na vrata njezine kuće.

Ali znakovi su kazivali da nije bio trenutak za to. Ako mi je Esther uistinu bilo toliko važna kao što sam mislio, ako me i dalje voljela (kao što je rekao mladić), zašto bih se žurio i ponovno počinio iste pogreške? Kako ih izbjeći?

Tako da bolje upoznam samoga sebe, ono što se promijenilo i dovelo do ovog nenadanog prekida na putu što ga je uvijek krasilo veselje. Je li to bilo dovoljno?

Nije, morao sam saznati tko je Esther i promjene koje je doživjela za našega zajedničkog života.

A je li bilo dovoljno odgovoriti na ta dva pitanja? Nedostajalo je i treće pitanje: zašto nas je sudbina spojila?

U bolničkoj sam sobi imao mnogo slobodna vremena pa sam pregledao cijeli svoj život. Oduvijek sam istodobno tražio i pustolovine i sigurnost, premda sam znao da se one međusobno ne poklapaju. Iako sam bio siguran u svoju ljubav prema Esther, začas sam se zaljubljavao u druge žene, zato što je igra zavodjenja ono najzanimljivije na svijetu.

Jesam li znao pokazati ljubav što sam je osjetio prema svojoj ženi? Možda ponekad, ali ne uvijek. Zašto? Zato što sam smatrao da to nije potrebno, ona je to sigurno znala, nije mogla sumnjati u moje osjećaje.

Sjećam se da me prije mnogo godina netko pitao što je zajedničkoga svim ženama koje su prošle kroz moj život. Odgovor je bio jednostavan: JA. Kad sam to shvatio, postao sam svjestan vremena što sam ga izgubio tragajući za pravom osobom — žene su se mijenjale, ja sam bio isti, nisam ništa naučio iz vremena provedenog s njima. Imao sam mnogo djevojaka, ali uvijek sam čekao onu pravu. Kontrolirao sam druge, mene su kontrolirali i veze su ostajale na tome — dok se nije pojavila Esther i u potpunosti preobrazila krajolik.

Nježno sam razmišljao o svojoj bivšoj ženi: pronaći je i saznati zašto je nestala bez riječi više me nije opsjedalo. Iako je Vrijeme deranja, vrijeme sijenja bila istinska rasprava o mome braku, ta je knjiga prije svega bila potvrda da pronalazim samoga sebe: sposoban sam voljeti, osjetiti da mi netko nedostaje. Esther je zaslužila mnogo više od riječi; pa čak se ni riječi, obične riječi, nikada nisu izgovarale kada smo bili zajedno.

Uvijek je važno znati kada je nekome razdoblju došao kraj. Zaokružiti cikluse, zatvoriti vrata, završiti poglavlje - ime nije važno, važno je prepustiti prošlosti životne trenutke kojih više nema. Malo pomalo, shvatio sam da mi nema povratka, da ne mogu učiniti ništa kako bi sve bilo kao prije: one dvije godine što su nekada izgledale poput najgoreg pakla, sada sam shvatio njihovu pravu vrijednost.

A ta je vrijednost bila veća od moga braka: svaki muškarac i svaka žena povezani su energijom koju mnogi nazivaju ljubavlju, a ona je, zapravo, praiskonska tvar od koje je načinjen svemir. Tom se energijom ne može rukovati — ona nas nježno vodi, u njoj počiva čitavo naše životno naukovanje. Pokušamo li je usmjeriti kamo želimo, na kraju ćemo biti razočarani, nesretni i prevareni — jer ona je slobodna i divlja.

Ostatak ćemo života provesti pripovijedajući da volimo neku osobu ili neku stvar, a zapravo patimo jer, umjesto da prigrlimo svoju snagu, mi je pokušavamo umanjiti kako bi stala u svijet u kojemu zamišljamo svoj život.

Što sam više razmišljao o tome, Zahir je sve više gubio snagu, a ja se približavao samome sebi. Pripremio sam se na dugotrajan rad, rad što iziskuje mnogo šutnje, meditacije i ustrajnosti. Nesreća mi je pomogla shvatiti da ne mogu ubrzati ono čemu nije došlo »vrijeme sijenja«.

Prisjetio sam se riječi dr. Louita: nakon ovakve traume, smrt može doći svakoga trena. A što ako se to zaista dogodi? Što ako za deset minuta moje srce prestane kucati?

U sobu je ušao bolničar kako bi mi poslužio večeru pa sam ga upitao:

- Jeste li već razmišljali o svom pogrebu?
- Ne brinite — odgovorio je. — Preživjet ćete, već puno bolje izgledate.
- Ne brinem. Znam da ću preživjeti, jedan mi je glas tako rekao.

Namjerno sam spomenuo »glas« da ga izazovem. Pogledao me nepovjerljivo, pomislio da je možda vrijeme za nove pretrage i provjeru da mi mozak uistinu nije ozlijeđen.

Znam da ću preživjeti — nastavih. — Možda ću živjeti još dan, još godinu dana, još trideset ili četrdeset godina. Ali jednoga ću dana, unatoč svom napretku znanosti, napustiti ovaj svijet i imat ću pogreb. Maloprije sam o tome razmišljao pa me zanima jeste li i vi ponekad razmišljali o tome.— Nikada. Ne želim razmišljati; uostalom, od svega me najviše zastrašuje činjenica da će sve jednoga dana prestati.

— Željeli vi to ili ne, slagali se ili ne, to je stvarnost kojoj nitko ne može umaći. Želite li razgovarati o tome?

— Moram obići druge bolesnike — rekao je i ostavio objed na stolu pa brže-bolje izašao kao da pokušava pobjeći. Ne od mene, već od mojih riječi. Ako bolničar nije želio o tome razgovarati, mogao bih sam razmisliti o tome. Prisjetio sam se dijelova neke pjesme koju sam naučio još kao dijete:

Kada dođe ona koju nitko ne želi,

Možda ću se bojati. Možda nasmiješiti i reći:

Moj danje bio dobar, noć može pasti.

Naći će obrađeno polje,

Prostrt stol, kuću cistu

Sve na svome mjestu.

nisu shvaćali da im sljedeća minuta može biti posljednja koju će provesti na zemlji.

To objašnjavati bolničaru bilo je uzaludno, osobito jer je netko drugi došao po tanjure i naglo započeo razgovor sa mnom, možda mu je tako naredio neki liječnik. Želio je znati sjećam li se svog imena, koja je godina, imena predsjednika Sjedinjenih Država i postavio mi još neka pitanja koja imaju smisla samo kada nas ispituju kako se uvjerali u naše mentalno zdravlje.

Sve to zbog moga pitanja koje svaki čovjek može postaviti: jeste li već razmišljali o svome pogrebu? znate li da ćete umrijeti, prije ili kasnije?

Te sam noći spavao s osmijehom na licu. Zahir je nestajao, Esther se vraćala, a da sam morao umrijeti toga dana, usprkos svemu što mi se dogodilo u životu, usprkos svim porazima, nestanku voljene žene, nepravdi zbog kojih sam patio ili koje sam ja drugima nanio, ostao bih živ do posljednje minute i potpuno uvjeren mogao bih reći:

»Moj dan je bio dobar, noć može pasti«.

Volio bih da to bude istina: sve na svome mjestu. A koji ću nadgrobni natpis imati? I Esther i ja već smo napisali oporuku i, među ostalim, odabrali kremiranje — moj pepeo neka raznese vjetar na mjestu zvanome Cebreiro, na Putu svetoga Jakova, a njezin pepeo neka prosperu po moru. Tako nećemo imati taj kamen s natpisom.

Ali kad bih mogao odabrati neku rečenicu? zatražio bih da mi napisu: »Umro je za života«.

To može izgledati poput besmislice, ali upoznao sam mnoge ljude koji više nisu bili živi, iako su i dalje radili, jeli i održavali svoje stalne društvene veze. Sve su činili automatski, bez razumijevanja, bez čarobnog trenutka što ga donosi svaki novi dan, nisu zastali razmisliti o

čudu života.

NAKON DVA DANA vratio sam se kući. Marie je pripremala ručak, ja sam pregledao poštu što se bila nakupila. Zazvonio je portafon, kućepazitelj je rekao da mu je pismo koje sam prije tjedan dana očekivao predano i da je sigurno na stolu.

Zahvalio sam se i, suprotno onome što sam do nedavna zamišljao, nisam potrčao otvoriti ga. Ručali smo, pitao sam Marie o njezinim snimanjima, ona je željela saznati nešto o mojim planovima, jer s ortopedskim ovratnikom nisam mogao često izlaziti. Rekla je da će, ako želim, ostati sa mnom koliko je potrebno.

— Imam kratki intervju za jedan program korejske televizije, ali mogu ga pomaknuti ili, naprosto, otkazati. Naravno, ako trebaš moje društvo.

— Trebam tvoje društvo i jako sam sretan što možeš biti uz mene.

S osmijehom na licu, smjesta je uzela telefon, nazvala svoju menadžericu i zamolila je da joj pomakne obaveze. Čuo sam kako govori: »Nemojte reći da sam se razboljela, praznovjerna sam, uvijek kad sam upotrijebila tu ispriku, razboljela sam se; recite da se moram brinuti za osobu koju volim«.

Pojavio se niz obaveza koje je hitno trebalo riješiti: intervjui koje je trebalo odgoditi, pitanje na koje je trebalo odgovoriti, pisma zahvale za mnogobrojne telefonske pozive i cvijeće koje sam primio, tekstovi, predgovori, preporuke. Marie je cijeli dan provela u razgovoru s mojom agenticom i ponovno organizirala moj raspored kako bi svima odgovorila. Svakoga smo dana večerali kod kuće, razgovarali o zanimljivim, ali i o svakidašnjim temama — kao svaki bračni par. Za jedne od tih večera, nakon nekoliko čaša vina, rekla je da se mijenjam.

— Izgleda da ti je susret sa smrću vratio dio života —reče.

— To se svima događa.

— Ali, ako mi dopuštaš, a ne želim započeti svađu, niti te izazivam ljubomornim ispadom, otkad si se vratio kući, ne spominješ Esther. To se već dogodilo kada si dovršio Vrijeme deranja, vrijeme šijenja: knjiga je poslužila kao svojevrsna terapija koja je, nažalost, bila kratkoga vijeka.

— Želiš li reći da je nesreća u mom mozgu možda ostavila neke posljedice?

Iako joj se nisam obratio ratoborno, ona je odlučila promijeniti temu razgovora i počela mi pripovijedati o strahu što ju je svladao kada je helikopterom putovala između Monaka i Cannesa. Navečer smo pošli u krevet i vodili ljubav uz velike napore zbog ovratnika, ali ipak, vodili smo ljubav i osjetili međusobnu blizinu.

Nakon četiri dana, divovska gomila papira što se nalazila na mom stolu, je nestala. Ostala je samo velika bijela koverta na moje ime i s brojem mog stana. Marie ju je htjela otvoriti, ali ja sam rekao neka je ne otvara, to može pričekati.

Ništa me nije pitala — možda je bila riječ o mojim bankovnim računima ili neko povjerljivo pismo, možda neke zaljubljene žene. Ništa nisam objašnjavao, sklonio sam kovertu sa stola i stavio je među neke knjige. Da mi je cijelo vrijeme bila pred očima, Zahir bi se, na kraju, vratio.

Ljubav što sam je gajio prema Esther ni u jednom se trenutku nije smanjila; ali svaki provedeni dan u bolnici podsjetio me na nešto zanimljivo: ne na naše razgovore, nego na trenutke što smo iz zajedno proveli u tišini. Sjetio sam se očiju djevojke uzbuđene zbog pustolovine, žene ponosne na uspjeh svoga muža, novinarku koju zanima svaka tema o kojoj piše i, od određenog trenutka, supruge koja, naizgled, više ne nalazi svoje mjesto u mom životu. Taj se pogled pun tuge pojavio prije no što je poželjela postati ratnom dopisnicom; pretvarao se u pogled pun veselja svakoga puta kada se vraćala s bojišnice, ali već nakon nekoliko dana ponovno bi postajao kakav je bio prije.

Jednoga je dana zazvonio telefon.

— Zove te onaj mladić — rekla je Marie pružajući mi slušalicu.

S druge strane telefonske žice čuo sam Mikhailov glas. Najprije mi je izrazio žaljenje za ono što se dogodilo, a potom me upitao jesam li dobio kovertu.

— Jesam, kod mene je.

— Namjeravate li je pronaći?

Marie je slušala razgovor, prosudio sam da bi bilo bolje promijeniti temu.

— Razgovarat ćemo o tome u četiri oka.

— Ne tražim ništa zauzvrat, ali obećali ste da ćete mi pomoći.

— Ja održavam svoja obećanja. Vidjet ćemo se čim se oporavim.

Ostavio mi je broj svog mobitela, obojica smo spustili slušalicu, a onda sam vidio da Marie više nije bila ista žena.

— Dakle, sve je ostalo po starome — rekla je.

— Ne. Sve se promijenilo.

Trebao sam biti jasniji, reći joj da je još uvijek želim vidjeti, da želim saznati gdje se nalazi. Kada dođe vrijeme, naručit ću taksi, sjesti na vlak, otići avionom, bilo kojim prijevoznim sredstvom, samo da budem uz nju. Ali to je značilo da ću izgubiti ženu koja je, u tome trenutku, bila uz mene, koja je pristala na sve, učila sve što je mogla da mi dokaže koliko sam joj važan.

Kukavički stav, naravno. Posramio sam se samoga sebe, ali život je takav, a na neki teško objašnjiv način, volio sam i Marie.

I ja sam zašutio jer sam oduvijek vjerovao u znakove, pa kada sam se sjetio trenutaka što sam ih u tišini proveo sa svojom ženom, znao sam da, s glasovima ili bez njih, s objašnjenjem ili bez njega, trenutak još nije bio došao. Više od svih naših zajedničkih razgovora, sada sam se morao usredotočiti na našu tišinu, jer će mi tišina pružiti potpunu slobodu da shvatim svijet u kojemu je sve funkcioniralo i trenutak kad je sve pošlo po krivu.

Marie je bila prisutna, promatrala me. Jesam li mogao i dalje biti neodan osobi koja je sve učinila za mene? Osjećao sam se nelagodno, ali bilo je nemoguće ispričovijedati joj sve, osim ako... osim ako to nije bio neizravan način da joj kažem što osjećam.

— Marie, pretpostavimo da dva vatrogasca ulaze u cvjećarnicu kako bi ugasila mali požar. Na kraju izlaze iz cvjećarice i odlaze na obalu potoka, lice jednog od njih je čađavo, a drugoga savršeno čisto. Pitanje: koji će se umiti?

— Kakvo glupo pitanje: očito onaj čije je lice čađavo.

— Krivo: onaj čije je lice čađavo, pogledat će drugoga i pomisliti da je i on čist. I obrnuto: onaj čije je lice čisto, vidjet će da je lice njegova prijatelja čađavo pa će pomisliti: sigurno sam i ja prljav, moram se umiti.

— Sto želiš reći?

— Želim reći da sam u bolnici shvatio kako sam u ženama koje sam volio oduvijek tražio samoga sebe. Promatrao sam njihova lijepa, čista lica i u njima vidio svoj odraz. Ali i one su promatrale mene, vidjele su čađu što mi prekriva lice i koliko god pametne i sigurne u sebe bile, u meni su vidjele svoj odraz i smatrale da su lošije nego što jesu. Molim te, ne dopusti da se to i tebi dogodi.

Volio bih da sam dodao: to se dogodilo Esther. A shvatio sam tek kada sam se sjetio njezina promijenjena pogleda. Uvijek sam upijao njezinu svjetlost, njezinu energiju, činila me

sretnim, sigurnim, ustrajnim na svome putu. Ona me promatrala, osjećala se ružnom, bezvrijednom, jer kako su godine prolazile, moja je karijera - ista ona karijera kojoj je ona toliko pomogla da se obistini - potiskivala našu vezu u drugi plan.

Stoga, da bih je ponovno mogao vidjeti, moje je lice moralo biti čisto poput njenoga. Prije nego što pronađem nju, morao sam pronaći samoga sebe.

Arijadnina nit

RAĐAM SE U malenom selu, udaljenome nekoliko kilometara od jednog malo većeg sela, ali koje ima školu i muzej posvećen nekom pjesniku koji je u njemu živio prije mnogo godina. Moj otac ima gotovo sedamdeset godina, moja majka dvadeset i pet. Upoznali su se nedavno, kada ju je, došavši iz Rusije kako bi prodavao tepihe, sreo i zbog nje odlučio ostaviti sve. Mogla mu je biti kći, ali prema njemu se ponaša poput majke, pomaže mu da zaspi, što ne može pošteno učiniti od svoje sedamnaeste godine kada su ga poslali u Staljingrad da se bori protiv Nijemaca. Bila je to jedna od najduljih i najkrvavijih bitaka Drugoga svjetskog rata. U njegovoj postrojbi od tri milijuna ljudi, preživjela su samo trojica.

Zanimljivo je da ne koristi prošlo vrijeme: »rodio sam se u malenom selu«. Kao da se sve odvija sada i ovdje.

»Moj otac u Staljingradu: vraćajući se iz ophodnje, on i njegov najbolji prijatelj, također neki mladić, iznenada se nađu usred vatre. Liježu u rupu koju je načinila eksplozija bombe i tamo provode dva dana, bez hrane, bez pokrivača, u blatu i snijegu. Čuju Ruse koji razgovaraju u obližnjoj zgradi, znaju da moraju tamo doći, ali vatra ne prestaje, miris krvi je u zraku, ranjenici vrište, dan i noć traže pomoć. Najednom sve utihne. Prijatelj moga oca misli da su se Nijemci povukli pa ustaje. Moj ga otac pokušava povući za noge, više »sagni se«! Ali prekasno, metak ga pogađa u glavu.

Prolaze još dva dana, moj je otac sam s tijelom prijatelja pokraj sebe. Ne prestaje govoriti »sagni se«! Netko ga napokon oslobađa i odvodi u zgradu. Nema hrane, samo meci i cigarete. Jedu listove duhana. Nakon tjedan dana počinju jesti meso mrtvih i smrznutih suboraca. Stiže nova postrojba, vojnici prolaze pod kišom metaka, spašavaju preživjele, brinu se o ranjenicima, potom se vraćaju na bojišnicu — Staljingrad ne smije pasti, budućnost Rusije je u pitanju. Nakon četiri mjeseca krvavih bitaka, ljudožderstva i odrezanih nogu zbog hladnoće, Nijemci se napokon predaju — to je početak kraja Hitlera i njegova Trećeg Reicha. Moj se otac pješke vraća u svoje selo, gotovo tisuću kilometara od Staljingrada. Shvati da ne može zaspati, svake noći sanja prijatelja kojega je mogao spasiti.

Nakon dvije godine rat završava. Dobiva odličje, ali ne može naći posao. Sudjeluje u proslavama, ali nema što jesti. Smatraju ga jednim od staljingradskih heroja, ali preživljava na malim poslovima i zarađuje tek sitan novac. Netko mu, napokon, nudi posao prodavača tepiha. Budući da ga muči nesаница, uvijek putuje noću, upoznaje krijumčare, stječe njihovo povjerenje i novac pristize.

Komunisti ga raskrinkaju i optužuju da pregovara s kriminalcima pa, iako je ratni heroj, provodi deset godina u Sibiru kao »narodni izdajnik«. Već kao starog čovjeka puštaju ga na slobodu, a jedino u što se razumije su tepisi. Uspostavlja stare veze, netko mu daje nekoliko tepiha, ali nikoga ne zanimaju: vremena su teška. Odlučuje ponovno poći na dalek put, putem prosi milostinju, na kraju stižu u Kazahstan.

Star je, sam je, ali mora raditi, jer mora jesti. Danju obavlja male poslove, noću spava malo, a budi se uz krike »sagni se«! Začudo, uz sve što mu se dogodilo, nesanicu, pothranjenost, nesreće, fizičko propadanje, uz sve cigarete koje puši kad god stigne, čelična je zdravlja.

U nekom malenom selu upoznaje djevojku. Ona živi s roditeljima, dovodi ga svojoj kući — gostoljubivost je tradicija koja je na osobitoj cijeni u tim krajevima. Namještaju mu krevet u

dnevnoj sobi, ali sve ih bude njegovi krici »sagni se!« Djevojka ga obilazi, pomoli se, rukom mu miluje glavu, a on prvi put u mnogo desetljeća zaspi u miru. Sljedećeg mu dana govori o snu što ga je usnula još kao djevojčica — neki vrlo stari čovjek podariti će joj sina. Čekala je godinama, dolazili su prosci, ali uvijek bi se razočarala. Roditelji su joj bili jako zabrinuti, nisu željeli da im kći jedinica ostane neudana i da je okolina ne prihvati.

Pita ga želi li je oženiti. On se iznenadi, ta mogla bi mu biti unukom, ne odgovara na pitanje. Navečer, u malenoj gostinjskoj sobi, ona mu opet prije spavanja rukom pomiluje glavu. On ponovno zaspi u miru.

Sljedećeg jutra ona opet spomene ženidbu, ovaj put pred roditeljima koji se, naizgled, slažu sa svime — samo neka im kći nađe muža i ne postane obiteljskim ruglom. Šire priču o starcu izdaleka koji je, zapravo, imućni trgovac tepisima što se zasitio lagana i udobna života pa je sve napustio zbog pustolovine. Ljudi su oduševljeni, razmišljaju o ogromnom mirazu, velikim bankovnim računima i koliko je sretna moja majka što je upoznala čovjeka koji će je, napokon, povesti daleko od tog mjesta bogu iza nogu. U čudu i nevjerici, sluša moj otac te priče, shvaća da je tolike godine živio sam, putovao, patio, nikada ponovno sreo svoju obitelj, a sada, po prvi put u životu, može osnovati dom. Prihvaća prijedlog, sudjeluje u laži o svojoj prošlosti, vjenčaju se po muslimanskim običajima. Nakon dva mjeseca, trudna je, rodit će mene.

Živim s ocem do sedme godine: on spava mirno, radi u polju, odlazi u lov, govori ljudima o selu, o svojim posjedima i bogatstvu, promatra moju majku kao jedino dobro svoga života. Ja mislim da sam bogatašev sin, ali jedne mi noć, pred ognjištem, pripovijeda o svojoj prošlosti, zašto se oženio i moli me da čuvam tu tajnu. Kaže da ću ubrzo umrijeti — što se dogodilo nakon četiri mjeseca. Izdahne na rukama moje majke, nasmiješen, kao da se sve tragedije njegova života nikada nisu dogodile. Umire sretan«.

Mikhail pripovijeda svoju priču jedne hladne proljetne noći, ali ona sigurno nije tako ledena kao Staljingrad gdje se temperature znaju spustiti i do -35° Celzijevih. Sjedimo pokraj prosjaka koji se griju oko improvizirane lomače. Otišao sam tamo nakon njegova drugog telefonskog poziva i tako održao svoj dio obećanja. Tijekom razgovora ništa me nije pitao o koverti koju je ostavio u kući, kao da je znao -možda mu je rekao »glas« - da sam, napokon, odlučio slijediti znakove i sve prepustiti tijeku vremena i tako se osloboditi Zahirove moći.

Kada je zamolio da se nađemo u jednoj od najopasnijih pariških četvrti, uplašio sam se. Normalno bih mu rekao da sam preuzet ili bih ga pokušao uvjeriti da je bolje otići u neki kafić gdje na miru možemo razgovarati o važnim stvarima. Naravno, moj strah od novog napadaja epilepsije pred ljudima bio je prisutan, ali sada sam znao kako bih se ponio, a to mi je bilo draže od opasnosti da nas napadnu, jer se uz ortopedski ovratnik nikako ne bih mogao obraniti.

Mikhail je bio uporan: bilo mu je važno vidjeti me s prosjacima, oni su bili dio njegova života, bili su dio Estherina života. U bolnici sam shvatio da nešto nije bilo u redu u mom životu i morao sam se hitno promijeniti.

Što sam morao učiniti kako bih se promijenio?

Razne stvari. Na primjer, odlaziti na opasna mjesta, susretati ljude s ruba društva.

Ima jedna priča o grčkom junaku Tezeju koji je ušao u labirint kako bi ubio Minotaura. Djevojka Arijadna dala mu je jedan kraj niti kako se, odmatajući klupko, ne bi izgubio na povratku iz labirinta. Slušajući tu priču okružen svim tim ljudima, shvatio sam da već dugo nisam osjetio nešto poput toga — uzbuđenje novoga, pustolovine. Tko zna, Arijadna me nit možda čekala- upravo na onim mjestima koja nikada ne bih bio upoznao da nisam bio potpuno uvjeren da se moram grčevito potruditi kako bih promijenio svoju priču i svoj život.

Mikhail je nastavio, a ja sam vidio da je skupina pažljivo pratila njegove riječi: najbolji se susreti ne događaju uvijek za najraskošnijim stolovima u zagrijanim restoranima.

»Svakoga dana moram gotovo sat vremena hodati do mjesta gdje se održava nastava.

Promatram žene koje idu po vodu, beskrajnu stepu, ruske vojnike u dugim vlakovima, snijegom prekrivene planine što, netko reče, kriju ogromnu zemlju: Kinu. Selo ima muzej posvećen svome pjesniku, džamiju, školu i tri-četiri ulice. Učimo o snu, o idealu: moramo se boriti za pobjedu komunizma i bratstvo i jedinstvo svih ljudi. Ne vjerujem u taj san, i na ovom bijednom mjestu postoje razlike — predstavnici Komunističke partije stoje ispred ostalih, a ponekad odlaze u veliki grad, Almatv, i vraćaju se s torbama punim egzotične hrane, darova za djecu i skupe odjeće.

Jednoga dana, na povratku kući, osjetim snažan vjetar, ugledam svjetla svuda oko sebe i na nekoliko trenutak izgubim svijest. Kada se budim, vidim da sjedim na zemlji, a malena djevojčica, odjevena u bijelo s plavim pojasom, lebdi u zraku. Smiješi se, ništa mi ne govori, a potom nestaje.

Potrcim, prekinem majku u njenu poslu i ispričavam joj priču. Ona se strašno uplaši i zabranjuje mi da to više ikada ponovim. Objasni mi — koliko se može objasniti nešto toliko složeno jednom osmogodišnjaku — da mi se sve to tek pričinilo. Uporno objašnjavam da sam vidio djevojčicu, opisujem je do pojedinosti. Govorim da se nisam nimalo uplašio, a dotrčao sam jer sam joj odmah želio ispričati što se dogodilo.

Sljedećeg dana, na povratku iz škole, tražim djevojčicu, ali nje nema. Sljedećih tjedan dana ništa se ne događa i ja povjerujem da je majka u pravu: mora da sam usnuo i sanjao.

Međutim, sljedeći put idući rano ujutro u školu, ponovno ugledam djevojčicu kako lebdi u zraku, okružena bijelom svjetlošću: nisam pao na zemlju niti ugledao svjetlost. Nekoliko se trenutaka promatramo, ona se smiješi, ja se smiješim, pitam je kako se zove, ne odgovara mi. Kada dolazim u školu, pitam prijatelje jesu li ikada vidjeli djevojčicu koja lebdi u zraku. Svi mi se smiju.

Tijekom nastave ravnatelj me poziva u svoj ured. Govori mi da sigurno imam mentalnih tegoba — ukazanja ne postoje: stvarnost koja nas okružuje je sve što postoji, a religiju su izmislili kako bi zavarali narod. Pitam o džamiji u gradu; govori da u nju zalaze tek praznovjerni starci, neobrazovani ljudi, besposličari koji nemaju snage pomoći nam da izgradimo socijalistički svijet. I prijeti mi: ponovi li se, izbacit će me iz škole. Uplašio me, molim ga da ništa ne kaže mojoj majci; obećava da će to učiniti kažem li svojim prijateljima da sam sve izmislio.

On održi svoje obećanja, ja svoje. Moji prijatelji ne pridaju tome veliku važnost, čak me ne mole da ih odvedem do mjesta gdje se nalazi djevojčica. Ali od toga dana i tijekom puna tri mjeseca, djevojčica se neprestano pojavljuje. Ponekad izgubim svijest, ponekad se ne dogodi ništa. Ne razgovaramo, naprosto smo zajedno onoliko vremena koliko ona odluči ostati. Moja je majka uznemirena, više se ne vraćam kući u isto vrijeme. Jedne me noći prisiljava da joj priznam što radim na putu od škole do kuće: ja joj ponavljam priču o djevojčici.

Na moje iznenađenje, umjesto da me ponovno izgrdi, kaže da će početi sa mnom do tog mjesta. Sljedećeg se dana budimo rano, dolazimo na to mjesto, djevojčica se pojavljuje, ali majka je ne vidi. Majka me moli da je pitam za oca. Ne razumijem pitanje, ali učinim što želi: tada, po prvi put, čujem »glas«. Djevojčica ne miče usnama, ali znam da mi govori: kaže da je otac dobro, štiti nas, a sve što je propatio na Zemlji, sada mu se nadoknadilo. Kaže mi da upitam majku o grijalici. Ponovim majci što sam čuo, ona brižne u plač, kaže da je otac više od čega želio imati grijalicu, zbog svega što mu se dogodilo u ratu. Djevojčica moli da, kada sljedeći put budem tuda prolazio, zavežem o grančicu grma komadić tkanine s ispisanom željom.

Ukazanja se ponavljaju tijekom cijele godine. Moja se majka povjerava bliskim prijateljicama, one se povjeravaju svojim prijateljicama i maleni je grm uskoro prepun zavezanih komadića tkanine. Sve je obavijeno najgušćim velom tajne: žene pitaju za svoje voljene koji su nestali, ja osluškujem »glas« i prenosim poruke. Većinom sve prolazi u najboljem redu — djevojčica samo dva puta »moli« skupinu da pode do obližnjeg brda i, u trenu izlaska sunca, izmoli molitvu u tišini za duše tih osoba. Ljudi mi govore da ponekad padnem u trans,

da padnem na zemlju, govorim besmislice, ali ja se nikada ničega ne sjećam. Svjestan sam tek početka transa: osjetim topao vjetar i svuda oko sebe ugledam sjajne kugle.

Jednoga dana vodio sam skupinu ljudi na sastanak s djevojčicom i presreli su nas olicajci. Žene viču, bune se, ali ne možemo proći. Prate me do škole i ravnatelj mi govori da su me upravo izbacili zbog poticanja pobune i promicanja raznovjerja.

Na povratku vidim da je grm posječen, a komadići tkanine razbacani posvuda. Sjednem i rasplačem se, sam, jer bili su to najsretniji dani moga života. U tom se trenu djevojčica pojavljuje. Govori mi da ne brinem, da je sve predviđeno, čak i da će posjeći grm. Kaže da će me od toga trena pratiti do kraja života i uvijek mi govoriti što da učinim«.

— Nikada vam nije rekla kako se zove? — upita jedan prosjak.

— Nikada. To nije važno: znam kada mi govori.

— Možemo li sada doznati ponešto o našim pokojnicima?

— Ne. To se samo onda događalo, moje je poslanje sada drugačije. Mogu li nastaviti priču?

— Morate nastaviti — kažem. — Ali prije nego što nastavite, želim da znate nešto. Na jugozapadu Francuske postoji mjesto koje se zove Lourdes; prije mnogo godina jedna je pastirica ugledala djevojčicu koja, naizgled, odgovara vašem ukazanju.

— Varate se — kaže neki stari prosjak sa željeznom nogom. — Ta pastirica, zvala se Bernadette, ugledala je Djevicu Mariju.

— Budući da sam napisao knjigu o ukazanjima, morao sam detaljno proučiti taj slučaj — odgovaram. — Pročitao sve što je bilo objavljeno krajem 19. stoljeća, imao sam pristup mnogim Bernadettinim iskazima danim policiji, Crkvi, znanstvenicima. Ni u jednom trenu ne tvrdi da je ugledala ženu: uporno govori da je to bila djevojčica.

Cijeloga je života ponavljala tu priču, strašno se naljutila kada je vidjela kip koji su stavili u pećinu; kaže da nimalo ne slični njenom ukazanju - ona je vidjela dijete, a ne odraslu ženu. Unatoč tome, Crkva je prisvojila priču, ukazanja, mjesto i preobrazila ukazanje u Isusovu Majku, a istina se izgubila; u laž, koju mnogo puta ponavljamo i u koju na kraju svi povjeruju. Jedina razlika nalazi se u činjenici da je »malena djevojčica« — kao što je uporno govorila Bernadette — rekla svoje ime.

— Kako se zvala? — upita Mikhail.

— »Ja sam Bezgrešno Začće«. A to nije ime poput Beata, Marija, Izabela. Ona se opisuje kao činjenicu, događaj, ono što možemo prevesti »ja sam porod bez spolnosti«. Nastavi, molim te, svoju priču.

— Prije nego što nastavi svoju priču, mogu li vas nešto upitati? — kaže neki prosjak otprilike mojih godina. — Upravo ste rekli da ste napisali knjigu: kako se zove?

— Napisao sam mnogo knjiga.

Pa kažem naslov knjige u kojoj spominjem Bernadette i njezino ukazanje.

— Vi ste, dakle, novinarkin muž?

— Vi ste Estherin muž? — upita prosjakinja izrogačenih očiju, u dronjcima, zelenom šeširu i ljubičastom kaputu. Ja ne znam što da im odgovorim.

— Zašto se više nikada nije javila? — upita netko. — Nadam se da nije umrla! Oduvijek živi po opasnim mjestima, više sam joj puta govorio da ne smije tako. Pogledajte što mi je dala!

I pokazuje komad tkanine umrljane krvlju: komadić košulje poginula vojnika.

— Nije umrla — odgovaram. — Ali čudi me da je prošla ovuda.

— Zašto? Zato što smo drugačiji?
— Niste me razumjeli: ja vam ne sudim. Iznenaden sam, sretan sam što sam to saznao.

— Sada ste podrugljivi — govorim mi neki snažni čovjek duge kose i zarasle brade.
— Odlazite, kad već mislite da ste u lošem društvu.

Ali i ja sam popio, što me ohrabrilo.

— Tko ste vi? Kakav ste to život odabrali? Zdravi ste, možete raditi, ali draže vam je besposličarenje!

— Mi smo ljudi koji su odabrali ostati po strani, razumijete? Izvan tog svijeta što se raspada, daleko od ljudi što se boje da će nešto izgubiti, daleko od ljudi što hodaju gradom kao da je sve u redu, a ništa nije u redu, ništa! Ne prosjačite li i vi? Ne molite li milostinju od svoga gospodara, vlasnika svoga stana?

— Kako vas nije stid uzalud trošiti svoj život? — upita žena u ljubičastom kaputu.

— Tko kaže da uzalud trošim život? Činim ono što želim!

Uključio se onaj snažni muškarac.

— A što vi to želite? Živjeti na vrhu svijeta? Tko vam jamči da je planina bolja od visoravnj? Mislite da mi ne znamo živjeti, zar ne? Vaša je žena shvaćala da mi savršeno znamo što želimo od života! Znate li što mi želimo?

Mira! I slobodnog vremena! Da nismo obavezni pratiti modu — ovdje pišemo svoj vlastiti modni časopis! Pijemo kada nam se prohtije, spavamo gdje nam se sviđi! Nitko od nas nije odabrao ropstvo, na to smo osobito ponosni, ipak, vi mislite da smo jadnici!

Glasovi postaju nasilni. Mikhail ih prekida:

— Želite li čuti ostatak moje priče? Ili želite da odemo?

— On nas kritizira! — govori onaj sa željeznom nogom. Došao je dovde kako bi nam sudio, ta nije on Bog!

Čuje se poneko prigovaranje, netko me potapša po ramenu, nudim cigaretu, boca votke ponovno dođe do mene. Duhovi se malo pomalo sliježu, ja sam i dalje u šoku od činjenice što te osobe poznaju Esther — očito je poznaju bolje od mene samoga, dobili su komadić tkanine umrljane krvlju.

Mikhail nastavlja svoju priču:

Budući da nisam mogao ići u školu, a još sam bio premalen da bih čuvao konje, ponos našega kraja i čitave zemlje, pošao sam raditi kao pastir. Prvoga tjedna uquine jedna ovca i proširi se glasina da sam dijete koje nosi urok, sin čovjeka koji je došao izdaleka, obećao brda i doline mojoj majci, a zauzvrat nam ništa nije ostavio. Iako su komunisti govorili da je vjera tek način da se očajnicima podari lažna nada, iako su nas odgajali da postoji isključivo stvarnost, a da je sve što naše oči ne mogu vidjeti tek plod naše bujne mašte, u drevne stepske običaje nitko ne dira, usmenom se predajom prenose s pokoljenja na pokoljenje.

Ne viđam djevojčicu otkad su posjekli grm, međutim i dalje čujem njezin glas; molim je da mi pomogne čuvati stada ovaca, ona mi kazuje da budem strpljiv, dolaze teška vremena, ali prije mog 22. rođendana doći će žena izdaleka i povesti me da upoznam svijet. Kaže mi da sam morao izvršiti jedno poslanje, pomoći da se istinska energija ljubavi proširi cijelom Zemljom.

Vlasnik stada je zabrinut zbog glasina koje se svakim danom sve više šire — a kao što su mu rekli, sada mi pokušavaju nauditi upravo one osobe kojima je djevojčica pomagala tijekom cijele godine. Jednoga se dana uputi do ureda Komunističke partije u susjednom selu gdje mu rekoše da i mene i moju majku smatraju državnim neprijateljima. Smjesta me otpusti. Ali to nije utjecalo puno na naš život, budući daje majka radila kao vezilja u tvornici koja se

nalazila u najvećem gradu u kraju, a ondje nitko nije znao da smo državni neprijatelji. Upravitelji tvornice žele samo da ona i dalje, od jutra do mraka, izrađuje svoje vezove.

Budući da sam potpuno slobodan, lutam stepom, odlazim u lov s lovcima koji znaju moju priču i pripisuju mi čarobne moći, jer uvijek kad sam s njima, oni nailaze na lisice. Po čitave sam dane u pjesnikovu muzeju, promatram njegove predmete, čitam njegove knjige, slušam osobe što dolaze recitirati njegove stihove. Katkad osjetim vjetar, ugledam svjetla, padnem na zemlju — u tim mi trenucima glas govori vrlo suvislo, o sušnim razdobljima, bolestima životinja, dolascima trgovaca. Osim majci, nikome ništa ne govorim, a ona je svakim danom sve tužnija i zabrinutija za mene.

Jednom prilikom dođe u naš kraj liječnik pa me majka povede na pregled; nakon što je pozorno saslušao moju priču, zapisao opaske, nekim mi uređajem pregledao oči, poslušao mi srce, čekićem lupkao o koljeno, dijagnosticirao mi je vrstu epilepsije. Kaže da nije prijelazno i da će se napadaji s vremenom prorijediti.

Ja znam da to nije bolest, ali pretvaram se da mu vjerujem kako bih umirio majku. Ravnatelj muzeja primijeti moje očajničke napore da nešto naučim pa se sažali i na sebe preuzme ulogu školskih učitelja: učim zemljopis, književnost. Učim ono što će mi u budućnosti biti najvažnije: engleski. Jednoga me dana glas zamoli da ravnatelju kažem da će ubrzo dobiti važno radno mjesto. Kada mu to kažem, uspijem izmamiti tek tihi osmijeh i izravan odgovor: to naprosto nije moguće, nikada se nisam upisao u Komunističku partiju; on je veliki musliman.

Meni je petnaest godina. Dva mjeseca nakon našeg razgovora primjećujem da se nešto čudno događa u kraju: stari političari koji su oduvijek bili vrlo oholi, postali su, odjednom, vrlo srdačni i pitali me želim li se vratiti u školu. Dugački vlakovi puni Rusa kretali su se prema granici. Dok sam jednoga dana pisao za stolom koji je pripadao pjesniku, ravnatelj je uletio u prostoriju i pogledao me pun nepovjerenja i straha: kazao je da se nevjerojatnom brzinom događa ono što se nikada nije moglo ni zamisliti — rušio se komunistički režim. Stare sovjetske republike postajale su samostalne zemlje, vijesti iz Almatvja govore su o sastavljanju nove vlade, a njega su imenovali županom!

Umjesto da me zagrlji i kaže koliko je zadovoljan, pita me kako sam mogao znati da će se to dogoditi: jesam li čuo koga da o tome govori? Je li me unajmila tajna služba da ga uhodim? Ta on nije bio u Partiji! Ili — najgore od svega — jesam li i u kojem trenutku u svome životu sklopio ugovor s vragom?

Odgovaram da on zna moju priču: ukazanja djevojčice, glas, napadaji koji su mi omogućavali čuti ono što drugi nisu mogli. Kaže mi da je to obična bolest; ima samo jedan prorok, Muhamed, i sve što trebamo znati, već je otkriveno. Ali unatoč tome, nastavlja, vrag je još uvijek među nama i koristi se svim mogućim načinima — uključujući i tobožnju sposobnost predviđanja budućnosti — kako bi prevario slabe i udaljio ljude od prave vjere. Dao mi je posao budući da islam propovijeda dobročinstvo, ali sada se duboko pokajao: ili sam bio iz tajne službe ili me je, pak, poslao sam vrag. Smjesta me otpustio.

Vremena koja ni prije nisu bila laka, postala su još težima. Tekstilna tvornica u kojoj je radila moja majka i koja je prije bila u državnom vlasništvu, na kraju je prešla u privatne ruke, a novi su vlasnici imali nove zamisli i nove projekte pa su je otpustili. Nakon dva mjeseca više se nismo mogli prehraniti, preostalo nam je napustiti selo gdje sam proveo cijeli svoj život i poći trbuhom za kruhom.

Djed i baka ne žele poći s nama; radije će umrijeti od gladi nego napustiti zemlju gdje su se rodili i proveli cijeli život. Majka i ja odlazimo u Almatv i ja prvi put dolazim u veliki grad: zadivljuju me automobili, divovske zgrade, neonske reklame, pokretne stepenice i, osobito, dizala. Majka dobiva posao u nekoj trgovini, a ja radim kao pomoćnik mehaničara na benzinskoj crpki. Veliki dio novca šaljemo djedu i baki, ali imamo dovoljno za hranu i stvari koje nikada nisam vidio: kino, lunapark, nogometne utakmice. S preseljenjem u novi grad napadaji su prestali, ali nestali su i glas i lik djevojčice. Tako je bolje, ne nedostaje mi nevidljiva prijateljica što je bila uz mene od moje osme godine, zaljubljujem se u Almatyi zarađujem za

život; primjećujem da ću, budem li pametan, jednoga dana moći postati netko i nešto. Sve dok jedne nedjeljne večeri, dok sjedim na jedinom prozoru našeg malog stana i promatram malu neasfaltiranu ulicu gdje živimo, ne shvatim da sam strahovito živčan jer sam dan prije ulupio neki automobil dok sam ga okretao u garaži. Bojim se da ću dobiti otkaz, toliko se bojim da cijeli dan ništa nisam jeo.

Odjednom ponovno osjetim vjetar, ugledam svjetlost. Kasnije mi je majka ispričala da sam pao na pod, govorio nepoznatim jezikom, a trans je potrajao dulje no obično; sjećam se da me taj put glas podsjetio na moje poslanje. Kad sam se probudio, ponovno sam mogao osjetiti njenu prisutnosti, a premda je nisam vidio, mogao sam razgovarati s njom.

Međutim, to me više ne zanima; promijenivši grad, promijenio sam i svijet. No, ipak, pitam koje je moje poslanje: glas mi govori da je moje poslanje isto kao i ono svih ljudi, preplaviti svijet energijom potpune ljubavi. Postavljam joj u tom trenu jedino pitanje koje me zanima: oštećeni automobil i kako će reagirati vlasnik. Kaže mi da ne brinem - neka kažem istinu, a on će već shvatiti.

Pet godina radim na benzinskoj crpki. Sklapam prijateljstva, imam prve djevojke, otkrivam seks, sudjelujem u uličnim borbama — proživljam svoju mladost kako najbolje znam i umijem. Napadaji se ponove nekoliko puta: prijatelji su u početku iznenađeni, ali nakon što im slažem da su napadaji ishod »nadaravnih moći«, počnu me poštivati. Traže moju pomoć, povjeravaju mi ljubavne probleme, govore o napetim odnosima u obitelji, ali ne postavljaju pitanja glasu — iskustvo s grmom strašno me uznemirilo, vidio sam da je, pomažući drugima, nezahvalnost sve što dobijemo zauzvrat.

Ako me prijatelji uporno mole, izmišljam da sam član »tajna društva« — u to su vrijeme, nakon desetljeća vjerskog potiskivanja, misticizam i ezoterija u velikoj modi u Almatvju. Objavljuju se mnoge knjige o tim »nadaravnim moćima«, gurui i učitelji dolaze iz Indije i Kine, otvaraju se mnogobrojni tečajevi osobnog usavršavanja. Odlazim i jednima i drugima, shvaćam da ništa ne mogu naučiti i jedino se glasu mogu povjeriti, ali prezauzet sam obratiti pozornost na ono što mi govori.

Jednoga dana u garažu dolazi žena u terencu s pogonom na četiri kotača i moli da joj napunim spremnik. Obrača mi se na ruskom, ima strašan naglasak i teško govori, a ja odgovaram na engleskome. Odmah joj je lakše i pita me znam li kojeg prevoditelja, jer mora putovati u unutrašnjost Kazahstana.

Čim to izgovara, prisutnost djevojčice ispunjava cijelo mjesto, a ja shvaćam da je to osoba koju čekam cijeli svoj život. Ona je moj spas, ne smijem propustiti priliku: govorim da to ja mogu raditi, ako mi dopusti. Žena odgovara da ja već imam posao, a njoj treba netko stariji, iskusniji i spreman na put. Govorim joj da poznajem sve stepske i planinske puteve, lažem da mi je posao na crpki privremen. Preklinjem je da mi pruži priliku; nevoljko pristaje na razgovor u najotmjnijem hotelu u gradu.

Nalazimo se u dvorani za ručak; ispituje moje znanje jezika, postavlja mi niz pitanja o zemljopisu središnje Azije, želi znati tko sam i odakle sam. Ne vjeruje mi, ne želi mi reći čime se bavi ni kamo želi ići. Ja se trudim ostaviti što bolji dojam, ali vidim da nije zadovoljna.

U čudu i bez ikakva objašnjenja shvaćam da sam se zaljubio u nju, u osobu koju sam upoznao prije tek nekoliko sati. Susprežem svoju nestrpljivost i ponovno se uzdam u glas; preklinjem nevidljivu djevojčicu za pomoć, molim je da me prosvijetli, obećavam da ću ispuniti poslanje koje mi je povjereno dobijem li taj posao: jednom mi je rekla da će doći neka žena i odvesti me daleko odavde, njezina je prisutnost bila uz mene kada je žena stala kako bi napunila spremnik, treba mi potvrdni odgovor.

Nakon iscrpna ispitivanja čini mi se da zadobivam njeno povjerenje: upozorava me da je ono što namjerava učiniti u potpunosti ilegalno. Kaže mi da je novinarka i da želi napisati izvještaj o američkim bazama što se grade u susjednoj zemlji, koje će služiti kao podrška ratu koji samo što nije buknuo. Budući da su joj odbili dati vizu, morat ćemo prijeći granicu pješke

na mjestima koja se ne nadziru — veze su joj dali kartu i pokazali joj kamo moramo proći, ali kaže da mi ništa od toga neće otkriti sve dok ne budemo daleko od Almatvja. Ako sam i dalje spreman poći s njom, moram biti u hotelu za dva dana u jedanaest ujutro. Osim jednodnevne plaće ne obećava mi ništa, ne zna da imam stalni posao, da zarađujem dovoljno kako bih pomogao majci, djedu i baki, ne zna da sam stekao šefovo povjerenje usprkos trima grčevima, ili »napadajima epilepsije«, kao što on opisuje trenutke dok sam u dodiru s nepoznatim svijetom.

Prije no što se oprostimo, žena mi kaže svoje ime -Esther — i upozori me, odlučim je prijaviti policiji, uhititi će je i deportirati. Također kaže da u životu ima trenutaka kada slijepo moramo vjerovati intuiciji, a ona sada čini upravo to. Kažem joj neka ne brine, osjetim potrebu reći joj za glas i prisutnost, ali odlučim ne reći ništa. Vraćam se kući, razgovaram s majkom, govorim joj da sam našao novi posao kao prevoditelj, da ću zarađivati više novca -makar me neko vrijeme neće biti. Ona se ne brine; sve se odvija kao da sam to već odavno isplanirao, a svi mi samo smo čekali pravi trenutak.

Loše spavam, sljedećeg dana dolazim na benzinsku crpku ranije no obično. Ispričavam se, kažem da sam našao nov posao. Šef mi govori da ću prije ili kasnije shvatiti da sam bolestan i da je preveliki rizik ostaviti sigurno radno mjesto — ali isto kao i moja majka, složi se bez većih problema, kao da se glas upleo u volju svih onih osoba s kojima sam toga dana morao razgovarati i na taj mi način olakšao život i pomogao učiniti prvi korak.

Kad se nalazimo u hotelu, objašnjavam joj: uhvate li nas, deportiranje je sve što se vama može dogoditi, ali mene će uhititi, možda ću dugo provesti u zatvoru. Stoga, moj je rizik veći, morali biste mi vjerovati. Izgleda da razumije o čemu govorim, hodamo dva dana, skupina ljudi je čeka s druge strane granice, nestaje i ubrzo se vraća, razočarana, živčana. Rat samo što nije buknuo, svi su putevi pod nadzorom, nemoguće je nastaviti a da je ne uhite kao uhadu.

Krenemo na povratak. Esther, koja je prije bila toliko samouvjerenjena, sada je tužna i izgubljena. Kako bih joj odagnao tužne misli, recitiram joj stihove pjesnika koji je živio u selu blizu moga i istodobno razmišljam da će se za 48 sati sve završiti. Ali moram vjerovati glasu, moram učiniti sve da ona ne oputuje tako naglo kao što je i došla; možda joj moram pokazati da je oduvijek čekam, da mi je važna.

Nakon što smo te noći pokraj neke stijene raširili vreće za spavanje, pokušao sam je primiti za ruku. Nježno se izmiče, kaže da je udana. Znam da sam pogriješio, nepromišljen sam. Budući da ništa ne mogu izgubiti, govorim joj o ukazanjima iz djetinjstva, o poslanju širenja ljubavi, o liječničkoj dijagnozi epilepsije.

Na moje čudo, ona savršeno razumije to što joj govorim. Govori malo o svome životu, kaže da voli svoga muža, voli i on nju, ali s vremenom se nešto važno izgubilo, radije će biti daleko nego promatrati brak kako se lagano raspada. Imala je sve, a bila je nesretna. Iako bi mogla cijeli život hiniti da je sretna, umire od straha od depresije iz koje se neće moći izvući.

Stoga je odlučila napustiti sve i poći u potragu za pustolovinom, za onime što će joj odagnati misli na ljubav što propada. Sto se više tražila, više se gubila i bila usamljenija. Misli da je zauvijek izgubila cilj i da joj je iskustvo kroz koje smo upravo prošli pokazalo da nije u pravu i da bi bolje bilo vratiti se svakodnevi.

Kažem joj da možemo poći drugim putem, manje ga nadziru, poznajem krijumčare u Almatvju koji nam mogu pomoći — ali ona je beživotna, nema volje nastaviti put.

U tom me trenu glas moli da je posvetim Zemlji. Ne znajući što činim, ustajem, otvaram ranac, umačem prste u malenu staklenku s uljem koje smo ponijeli za kuhanje, spuštam ruku na njeno čelo, molim u tišini i molim je da nastavi svoju potragu, jer ona nam je svima važna. Glas mi je rekao, a ja joj ponovio, da promjena jedne jedine osobe znači promjenu čitave ljudske vrste. Ona me grli, osjećam Zemlju kako je posvećuje, ostajemo zajedno satima.

Na kraju je pitam vjeruje li u moju priču o glasu koji čujem. Kaže da i ne. Kaže da svi imamo moći koje ne koristimo, a istodobno misli da sam osvijestio svoju moć preko napadaja

epilepsije. Ali možemo to provjeriti zajedno; namjeravala je razgovarati s nekim nomadom koji je živio sjeverno od Almatvja i za kojega su svi govorili da ima čarobne moći; želim li poći s njom, dobrodošao sam. Kada mi kaže njegovo ime, shvatim da poznajem njegova unuka i čini mi se da će sve biti mnogo jednostavnije.

U Almatvju stajemo samo napuniti spremnik gorivom i kupiti neke potrepštine pa nastavljamo u smjeru seoceta blizu umjetnog jezera sagrađenog za vrijeme sovjetske vladavine. Idem prema mjestu gdje živi nomad, pa iako jednom od njegovih pomagača govorim da poznajem njegova unuka, moramo čekati satima, gomila ljudi čeka na red kako bi čuli savjete čovjeka kojega smatraju svetim.

Napokon nas prima; dok prevodim intervju, kao i dok sam mnogo puta nakon objavljivanja čitao to izvješće, saznajem mnogo toga što sam oduvijek želio znati.

Esther pita zašto su ljudi tužni.

To je jednostavno, odgovara starac. Robovi su svojih osobnih priča. Svi misle da nam je životni cilj slijediti određeni plan. Nitko se ne pita je li to njegov plan ili mu ga je sastavio netko drugi. Gomilaju iskustva, sjećanja, stvari, zamisli drugih ljudi, a to je više no što mogu podnijeti. Pa zaborave svoje snove.

Esther kaže da joj mnogi ljudi kažu: »ti si sretna, znaš što želiš od života: ja ne znam što želim«.

Naravno da znaju, odgovara nomad. Koliko osoba poznate da cijeli život govore: »nisam postigao ono što sam želio, ali to je tako u stvarnosti«. Ako kažu da nisu postigli što su željeli, to znači da su znali što su željeli. Sto se tiče stvarnosti, ona je tek priča što su je drugi ispričavali o svijetu i kako se ponašati u njemu.

A koliko njih govori još i gore: »zadovoljan sam jer žrtvujem svoj život za one koje volim«.

Mislite li da oni koji nas vole žele da patimo zbog njih? Mislite li da je ljubav izvor patnje?

Iskreno rečeno, mislim da jest.

A ne bi smjelo biti tako.

Zaboravim li priču koju su mi ispričavali, zaboravit ću i mnogo toga važnijeg čemu me život naučio. Zašto sam se trudila toliko toga naučiti? Zašto sam se trudila skupiti iskustvo, da bih se znala hrvati s karijerom, mužem i krizama?

Stečeno iskustvo služi nam pri kuhanju, da ne trošimo više no što zarađujemo, da se zimi pokrijemo, poštujemo određena ograničenja, da saznamo kamo idu autobusne i vozne linije. Međutim, vjerujete li da su vas bivše ljubavi naučile voljeti bolje?

Naučile su me kako da saznam što želim.

Nisam vas to pitao. Jesu li vas bivše ljubavi naučile voljeti bolje svog muža?

Upravo suprotno. Kako bih mu se potpuno predala, morala sam zaboraviti ožiljke koje su mi ostavili drugi muškarci. O tome govorite?

Da bi vam istinska energija ljubavi mogla prožeti dušu, mora vas zateći kao da ste se upravo rodili. Zašto su ljudi nesretni? Zato što žele zarobiti tu energiju, a to je nemoguće. Da bi kanal bio čist, moramo potisnuti osobne priče i dopustiti energiji da se svakodnevno ukaže kako to ona sama želi. Moramo joj dopustiti da nas vodi.

Vrlo romantično, ali teško izvedivo. Jer ta je energija uvijek nečiji rob: obaveza, djece, materijalnog stanja.....a nakon nekog vremena, postaje robom oćajanja, straha, samoće, pokušaja pokoravanja nepokorivoga. Po tradiciji stepe, zvanj Tengri, da bismo živjeli punim plućima, moramo biti u neprestanom kretanju, tek tada svaki dan postaje drugačijim. Dok su nomadi prolazili gradovima, pomislili su: »jadni ljudi koji ovdje žive, njima je sve jednako«.

Vjerojatno su i ljudi iz gradova promatrali nomade i mislili: »jadni, nemaju gdje živjeti«. Nomadi ni- su imali prošlosti, samo sadašnjost, zato su uvijek bili sret- j ni - dok ih komunističke vlasti nisu prisilile da prestanu i putovati i zatočili ih na zajedničkim imanjima. Od tada su, malo pomalo, počeli vjerovati u priče koje im je društvo nametalo kao istinu. Njihova je snaga sada izgubljena.

Danas više nitko ne može putovati cijeli svoj život.

Ne mogu putovati tijelom, ali mogu putovati duhom. Svakim danom otići malo dalje, udaljiti se od vlastitog života, od onoga na što nas prisiljavaju.

Što možemo učiniti da bismo utekli priči koju su nam ispričavali?

Naglas je ponavljati, do najsitnijih pojedinosti. A kako je budemo pripovijedali, tako ćemo se oprastati od onoga što smo već bili. Odlučite li pokušati, vidjet ćete da ćete naći mjesta za novi, još nepoznati svijet. Tu ćemo staru i priču toliko puta ponavljati dok nam ne postane nevažna.

Samo to?

Nedostaje jedna pojedinost: kako se prostori budu praznili, a da ipak ne dobijemo osjećam praznine, moramo ih brzo popunjavati, makar i privremeno.

Kako?

Različitim pričama ili iskustvima što ih se ne usuđujemo steći ili koje ne želimo steći. Tako se mijenjamo. Tako ljubav raste. A kada raste ljubav, rastemo i mi s njom.

To znači da možemo izgubiti nama važne stvari.

To nikada. Važne stvari ostaju. Nestaju stvari koje smo smatrali važnima, a koje su, zapravo, beskorisne - poput lažne moći upravljanja energijom ljubavi.

Starac kaže da je njeno vrijeme isteklo i da se on mora posvetiti drugim ljudima. Ja ga uporno molim, ali starac je nepopustljiv. Ipak, predlaže Esther da se vrati jednoga dana, još će je podučiti.

Esther ostaje u Almatvu još tjedan dana i obećava da će se vratiti. Tada joj ja mnogo puta prepričavam svoju priču, a ona svoju priču prepričava meni. Shvatimo da je starac imao pravo, nešto izlazi iz nas, osjećamo se lakšima iako ne možemo reći da se osjećamo sretnijima.

Ali starac nam je dao jedan savjet: moramo brzo ispuniti prazninu. Prije puta pita me želim li poći s njom u Francusku kako bismo nastavili postupak zaboravljanja. Nema to s kime podijeliti, s mužem ne može razgovarati, nema povjerenja u suradnike; treba joj netko izvana, izdaleka, osoba koja do toga trena nije bila dio njezine osobne priče.

Odgovaram da želim poći i tek tada spominjem proročanstvo glasa. Kažem da ne znam francuski, a da mi se iskustvo svodi na čuvanje ovaca i benzinsku crpku.

U zračnoj luci mi kaže da upišem intenzivni tečaj francuskog jezika. Pitam je zašto me pozvala. Ponavlja mi ono što mi je već rekla, priznaje da se boji prostora što se oslobađa dok ona zaboravlja svoju osobnu priču, boji se da će se sve vratiti još snažnije nego prije i da se neće uspjeti osloboditi prošlosti. Govori mi da ne brinem zbog avionske karte i vize, ona će se pobrinuti za sve. Prije provjere putovnica pogleda me, nasmije se i kaže da je i ona mene čekala, iako to nije znala: ti su joj dani bili najsretniji u posljednje tri godine.

Počinjem raditi, noću kao osiguranje u nekom striptiz klubu, a danju učim francuski. Začudo, napadaji popuštaju, a i prisutnost djevojčice iščezava. Majci govorim da su me pozvali da otputujem, a ona mi kaže da sam naivan i da se ta žena nikada neće javiti.

Nakon godinu dana Esther se vraća u Almatv: rat koji je naslućivala već je izbio, netko je, u međuvremenu, objavio članak o tajnim američkim bazama, ali intervju sa starcem polučio je veliki uspjeh pa su sada željeli novi izvještaj o nestajanju nomada. Više od svega, kaže, već

dugo nikome nije pripovijedala priče, ponovno pada u depresiju.

Pomažem joj da stupi u dodir s ono malo plemena što još uvijek putuju, s tradicijom Tengri i lokalnim vračevima. Francuski govorim tečno: jedne mi večeri predaje papire iz konzulata koje moram popuniti, radi mi vizu, kupuje mi kartu i ja dolazim u Pariz. Oboje smo primijetili da, kako smo ispražnjavali misli od starih i proživljenih priča, nam se nov prostor otvarao, neko tajanstveno veselje ga je popunjavalo, intuicija se razvijala, bivali smo sve hrabriji, više toga stavljali na kocku, činili i pogrešne i ispravne stvari — ali činili smo ih. Dani su bili ispunjeni, sporije su prolazili.

Po dolasku je pitam gdje ću raditi, a ona je već sve isplanirala: uspjela je isposlovati s vlasnikom nekog kafića da se tamo pojavim jednom tjedno. Rekla mu je da se u mojoj zemlji daju neobične predstave u kojima ljudi govore o svojim životima i tako prazne misli.

U početku je teško nagovoriti ono malo posjetitelja da sudjeluju u igri, ali oni najpijaniji se oduševavaju igrom i priča se pročuje po susjedstvu. »Podijelite s nama svoju staru priču, otkrit ćete novu«, pisalo je na rukom napisanom plakatu u izlogu, a ljudi željni novotarija polako su dolazili.

Jednom se prilikom događa nešto čudno: na improviziranoj pozornici u kutu kafića više se ne nalazim ja, već prisutnost djevojčice. Pa umjesto da pripovijedam legende iz svoje zemlje, a potom predlažem da oni pripovijedaju svoje priče, ja prenosim ono što mi govori glas. Na kraju se jedan od gledatelja rasplakao i stao dijeliti intimne pojedinosti svoga braka s neznancima u kafiću.

To se ponovi i sljedećeg tjedna - glas govori umjesto mene, moli da ljudi pripovijedaju samo priče o mržnji, a energija u zraku toliko je drugačija da čak i Francuzi, iako diskretni, počinju javno razgovarati o osobnim problemima. U to doba uspijevam bolje susprezati napadaje: kada sam na pozornici, a ugledam svjetla i osjetim vjetar, padnem u trans, gubim svijest, a to nitko ne primjećuje. »Napadaje epilepsije« dobivam samo u trenucima iznimne živčane napetosti.

Novo osobe se priključuju: troje besposlenih vršnjaka što lutaju svijetom — nomadi zapadne civilizacije. Bračni par glazbenika iz Kazahstana, koji su čuli za »uspjeh« njihova zemljaka, pitaju me mogu li sudjelovati u predstavi, ionako ne mogu naći posao. Uključujemo udaraljke u predstavu. Kafić postaje pretijesnim, dobivamo prostor u restoranu gdje sada nastupamo, ali i taj je prostor postao tijesan, jer kada ljudi pripovijedaju svoje priče, osjećaju se odvažnijima. Dok plešu, dotiče ih energija, počinju se mijenjati u korijenu, tuga iščezava iz njihovih života, pustolovine se vraćaju, ljubav — koju bi, teoretski, tolike promjene stavile na kušnju — sada jača, a oni preporučuju naš sastanak svojim prijateljima.

Esther i dalje putuje i piše članke, ali dolazi na sastanke svaki puta kada je u Parizu. Jedne mi večeri kaže da rad u restoranu nije dovoljan, dotiče tek one osobe koje imaju novca da redovito dolaze u restoran. Moramo raditi s mladima. Pitam je gdje se nalaze mladi. Hodaju, putuju, sve su napustili, odijevaju se poput prosjaka ili likova iz znanstvenofantastičnih filmova.

Kaže da prosjaci nemaju osobnih priča, zašto ne pođemo do njih i vidimo što možemo naučiti? I tako sam upoznao vas.

To je ono što sam proživio. Nikada me niste pitali ni tko sam ni čime se bavim, ne zanima vas. Ali danas, budući da je s nama slavni pisac, odlučio sam vam ispričati svoju priču.

— Ali vi pripovijedate svoju prošlost — reče žena u kaputu i šeširu neusklađenih boja.
— Iako je stari nomad...

— Što je nomad? — prekide je netko.

— Čovjek poput nas — odgovori ona, ponosna što zna značenje te riječi. — Slobodan čovjek, čovjek koji živi samo s onim što može ponijeti.

Ja je ispravljam:

— Nije točno tako. Niste siromašni.

— Što vi znate o siromaštvu? — u oči me ponovno pogleda visoki, nasilni muškarac, ovaj mu put krvlju plovi jos više votke. — Mislite li da je siromaštvo kada se nema novca? Mislite li da smo bijedni samo zato što tražimo milostinju od poznatih pisaca, bračnih parova s osjećajem krivnje, turista kojima se Pariz doima prljavim gradom, mladih idealista koji misle da mogu spasiti svijet? Vi ste siromašni — ne vodite računa o vremenu, nemate prava činiti što želite, prisiljeni ste poštivati pravila koja niste izmislili i koja ne razumijete.

Mikhail ponovno prekida razgovor.

— Gospodo, što ste ono željeli saznati?

— Želim znati zašto ste ispričavali svoju priču ako vam je nomad rekao da je zaboravite.

— Ona više nije moja priča: svaki put kada govorim o onome što mi se dogodilo osjećam se kao da pričam o nečemu meni potpuno stranom. U sadašnjosti su ostali samo glas, prisutnost i važnost poslanja. Ne patim zbog teških vremena, mislim da su mi pomogla da postanem osobom koja jesam sada. Osjećam se poput ratnika nakon godina uvježbavanja: ne sjeća se svih pojedinosti koje je učio, ali umije zadati udarac kada treba.

— A zašto ste nas vi i novinarka često posjećivali?

— Kako bismo se prehranili. Kao što je rekao stari stepski nomad, svijet kakvog ga danas poznajemo nije ništa drugo dio priča što su nam je ispričavali, ali to nije istinita priča. Istinita priča uključuje darovitosti, moći, sposobnost prelaženja granice poznatoga. Iako od djetinjstva živim s prisutnosti, a u jednom sam je trenu mogao i vidjeti, Esther mi je pokazala da nisam sam. Upoznala me s iznimno darovitim ljudima, ljudima što savijaju žlice snagom misli ili vrše operacije zahrđalim džepnim nožićima, bez anestezije, a bolesnik može odmah nakon operacije otići kući pješice.

— Ja još učim razvijati svoj skriveni potencijal, ali potrebni su mi saveznici, ljudi koji, poput vas, nemaju priče.

Na mene je došao red osjetiti potrebu i tim neznancima ispričati svoju priču, početi se oslobađati prošlosti, ali već je bilo kasno, sutradan sam se morao ustati rano i poći liječniku da mi skine ortopedski ovratnik.

Pitao sam Mikhaila želi li da ga odvezem nekamo, rekao je da ne želi, morao je malo prošetati, te mu je noći Esther strašno nedostajala. Napustili smo ih i uputili se prema aveniji gdje se može naći taksi.

— Mislim da ona žena ima pravo — rekao sam. — Ne oslobodite li se priče kad je ispričavate?

— Slobodan sam. Ali dok to činim, vi isto razumijete— tu je tajna — da se neke priče prekidaju na pola. Te su priče prisutnije od ostalih i ne možemo otvoriti novo poglavlje dok ne zatvorimo staro.

Sjetio sam se da sam o tome pročitao neki tekst na Internetu, a pripisali su ga meni (premda ga ja uopće nisam napisao):

»Zato je toliko važno dopustiti nekim stvarima da nestanu. Pustiti ih. Riješiti ih se. Moramo shvatiti da nitko ne igra s označenim kartama, koji put pobijedimo, koji put izgubimo. Ne očekujte da vam vrate, da vam priznaju napore, otkriju da ste genijalac i shvate vašu ljubav.

Zatvarajte krugove. Ne zbog ponosa, nesposobnosti ili oholosti, već zato što se to više, naprosto, ne uklapa u vaš život. Zatvorite vrata, promijenite ploču, pometite kuću, obrišite prašinu. Prestanite biti ono što ste bili i postanite ono što jeste«.

Ali bolje je potvrditi ono što je rekao Mikhail:

— Sto su to »na pola prekinute priče«?

— Esther nije ovdje. U jednom trenu više nije mogla nastaviti s pražnjenjem nesreće kako bio propustila sreću.

Zašto? Zato što ju je zarobila Energija Ljubavi, kao i milijune drugih ljudi. Sama se ne može razvijati: ili prestaje voljeti ili čeka da je ljubljeni pronađe.

Kada u lošem braku jedno prestane napredovati, i drugo mora učiniti isto. A dok čeka, pojavljuju se ljubavnici, dobrotvorne udruge, djeca se obasipaju ljubavlju, radi se prekovremeno itd. Bilo bi mnogo lakše otvoreno razgovarati o problemima, biti uporan, vikati »pokrenimo se, umrijet ćemo od dosade, briga i straha.«

— Upravo ste mi rekli da Esther zbog mene ne može nastaviti s pražnjenjem svoje nesreće.

— Nisam to rekao: ne vjerujem da i u kojim okolnostima jedna osoba može okrivljavati drugu. Rekao sam da ona može odabrati, prestati vas voljeti ili prisiliti vas da je potražite.

— Ona čini upravo to.

— Znam. Ali, pitate li mene, pošli bismo je potražiti kad nam glas dopusti.

— ODLIČNO, ortopedski ovratnik nestaje iz vašega života i nadam se da se nikada neće vratiti. Pokušajte izbjegavati nagle kretnje jer se mišići moraju ponovno naviknuti na rad. Nego, što je s djevojkom iz ukazanja?

— Koja djevojka? Kakva ukazanja?

— Niste li mi u bolnici rekli da je netko navodno čuo glas koji je rekao da će vam se nešto dogoditi?

— To nije djevojka. A vi ste mi u bolnici rekli da ćete se raspitati o epilepsiji.

— Razgovarao sam sa specijalistom. Pitao sam ga poznaje li slične slučajeve. Njegov me odgovor pomalo iznenadio, ali ne smijemo zaboraviti da medicina ima svoje zagonetke. Sjećate li se priče o dječaku koji odlazi od kuće s pet jabuka, a vraća se s dvije?

— Sjećam; možda ih je izgubio, nekome darovao, možda su jabuke bile skuplje... itd. Ne brinite, znam da ni za što ne postoje bezuvjetni odgovori. Prije no što mi odgovorite, želim znati je li Ivana Orleanska imala epilepsiju.

— Moj ju je prijatelj spomenuo u razgovoru. Ivana Orleanska je prvi puta čula glasove s trinaest godina. U njenim izjavama ona kazuje da je vidjela svjetlost, a to je nagovještaj napadaja. Po riječima neurologinje dr. Lydiene, osjećaj ushićenja što gaje doživjela ta ratnica svetiš izazvala je, kako je mi nazivamo, muzikogena epilepsija koju izaziva određena vrsta glazbe: u slučaju Ivane Orleanske epilepsiju je izazvao zvuk zvona. Je li mladić doživio napadaj epilepsije pred vama? -Jest.

— Je li bilo kakve glazbe?

— Ne sjećam se. A čak i da je bilo, ne bismo je čuli od glasnog razgovora i zveckanja pribora za jelo.

— Je li bio napet?

— Bio je jako napet.

— To je drugi povod. Sve seže u dalju prošlost nego što mislite: još su u Mezopotamiji pisali iscrpne tekstove o takozvanoj »bolesti padanja« koja je bila popraćena

grčevima. Naši su preci smatrali da je izaziva prisutnost demona koji napadaju nečije tijelo. Tek je mnogo kasnije Grk Hipokrit povezo grčeve s problemom disfunkcije mozga. Unatoč tome, osobe koje imaju epilepsiju i dan danas su žrtve predrasuda.

— Nema sumnje, i ja sam se prestravio kada se to dogodilo.

— Kada ste mi govorili o proročanstvu, zamolio sam svog prijatelja da se usredotoči na to područje. On kaže da se stručnjaci većinom slažu kako napadaji epilepsije ni kome ne daruju nadnaravne moći, iako je mnogo slavnih ljudi patilo od epilepsije. Ipak, epilepsija u mnogih poznatih osoba dovela je do toga da ljudi takvim napadajima pripisuju neku vrstu »zagonetne aure«.

— Koje su to slavne osobe imale epilepsiju?

— Napoleon, Aleksandar Veliki, Dante. Moram prekinuti tu vezu sa slavnim osobama s obzirom na to da vas zanima mladićevo proročanstvo. A kako se zove taj mladić?

— Ne poznaje ga, a kako vas uvijek nakon mene očekuje druga vizita, molim vas da nastaviti objašnjenje.

— Znanstvenici koji se bave Biblijom jamče da je apostol Pavao ima epilepsiju. Kao argument za to navode činjenicu da je na putu prema Damasku pokraj sebe ugledao žarku svjetlost koja ga je oborila na zemlju i zaslijepila, a tijekom sljedećih nekoliko dana nije mogao ni jesti ni piti. U medicinskoj literaturi to se zove »epilepsija temporalnog režnja«.

— Sumnjam da se Crkva slaže.

— Mislim da se ni ja ne slažem. Ali medicinska literatura tako kaže. Neki su epileptičari bili autodestruktivni, kao što je to bio Van Gogh: svoje je napadaje opisivao kao »unutrašnje oluje«. U Saint-Remyju, gdje je bio u bolnici, jedan od bolesnika prisustvovao je napadaju.

— Barem je uspio svojim slikama preusmjeriti svoju autodestrukciju u ponovno stvaranje svijeta.

— Pretpostavlja se da je Lewis Carroll napisao Alku u Zemlji čudesa kako bi opisao vlastita iskustva s epilepsijom. Priča s početka knjige kada Alica pada u crnu rupu poznata je većini epileptičara. Na putu kroz zemlju čudesa Alica mnogo puta vidi stvari koje lete i osjeti kako joj je tijelo lagano, a to je još jedan precizan opis učinaka napadaja.

— Dalde, izgleda da su epileptičari skloni umjetnosti.

— Nipošto: budući da se umjetnici nerijetko proslave, ta se bolest naprosto povezuje sa slavnim umjetnicima. U književnosti je mnogo pisaca za koje se sumnja ili je dokazano da su imali epilepsiju: Moliere, Edgar Auan Poe, Flaubert. Dostojevski je doživio prvi napadaj u devetoj godini i rekao da mu je epilepsija donosila trenutke dubokog mira, ali i duboke potištenosti. Molim vas, nemojte si sada umišljati da biste i vi mogli postati žrtvom takvog čega nakon nesreće. Ne sjećam se da je itko dobio epilepsiju nakon prometne nesreće s motociklom.

— Pa već sam rekao da je riječ o jednom poznaniku.

— Postoji li uopće taj mladić ili ste sve to izmislili zato što mislite da ste se onesvijestili kad ste sišli s pločnika?

— Upravo suprotno: ne podnosim objašnjenja znakova. Kada god čitam neku medicinsku knjigu, počinjem osjećati sve što u njoj piše.

— Reći ću vam nešto, ali molim vas da me ne shvatite krivo: mislim da vam je ova nesreća učinila veliku uslugu. Izgledate mirnije i manje zaokupljeno jednom mišlju. Naravno da nam blizina smrti pomaže da živimo bolje: to mi je rekla vaša žena kada mi je dala komadić tkanine uprljan krvlju. Uvijek ga nosim sa sobom, iako sam kao liječnik svaki dan blizu smrti.

- Je li vam objasnila zašto vam daje taj komadić tkanine?
- Velikodušno je opisala moje zanimanje. Rekla je da sam u stanju povezati tehniku s intuicijom, disciplinu s ljubavlju. Ispričala mi je kako ju je neki vojnik na samrti zamolio da izreže njegovu košulju na komadiće i podijeli ih osobama koje iskreno pokušavaju prikazati svijet onakvim kakav jest. Pretpostavljam da ste i vi, sa svojim knjigama, dobili komadić te košulje.
- Nisam.
- A znate li zašto?
- Znam. To jest, upravo otkrivam.
- A budući da sam vam ne samo liječnik nego i prijatelj, dopustite mi da vam dam jedan savjet. Tvrdi li taj mladić da može predvidjeti budućnost, to znači da se ne razumije u medicinu.

ZAGREB, Hrvatska

6.30 ujutro.

Marie i ja stojimo pred zaleđenom fontanom, ove je godine proljeće odlučilo ne doći - kako izgleda, iz zime ćemo ući izravno u ljeto. U sredini fontane nalazi se stup s kipom na vrhu.

Cijelo poslijepodne dajem intervju e i više ne mogu govoriti o svojoj novoj knjizi. Novinarska pitanja su kao i uvijek: je li moja žena pročitala knjigu (odgovaram da ne znam), smatram li da je kritika nepravedna prema meni (molim?), je li knjiga Vrijeme deranja, vrijeme šijenja šokirala moje čitateljstvo s obzirom na to da potanko govorim o svom intimnom životu (pisac može pisati samo o svom životu), hoće li se snimiti film po knjizi (po tisućiti put govorim da se film stvara u glavi svakoga čitatelja, zabranjuje se prodaja prava na bilo koji naslov), što mislim o ljubavi, zašto sam pisao o ljubavi, što treba učiniti kako bismo bili sretni u ljubavi, ljubavi, ljubavi...

Nakon intervjua odlazim na večeru s izdavačima - to je dio obreda. Za stolom su uvijek važne osobe koje me prekidaju svaki put kada vilicu prinesem ustima i pitaju isto: odakle crpите nadahnuće? Pokušavam jesti, ali moram biti simpatičan, moram razgovarati, odigrati ulogu slavne osobe, ispričovijedati pokoju zanimljivu priču, ostaviti dobar dojam. Znam daje izdavač junak, nikada ne zna hoće li se knjiga prodavati, mogao bi prodavati banane ili sapune - sigurnije je, tu nema taštine, prenaplašenog ega, ne bune se oko loše promocije ili ako neka knjižara nema knjigu.

Nakon večere slijedi uobičajeni raspored: sve mi žele pokazati — spomenike, povijesna mjesta, mondene kafiće. Uvijek nas prati vodič koji zna sve, glavu mi puni podacima, moram hiniti pozornost, ponekad postaviti neko pitanje, pokazati da me zanima. Obišao sam gotovo sve znamenitosti, muzeje, povijesna mjesta mnogih gradova koje sam upoznao reklamirajući svoja djela - a ne sjećam se ničega. Pamtim tek neočekivane pojedinosti, susrete s čitateljima, kafiće, ulice u koje sam zašao pukim slučajem, zašao za ugao i nenadano ugledao neku divotu.

Jednoga dana namjeravam napisati vodič za putovanja s kartama gradova, adresama hotela i potpuno praznim stranicama: tako će ljudi moći ucrtati svoj jedinstveni plan puta, sami otkriti restorane, znamenitosti i ljepote što ih skriva svaki grad, a o kojim se nikada ne govori jer ih »priča koju su nam ispričovijedali« nije uključila pod »obavezno posjetiti«.

I prije sam bio u Zagrebu. A ova fontana, premda je nema ni u jednom domaćem turističkom vodiču, vrednija je od bilo čega što sam ovdje vidio: zato što je lijepa, otkrio sam je slučajno, i zato što je vezana uz nečiju životnu priču. Dok sam još prije mnogo godina, bio mlad i lutao svijetom u potrazi za pustolovinama, sjeo sam na ovo isto mjesto s nekim hrvatskim slikarom koji je velik dio puta prevalio sa mnom. Ja sam namjeravao nastaviti prema Turskoj, a on se vraćao kući. Na tom smo se mjestu oprostili, popili dvije boce vina, razgovarali o svemu što nam se dogodilo dok smo bili zajedno — o vjeri, ženama, glazbi, cijenama hotela, drogi.

Razgovarali smo o svemu osim o ljubavi, jer obojica smo voljeli, pa valjda o tome nismo morali razgovarati.

Nakon što se slikar vratio kući ja sam upoznao neku djevojku. Proveli smo zajedno tri dana, bila je to najljepša ljubav na svijetu zato što smo i ona i ja znali da ne može potrajati. Pokazala mi je dušu toga naroda, nikada je nisam zaboravio, kao što nikada nisam zaboravio tu fontanu ni oproštaj od prijatelja s putovanja.

Zato sam nakon intervjua, potpisivanja knjige, večere, znamenitosti i povijesnih mjesta izludio svoje izdavače molbama da me odvedu do te fontane. Pitali su me gdje se nalazi: nisam znao, kao što nisam znao da Zagreb ima toliko fontana. Uspjeli smo je pronaći nakon gotovo sat vremena. Marie i ja smo sjeli, naručili bocu vina, od svih se oprostili i ostali sjediti u tišini, zagrljeni, pili vino očekujući izlazak sunca.

— Svakim si danom sve zadovoljniji — kaže Marie, a glava joj počiva na mom ramenu.

— Zato što pokušavam zaboraviti tko sam. To jest, na leđima ne moram nositi teret cijelog svog života.

Ispričam joj razgovor s Mikhailom o nomadu.

— Nešto slično događa se nama glumcima — kaže.

— Svakom novom ulogom moramo prestati biti ono što jesmo kako bismo se mogli uživjeti u lik. Ali na kraju budemo zbunjeni i živčani. Misliš li da je zaista dobro svoj život ostaviti po strani?

— Nisi li rekla da mi je bolje?

— Mislim da si manje sebičan. Drago mi je da smo ostavili cijeli onaj ludi svijet i pronašli ovu fontanu: ali to je suprotno onome što si upravo ispričao, ova fontana je dio tvoje prošlosti.

— Za mene je ona simbol. Ali ne nosim je sa sobom, ne mislim na nju, nisam je slikao kako bih fotografiju pokazao prijateljima, ne nedostaje mi slikar koji je otišao ni djevojka koju sam volio. Dobro je da sam se vratio — ali da i nisam, ono što sam proživio nimalo se ne bi promijenilo.

— Razumijem što govoriš.

— Zadovoljan sam.

— Ja sam tužna. Pomišljam da ćeš otići. To sam znala onoga trena kada sam te upoznala, ali ipak je teško: navikla sam se.

— U tome je problem: naviknuti se.

— Ali je ljudski.

— Zbog toga se žena kojom sam se oženio pretvorila u Zahira. Do nesreće sam se uvjeravao da mogu biti sretan samo s njom, ali ne zato što je volim više od ikoga na svijetu.

Nego zato što sam mislio da me samo ona razumije, da samo ona poznaje moje kretnje, moje navike, moj način gledanja na život. Bio sam joj zahvalan na svemu što je zbog mene učinila, smatrao sam da i ona mora biti zahvalna meni na svemu što sam zbog nje učinio. Navikao sam promatrati svijet njenim očima. Sjećaš li se priče o dva čovjeka nakon požara, jednome je lice čađavo?

Maknula je glavu s mog ramena; primijetio sam da su joj oči pune suza.

— To je svijet za mene — nastavio sam. — Odsjaj Estherine ljepote. Je li to ljubav? Ili je to ovisnost?

— Ne znam, mislim da ljubav i ovisnost idu ruku pod ruku.

— Možda. Ali pretpostavimo da sam umjesto knjige Vrijeme deranja, vrijeme sijenja, što nije ništa više od pisma ženi koja je daleko, odabrao neki drugi smjer, na primjer:

Muž i žena su u braku deset godina. Prije su svakoga dana vodili ljubav, sada vode ljubav tek jednom tjedno. Ali to nije toliko važno: važna je podrška, odanost, prijateljstvo. On je tužan kada mora večerati sam jer se ona zadržala na poslu. Ona je tužna kada je on na putu, ali razumije da je to dio njegova posla. Osjećaju da nešto polako nestaje, ali odrasli su ljudi, potpuno su zreli, svjesni su važnosti stabilne veze — čak i ako nije zbog djece. Sve se više posvećuju poslu i djeci, svakim danom sve manje misle o braku, koji je po svemu sudeći, dobar, nije se pojavio drugi muškarac ni druga žena.

Primjećuju da nešto nije u redu. Ne vide u čemu je problem. S vremenom su sve ovisniji jedno o drugome, napokon ih sustižu godine, a prilike za neki novi život više nema. Pokušavaju se nečime zabaviti, čitanjem, pletenjem, televizijom, posjetima prijateljima — ali još ih uvijek čekaju razgovori za večerom ili poslije večere. On lako plane, ona je šutljivija no inače. Znaju da su svakim danom sve udaljeniji, ali ne znaju zašto. Dolaze do zaključka da je brak takav, ali ne žele razgovarati s prijateljima, ostavljaju dojam sretnih supružnika koji se međusobno podržavaju i dijele interese. Tu i tamo pojavi se pokoji ljubavnik ili ljubavnica, ali ništa ozbiljno, naravno. On što je važno i neophodno je ponašati se kao da se ništa ne događa, prekasno je za promjene.

Poznata mi je ta priča, premda je nikada nisam doživjela. A mislim da nam život nalaže da prebrodimo ovakva stanja.

Svlačim kaput i penjem se na rub fontane. Ona me pita što ću učiniti.

— Popet ću se do kipa.

— Ti si lud. Proljeće je, sloj leda je sigurno vrlo tanak.

— Moram se popeti do njega.

Koračam, led se miče, ali ne puca. Dok sam promatrao izlazak sunca, malo sam se poigrao s Bogom: uspijem li se popeti do kipa i vratiti, a da led ne pukne, bit će to znak da sam na dobrom putu, da me Njegova ruka vodi kamo moram ići.

— Past ćeš u vodu.

— Pa što onda. Najveći je rizik da se smrznem od hladnoće, ali hotel je blizu, brzo će proći.

Koračam, sada sam potpuno unutar fontane, led se odvaja od rubova, malo vode ispliva na površinu leda, ali on ne puca. Idem u smjeru kipa, riskiram samo ledeno kupanje. Ne želim razmišljati o onome što se može dogoditi: već sam zakoračio, moram stići do kraja.

Koračam, stižem do kipa, dodirujem ga rukom, čujem kako sve puca, ali još sam na površini. Instinkt mi govori da pohitam natrag, ali nešto mi govori da će, učinim li to, moji koraci postati teški i krupni, past ću u vodu. Moram se vratiti polagano, istim ritmom.

Sunce izlazi, pomalo me zasljepljuje, vidim tek obrise Marie, zgrada i stabala. Led se svakim mojim korakom sve više pomiče, ali znam, potpuno sam siguran, uspjeh ću. Jer dogovorio sam se s danom, sa svojim izborom, poznajem granice zaleđene vode, znam se boriti s njom, moliti je za pomoć, moliti je da ne dopusti da padnem. Upadam u neku vrstu transa i euforije — ponovno sam dijete, činim zabranjene, pogrešne stvari, ali one me beskrajno uveseljavaju. Kojeg li veselja! Lude nagodbe s Bogom, nešto poput »ako uspijem u ovome, dogodit će se ono«, znakovi koje ne izaziva nešto izvana, već instinkt i sposobnost da zaboravimo stara pravila i stvorimo nove situacije.

Zahvalan sam na susretu s Mikhailom, epileptičarom koji misli da čuje glasove. Našao sam ga dok sam tražio svoju ženu, a na kraju shvatio da sam se preobrazio u tek blijedi odsjaj samoga sebe. Je li Esther i dalje važna? Mislim da jest, njezina me ljubav promijenila prije, a mijenja me i sada. Moja je priča bila stara, svakim sam je danom sve teže nosio, svakim

je danom postajala sve ozbiljnijom, a da bih se upustio u ludosti poput ovog hodanja po fontani, dogovaranja s Bogom i iznuđivanja znakova. Zaboravio sam da stalno moramo hodati po Putu svetog Jakova, odbaciti nepotreban teret i zadržati samo ono što nam je potrebno u svakodnevnu životu. Dopustiti energiji ljubavi da slobodno teče, iznutra prema van i izvana prema unutra.

Novo pucketanje, pojavljuje se pukotina, ali znam da ću uspjeti jer sam lagan, vrlo lagan, mogao bih hodati po oblaku i ne bih pao na zemlju. Ne nosim teret slave, ispriповijedanih priča, planove koje moram ostvariti — proziran sam, propuštam zrake sunca kroz svoje tijelo i one mi obasjavaju dušu. Primjećujem da u meni još postoji mračnih dijelova, ali upornošću i hrabrošću i one će se ubrzo pročititi.

Nakon još jednog koraka sjetim se koverta na stolu. Ubrzo ću je otvoriti, a umjesto da koračam po ledu, krenut ću prema Esther. Više ne zato jer je želim kraj sebe, ona je slobodna da ostane tamo gdje jest. Više ne zato jer danonoćno sanjam Zahira; izgleda da je ljubavna, destruktivna opsesija nestala. Više ne zato jer sam se navikao na svoju prošlost i žarko želim da se vrati.

Novi korak, novo pucketanje leda, ali približavam se rubu fontane.

Otvorit ću kovertu i poći ću joj ususret, jer — kako kaže Mikhail, epileptičar, vidovnjak, guru iz armenskog restorana — ta se priča mora okončati. Pa kada se sve ispriповijeda i ponovi tisuću puta, kada se mjesta koja sam posjetio, trenuci koje sam proživio, koraci koje sam zbog nje poduzeo pretvore u davna sjećanja, ostat će samo čista ljubav. Neću osjetiti da nešto »dugujem«, neću misliti da mi je potrebna jer me samo ona razumije, jer sam se navikao, jer poznaje moje mane i moje vrline, jer zna da prije spavanja volim jesti prepečenac, gledati vijesti na međunarodnim televizijama kada se probudim, jer zna moje nezaobilazne jutarnje šetnje, knjige o streličarstvu, sate koje provodim pred računalom i bijes što me obuzme kada kuharica ponavlja da je ručak na stolu.

Sve će nestati. Ostaje ljubav što pokreće nebo, zvijezde, ljude, cvijeće, kukce i sve nas prisiljava da hodamo po zaleđenoj površini vode, ispunjava nas veseljem i strahom, ali svemu daje smisao.

Dodirujem kameni rub, Marie mi pruža ruku, primam je, pomaže mi uspostaviti ravnotežu i silazim.

- Ponosim se tobom. Ja to nikada ne bih učinila.
- Mislim da prije ni ja ne bih, djeluje djetinjasto, neodgovorno, nepotrebno, besmisleno. Ali ja se ponovno rađam, moram se upustiti u nove rizike.
- Jutarnje ti sunce godi, govoriš poput mudraca.
- Mudraci ne čine ono što sam upravo učinio.

MORAM NAPISATI važan tekst za neki časopis kojem dugujem uslugu u Banci usluga. Imam na stotine, tisuće zamisli, ali ne znam koja od njih zaslužuje moj napor, moju usredotočenost, moju krv.

Ne događa mi se to prvi puta, ali mislim da sam o svemu važnome već govorio, gubim pamćenje, zaboravljam tko sam.

Prilazim prozoru, promatram ulicu, pokušavam se uvjeriti da sam ostvario profesionalne ciljeve, nemam više što dokazivati, mogu se povući u kuću u planinama i provesti ostatak života u čitanju knjiga, šetnjama, razgovorima o gastronomiji i vremenu. Govorim i ponavljam da sam postigao ono što gotovo nijednom piscu nije pošlo za rukom — objavljen sam na gotovo svim jezicima. Zašto bih se brinuo zbog običnog teksta, koliko god važan on bio?

Zbog Banke usluga. Dakle, moram pisati, ali što da im kažem? Da moraju zaboraviti

priče koje su im pripovijedali i malo više riskirati?

Svi će odgovoriti: »Slobodan sam, činim ono što sam izabrao«.

Da moraju dopustiti energiji ljubavi da neometano kruži?

Odgovorit će: »Ja volim. Svakim danom volim sve više«, kao da se ljubav može izmjeriti kao što mjerimo udaljenosti između željezničkih tračnica, visinu zgrade ili vrijeme pripravljanja nekoga kolača.

Vraćam se k stolu. Koverta koju je ostavio Mikhail je otvorena, znam gdje je Esther, moram saznati kako da tamo dođem. Zovem ga telefonom i pričam mu o fontani. Oduševljen je. Pitam ga što radi večeras, odgovara da izlazi s djevojkom Lucreciom. Mogu li ih pozvati na večeru? Danas ne, ali sljedećeg tjedna, ako želim, možemo izaći s njihovim prijateljima.

Govorim da sljedeći tjedan imam predavanje u Sjedinjenim Državama. Nema žurbe, odgovara, vidimo se za dva tjedna.

»Sigurno ste čuli glas koji vam je kazao da hodate po ledu«, reče.

»Nisam čuo nikakav glas«.

»Zašto ste to onda učinili?«

»Zato što sam osjetio da moram«.

»Dobro, i tako se može čuti glas«.

»Kladio sam se. Uspijem li prijeći led, spreman sam. Mislim da sam spreman«.

»Dakle, glas vam je dao znak koji ste trebali«.

»Je li vam glas rekao nešto o tome?«

»Nije. Ali nije ni bilo potrebno. Kada smo šetali obalom Sene i kada sam vam rekao da nam ona govori da trenutak još nije došao, shvatio sam da će vam se ona obratiti u pravo vrijeme«.

»Već sam rekao da nisam čuo nikakav glas«.

»To vi mislite. To svi misle. Ali prisutnost mi uvijek govori da ljudi cijelo vrijeme oslušuju glasove. Oni nam govore kada je pred nama neki znak, razumijete?«

Odlučujem ne raspravljati. Sve što trebam tehničke su pojedinosti: gdje ću unajmiti automobil, koliko traje putovanje, kako ću pronaći kuću, jer osim karte svijeta, raspolazem tek nekolicinom nepreciznih podataka — moram slijediti obalu jezera, naći oglas neke tvrtke, skrenuti desno itd. Možda on poznaje nekoga tko mi može pomoći.

Dogovaramo se za sljedeći susret, Mikhail mi govori da dođem neupadljivo odjeven, »pleme« će hodočastiti Parizom.

Pitam kakvo pleme. »To su osobe s kojima radim u restoranu«, odgovara škrto. Pitam ga želi li štogod iz Amerike, moli me da mu donesem neki lijek protiv žgaravice. Mislim da ima puno zanimljivijih stvari, ali zapisujem njegovu želju.

A članak?

Vraćam se k stolu, razmišljam o čemu ću pisati, ponovno promatram otvorenu kovertu, zaključujem da me nije iznenadilo to što sam u njoj pronašao. Na koncu, to sam nakon nekoliko sastanaka s Mikhailom i očekivao.

Esther je u stepi, u nekom malom selu u središnjoj Aziji. Točnije, nalazi se u nekom selu u Kazahstanu.

Više mi se nikamo ne žuri: nastavljam promatrati svoj život, do pojedinosti ga pripovijedam Marie; ona je odlučila učiniti isto, iznenađen sam onime što mi pripovijeda, ali

izgleda da će njezina priča uroditi plodom - dobiva na sigurnosti i nestaje tjeskoba.

Ne znam zašto toliko želim pronaći Esther, s obzirom na to da mi je ljubav prema njoj prosvijetlila život i naučila me novim stvarima, a to je dovoljno. Ali sjećam se Mikhailovih riječi - »priča se mora okončati« - pa odlučujem nastaviti. Znam da ću otkriti trenutak kada je led našega braka puknuo, a mi nastavili koračali po ledenoj vodi kao da se ništa nije dogodilo. Znam da ću to shvatiti prije no što stignem u to selo, shvatit ću to kako bih zatvorio jedan krug, ili ga proširio.

Članak! Je li moguće da se Esther opet preobrazila u Zahira i ne dopušta mi usredotočiti se ni na što drugo?

Nipošto: kada moram učiniti nešto hitno što iziskuje kreativnu energiju, upravo je takav moj način rada — postanem gotovo histeričan, odlučim odustati, a tada se pojavljuje tekst. Već sam pokušavao drugačije raditi, sve činiti unaprijed, ali izgleda da mašta djeluje samo ovako - uz golemi pritisak. Ne mogu ne poštovati Banku usluga, moram poslati tri stranice o — zamislite! — problemima u vezi između muškarca i žene. Ali izdavači smatraju da osoba koja je napisala Vrijeme deranja, vrijeme sijenja mora jako dobro poznavati ljudsku dušu.

Pokušavam se spojiti na Internet, ali on ne radi: od dana kada sam razbio priključak više ne radi dobro. Već sam zvao nekoliko servisera koji su mi svaki put rekli da je s računalom sve u najboljem redu. Pitali su me što nije u redu, probavali po pola sata, mijenjali mu konfiguraciju, jamčili da nisam kriv ja, nego dobavljač. Uvjeravali su me, ipak je sve bilo u redu, bio sam glup što sam tražio pomoć. Nakon dva ili tri sata dolazilo bi do novog kvara računala i prekida veze s Internetom. Sada, nakon nekoliko mjeseci fizičkih i psihičkih napora, moram priznati da je tehnologija snažnija i moćnija od mene: radi kad joj se prohtije, a ako ne želi, najbolje je pročitati novine, poći u šetnju, pričekati da se žice i telefonske veze udobrovolje i ponovno prorade. Nisam njezin vlasnik, shvaćam da i tehnologija živi svojim životom.

Pokušavam dva, tri puta, ali iz iskustva znam da je bolje odustati od potrage. Internet, najbogatija knjižnica na svijetu, danas mi je zatvorila vrata. Mogao bih pročitati koji časopis, u njemu potražiti nadahnuće! Uzimam primjerak koji je danas stigao poštom, vidim neki čudan intervju s ženom koja je upravo objavila knjigu o — zamislite! — ljubavi. Izgleda da me ta tema proganja.

Novinarka pita je li jedini način da čovjek postane sretan taj da pronađe voljenu osobu. Žena odgovara da nije:

»Zamisao da ljubav vodi do sreće je suvremena izmišljotina, premda seže još s kraja 18. stoljeća. Od tada ljudi počinju vjerovati da ljubav mora trajati do vijeka, a daje brak najbolje mjesto za njezin procvat. U prošlosti se nije tako optimistično gledalo na dugovječnost strasti. Romeo i Julia nije priča sa sretnim završetkom, to je tragedija. U posljednjih su nekoliko desetljeća očekivanja o braku kao o putu prema osobnu ostvarenju strahovito porasla. A s njima i razočarenje i nezadovoljstvo«.

Poprilično smjelo stajalište, ali ne pomaže mom članku, osobito jer se ni u čemu ne slažemo. Na polici tražim neku knjigu koja nema veze s muško-ženskim odnosima: Bavljenje magijom u sjevernom Meksiku. Moram provjetriti misli, opustiti se, opsesija mi neće pomoći da napišem taj članak.

Počinjem listati knjigu i iznenada čitam nešto iznenađujuće:

»Udobnost: uvijek nam je neki događaj odgovoran što smo prestali napredovati. Neka trauma, osobito težak neuspjeh, ljubavno razočarenje, čak i pobjeda koja nam nije u potpunosti jasna, sve to utječe da se preplašimo i ne nastavimo istim putem. Pri jačanju svojih skrivenih moći, vrač se prvo mora riješiti te 'točke udobnosti, a za to mora pregledati cijeli svoj život i otkriti gdje se ta točka nalazi«.

Udobnost! To je u skladu s mojim učenjem o luku i strijeli — jedini sport koji me privlači — gdje učitelj govori da se nijedan pogodak ne može ponoviti, ne može se brže naučiti iz

pogodaka i pogrešaka. Važno je stotinama, ti sućama puta ponavljati pogodak dok se ne oslobodimo želje da pogodimo u sredinu, pa se na taj način pretvorimo u strijelu, luk i cilj. U tom trenutku energija »onoga« (moj učitelj kyuda, gađanja japanskim lukom, čime se ja bavim, nikada nije izgovarao riječ »Bog«) usmjerava naše kretnje, pa na kraju ne odapinjemo luk kada mi to želimo, već kada »ono« smatra da je došao tren.

Udobnost! Već se nazire drugi dio moje životne priče, kako bi bilo dobro da je sada Marie ovdje! Moram govoriti o sebi, o svom djetinjstvu, ispričati joj da sam se kao dijete uvijek svađao i tukao druge jer sam bio najstariji u razredu. Jednom me bratić pretukao, mislio sam da više nikada neću pobijediti u tučnjavama i počeo izbjegavati fizičke sukobe. Mnogo sam puta ispao kukavica i ponizio se pred djevojkama i prijateljima.

Udobnost! Dvije sam godine pokušavao naučiti svirati gitaru: u početku sam dobro napredovao, a onda sam naglo posustao. Otkrio sam, naime, da drugi napreduju mnogo ! brže od mene, osjetio sam da sam prosječan, odlučio da se 1 ne želim sramotiti i da me to više ne zanima. Isto je bilo j i s biljarom, nogometom, biciklizmom: naučio bih dovoljno za razumno bavljenje, ali u određenom trenu viši1 nisam mogao napredovati.

Zašto?

Zato što nam priča koju su nam ispričavali kažu je da u određenom trenutku života »dosežemo granicu«. Još sam se jednom sjetio svoje borbe i nevjerovanja u suci binu sebe kao pisca i kako Esther nikada nije prihvaćala da mi udobnost ispisuje snove. Taj je kratki odlomak, šio sam ga upravo bio pročitao, bio u skladu sa željom da za boravim svoju osobnu priču i zadržim samo svoj instinkt koji su izbrusile tragedije i poteškoće kroz koje sam prošao: tako su se ponašali meksički vračevi, tako su poučavali nomadi u stepama središnje Azije.

Udobnost: »Uvijek nam je neki događaj odgovoran što smo prestali napredovati«.

To je u rodu, broju i padežu bilo u skladu s brakom uopće, a osobito s mojom vezom s Esther.

Mogao sam napisati članak za taj časopis. Sjeo sam za računalo i za pola sata koncept je bio gotov, a ja zadovoljan ishodom. Pripovijedao sam u obliku dijaloga, djelovao je izmišljeno, ali razgovor se zaista odigrao u hotelskoj sobi u Amsterdamu nakon jednog napornog predstavljanja knjige, uobičajene večere i posjeta gradskim znamenitostima.

U članku se ne spominju ni imena osoba ni situacije u kojima su se zatekli. U stvarnome životu Esther je u potkošulji i promatra kanal pod prozorom. Još nije ratna dopisnica, oči su joj još uvijek vesele, obožava svoj posao, putuje sa mnom kad god može, a život je velika pustolovina. Ja u tišini ležim u krevetu, misli su mi daleko, razmišljam o sutrašnjem rasporedu.

PROŠLI SAM tjedan razgovarala s nekim specijalistom za policijska ispitivanja. Ispričao mi je kako većinom izvlači podatke: koristi se tehnikom koju naziva »toplo/hladno«. Redovito počinju s nekim grubim policajcem koji prijete da neće poštovati nikakva pravila, urliče, šakom udara po stolu. Kada prestraše zatvorenika, pojavljuje se »dobar policajac«, zahtijeva da prestane s prijetnjama, nudi mu cigaretu, pretvara se u zatvorenikova prijatelja i dobiva što želi.

— Znao sam to.

— Ispričao mi je, međutim, nešto strašno. 1971. godine skupina istraživača ša Sveučilišta Stanford u Sjedinjenim Američkim Državama odlučila je simulirati zatvor kako bi proučavali psihologiju zatvorenika. Odabrali su 24 studenta dobrovoljca i podijelili ih na »čuvare« i »zločince«.

Krajem tjedna morali su obustaviti istraživanje: »čuvare«, dobro odgojeni mladići i djevojke iz normalnih obitelji, pretvorili su se u prava čudovišta. Upotreba sile postala je svakodnevna, seksualna zlostavljanja »zatvorenika« postala su normalnom pojavom. Studenti koji su sudjelovali u projektu, i »čuvare« i »zločince«, bili su toliko traumatizirani da im je dugo

trebala liječnička pomoć. Projekt nikada nisu nastavili.

— Zanimljivo.

— Kako to misliš »zanimljivo«? Ovo o čemu govorim iznimno je važno: čovjek je u stanju nanijeti zlo kad god mu se pruži prilika. Govorim o svom poslu, o onome što sam naučila!

— Upravo mi je to zanimljivo. Zašto se ljutiš?

— Ljutim? Kako mogu biti ljuta na nekoga tko me nimalo ne sluša? Kako mogu biti ljuta na osobu koja me ne potiče, već samo leži i bulji u zid?

— Jesi li danas štogod pila?

— Ti ne znaš odgovor ni na to pitanje, zar ne? Cijele sam noći bila uz tebe, a ti nisi vidio jesam li pila ili ne? Obračaš mi se samo kada želiš da potvrdim nešto što si rekao ili kada želiš čuti neku lijepu priču o sebi!

— Pa zar ne vidiš da radim od jutra i da sam mrtav umoran? Zašto ne dođeš u krevet, sutra ćemo razgovarati?

— Zato što to radim već tjednima, mjesecima, zadnje dvije godine! Pokušavam razgovarati, ti si umoran, odlazimo spavati, a razgovarat ćemo sutradan! A sutradan uvijek iskrasne nešto drugo, novi je radni dan, večeramo, odlazimo spavati, a razgovarat ćemo sutradan. Tako provodim život: očekujem dan kada ću te ponovno imati pokraj sebe dok se ne umorim i ništa više te ne tražim, dok ne stvorim svijet gdje se mogu skloniti kad god je to potrebno. Svijet koji neće biti toliko dalek pa da ne izgleda da vodim o tebi neovisni život, ni toliko blizu da ne izgleda da se zaliječeni u tvoj prostor.

— Što želiš da učinim? Da prestanem raditi? Da napustim sve što smo uz tolike napore ostvarili i pođemo na krstarenje po Karibima? Ne vidiš li da volim svoj posao i da nipošto ne namjeravam promijeniti život?

— U svojim knjigama govoriš o važnosti ljubavi, da su pustolovine neophodne, govoriš o radosti borbe za svoje snove. A koga to vidim pred sobom? Osobu koja ne čita što piše. Osobu koja miješa ljubav i suživot, pustolovine i nepotrebne rizike, veselje i obaveze. Kamo je nestao muškarac za kojeg sam se udala, muškarac koji je slušao što mu govorim?

— Kamo je nestala žena kojom sam se oženio?

— Ista ona koja ti je uvijek pružala podršku, poticala te i voljela? Tijelom je prisutna, promatra kanal Singel u Amsterdamu, mislim da će ostati uz tebe do kraja života. Ali duša te žene je pred vratima ove sobe, spremna je otići.

— Zbog čega?

— Zbog proklete rečenice »razgovarat ćemo sutra«. Je li to dovoljno? Ako nije dovoljno, sjeti se da je žena koju si oženio voljela život, bila je prepuna novih zamisli, veselja i želja, a sada je na dobrom putu da postane domaćica.

— To je smiješno!

— U redu, to je smiješno. Glupost! Nevažno je, osobito kad se sjetimo da imamo sve, uspješni smo, imamo novca, ne razgovaramo o mogućim ljubavnicima, već smo prošli kroz ljubomoru. Osim toga, toliko je gladne djece na svijetu, ratova, bolesti, uragana i tragedija što se zbivaju iz trena u tren. Na što se mogu požaliti?

— Ne misliš li da je vrijeme da dobijemo dijete?

— Na taj su način svi bračni parovi rješavali svoje probleme: rodili su dijete! Ti si oduvijek trebao svoju slobodu, govorio da djecu moramo još malo odgoditi, zar si se predomislio?

— Mislim da je sada vrijeme.

— Zaista nisam mogla više pogriješiti! Ne, ja ne želim tvoje dijete — želim dijete muškarca kojega sam poznavala, koji je imao snove, koji je bio uz mene! Odlučim li jednoga dana zatrudnjeti, bit će to s muškarcem koji me razumije, koji je uz mene, koji me sluša i koji me zaista želi!

— Ti si sigurno pila! Obećavam ti da ćemo sutra razgovarati, dođi sada u krevet, molim te, strašno sam umoran.

— Dobro, razgovarat ćemo sutra. A ako moja duša, koja je pred vratima ove sobe, odluči otići, to neće imati velikog utjecaja na naš život.

— Neće otići.

— Već si dobro upoznao moju dušu; ali već godina ne razgovaraš s njom, ne znaš koliko se promijenila ni koliko te o-č-a-j-n-i-č-k-i moli da je saslušаш. Čak i ako je riječ o običnim pitanjima, poput istraživanja na američkom sveučilištu.

— Ako ti se duša toliko promijenila, zašto si i dalje ista?

— Zato što sam kukavica. Zato što mislim da ćemo sutra razgovarati. Zbog svega što smo zajedno izgradili i štone želim razoriti. Ili zbog onog najgoreg: navikla sam se.

— Donedavna si za to i mene optuživala.

— Imaš pravo. Gledala sam te, mislila sam da si to ti, a zapravo sam to bila ja. Noćas ću moliti svom snagom i svom voljom: molit ću Boga da mi ne dopusti da ostatak života provedem na takav način.

ČUJEM PLJESAK, kazalište je prepuno. Počet će ono što me redovito drži budnim tijekom noći koja mu prethodi: predavanje.

Voditelj govori da me ne treba predstavljati, a to je strašno, ta zbog toga je tamo! Ne razmišlja da možda mnogo ljudi u dvorani ne zna tko sam, pozvali su ih prijatelji. Ali unatoč tim riječima, ipak podastire nekoliko podataka o meni, govori o mojim osobinama, nagradama i milijunima prodanih knjiga. Zahvaljuje se pokroviteljima, pozdravlja me i prepušta mi riječ.

I ja se zahvaljujem. Govorim da u svojim knjigama pišem o onome najvažnijem što želim reći, ali i prema gledateljstvu imam obavezu: pokazati im čovjeka koji se krije iza tih rečenica i odlomaka. Govorim da zbog svoje ljudske prirode s drugima dijelimo tek ono najbolje u nama. U stalnoj smo potrazi za ljubavlju i prihvaćanjem. Stoga, moje će knjige uvijek biti vrh planine što se nazire između oblaka ili otok u oceanu: sunce sja, sve je kao na svom mjestu, ali ispod površine krije se ono nepoznato, tmine i neprestana potraga za samim sobom.

Pripovijedam im koliko mi je bilo naporno napisati Vrijeme deranja, vrijeme šijenja te da mnoge dijelove knjige razumijem tek sada, dok je iščitavam, kao da je stvaralačka snaga svakim danom sve velikodušnija i veća od stvaratelja.

Govorim im da nema dosadnije stvari od čitanja intervjua i prisustvovanja predavanjima na kojima pisac objašnjava likove svoje knjige: ono što piše ili se razumije samo po sebi ili je to knjiga koju uopće ne bi trebalo čitati. Kada se pisac pojavi pred čitateljima, morao bi pokušati prikazati im svoj svijet, ne objašnjavati im svoje djelo; zbog toga ću govoriti o nečemu osobnijem:

»Nedavno sam bio u Ženevi i davao niz intervjua. Na kraju jednog dana prijateljica mi je otkazala večeru pa sam odlučio prošetati gradom. Noć je bila iznimno ugodna, ulice prazne, a kafići i restorani puni života, sve se doimalo savršeno mirnim, urednim, lijepim, ali ipak...

...odjednom sam shvatio da sam potpuno sam.

Očito sam ove godine već mnogo puta bio sam. Očito je da me na mjestu udaljenom dva sata zrakoplovom čekala djevojka. Očito je da nakon napornog dana kao što je bio taj, nema

ničega boljeg od šetnje ulicama i uličicama staroga grada, ni s kim ne razgovarati, naprosto promatrati ljepotu koja nas okružuje. Ali obuhvatio me osjećaj teške, tjeskobne samoće, nisam imao s kime podijeliti grad, šetnju, komentare što su mi prolazili glavom.

Uzeo sam mobitel; ipak sam imao popriličan broj prijatelja u gradu, ali bilo je prekasno da ih zovem. Pomislio sam da uđem u neki kafić, naručim neko piće, sigurno bi me netko prepoznao i pozvao da sjednem za njegov stol. Ali nisam popustio iskušenju, pokušao sam proživjeti taj trenutak punim plućima i shvatio da nema ničega goreg od osjećaja da nikome nije važno postojim li ili ne, da nikoga ne zanimaju naša stajališta o životu, da svijet može nastaviti živjeti i bez naše neugodne prisutnosti.

Pomislio sam koliko je ljudi u tom trenu bilo uvjereni da su nevažni, bijedni — koliko god bogati, šarmantni ili ugodni bili - samo zato što su te noći bili sami, i jučer također, a vjerojatno će i sutra biti. Studenti koji nemaju s kime izaći, stariji ljudi koji sjede pred televizorom kao da je on jedini spas, poslovni ljudi u hotelskim sobama koji se pitaju ima li ono čime se bave ikakva smisla, žene koje se cijelo poslijepodne šminkaju i prave frizuru kako bi izašle u kafić, pretvarale se da ne trebaju društvo, samo žele potvrdu da su i dalje privlačne, muškarci ih promatraju, započinju razgovor, a one oholo odbijaju bilo koji pokušaj približavanja jer se osjećaju manje vrijednima, boje se da će se otkriti da su samohrane majke, da se bave nevažnim poslovima i da nisu u stanju razgovarati o događajima u svijetu jer rade po čitave dane kako bi se prehranile i nemaju vremena čitati novine!

Osobe koje se promatraju u ogledalu misle da se ružne, misle da je ljepota najvažnija i tješe se listajući časopise gdje su svi lijepi, bogati i slavni. Bračni parovi koji su upravo večerali voljeli bi da mogu razgovarati kao nekada, ali muče ih druge brige, nešto drugo je važnije, a razgovor može pričekati do sutradan, što se nikada ne događa.

Tog sam poslijepodneva ručao s prijateljicom koja se upravo bila razvela, rekla mi je: »Sada sam slobodna kao što sam oduvijek željela biti«. To je laž! Nitko ne želi tu vrstu slobode, svi želimo neku obavezu, nekoga pokraj sebe s kim bismo promatrali ljepote Ženeve, razgovarali o knjigama, intervjuima, filmovima, ili nekoga s kim možemo podijeliti sendvič, jer nemamo dovoljno novca za dva. Bolje je pojesti polovicu s nekim nego cijeli sendvič sam. Bolje je vratiti se kući zato što muškarac želi pogledati važnu nogometnu utakmicu na televiziji ili kada žena stane pred izlog i prekine razgovor o tornjevima katedrale nego imati cijelu Ženevu samo za sebe, imati sve vrijeme i mir na svijetu za razgledavanje.

Bolje je biti gladan nego biti sam. Jer kad si sam, a ne govorim o samoći koju smo odabrali, već o samoći na koju smo prisiljeni, kao da nisi dio ljudske vrste.

Lijep hotel čekao me je na drugoj obali rijeke, s udobnim apartmanom, srdačnim osobljem i prvorazrednom uslugom, a to me činilo još jadrnijim, jer morao sam se osjećati zadovoljnim svime što sam postigao.

Na povratku sam sreću druge ljude u istom stanju, primijetio sam da postoje dvije vrste pogleda: oholi, oni što žele ostaviti dojam da su odabrali samoću ove krasne noći. I tužni, jer ih je stid što su sami.

Pričam vam ovo jer sam se nedavno sjetio nekog hotela u Amsterdamu, jedne žene koja je bila pokraj mene, razgovarala sa mnom i pripovijedala mi svoj život. Pričam sve ovo jer, iako Propovjednik kaže da je vrijeme deranja vrijeme šijenja, ponekad vrijeme deranja ostavlja vrlo duboke ožiljke. Gore od šetanja Ženevom sami i bijedni jest da budemo pokraj osobe koja je uz nas, a ponašamo se kao da ta osoba nema nikakva značaja u našem životu«.

Nastao je dugi tajac, a onda se prolomio pljesak.

STIGAO SAM na zlokobno mjesto u pariškoj četvrti gdje se navodno odvijao najzanimljiviji kulturni život u cijelome gradu. Trebalo mi je vremena da shvatim kako je loše odjevena skupina preda mnom ista ona što se svakog četvrtka predstavlja u armenskome restoranu, besprijeckorno odjevenih u bijelo.

— Zašto su odjevenu u tu pokladnu odjeću? Je li to zbog nekog filma?

— Nije to pokladna odjeća — odgovori Mikhail. — Kada vi idete na svečanu večeru, zar se ne preodjenete? Kada odlazite na golf teren, zar nosite odijelo i kravatu?

— Dobro, preformulirat ću pitanje: zašto su odlučili oponašati modu mladih beskućnika?

— Zato što smo trenutno mladi ljudi bez krova nad glavom. Bolje rečeno, četvero mladih ljudi i dvije odrasle osobe bez krova nad glavom.

— Posljednji put ću preformulirati pitanje: što radite ovdje, ovako odjeveni?

— U restoranu hranimo svoje tijelo i govorimo o Energiji ljudima koji imaju što izgubiti. Među prosjacima hranimo svoju dušu i razgovaramo s ljudima koji nemaju što izgubiti. Sada dolazimo do najvažnijeg dijela našeg posla: pronalazimo nevidljivo kretanje koje obnavlja svijet — onih što žive kao da im je danas zadnji dan, dok starci žive kao da im je danas prvi dan u životu.

On govori o nečemu što sam već primijetio i što se povećava iz dana u dan: mladi tako odjeveni, odjeća im je prljava, ali iznimno maštovita, temeljena na vojnim uniformama ili znanstvenofantastičnim filmovima. Svi s pokojim probušenim dijelom tijela. Svačija je frizura bila drugačija. Mnogo je puta uz skupine bio i njemački ovčar, djelovao je prijeteće. Jednom sam upitao prijatelja zašto uvijek vode psa, a odgovorio mi je, ne znam je li to istina, da ih policija u tom slučaju ne može uhititi jer nemaju kamo sa životinjama.

Počela je kružiti boca votke — pili su isto piće kao kad smo bili s prosjacima, a ja sam se upitao nije li to rezultat Mikhailovih korijenja. Otpio sam gutljaj i pretpostavio što bi mislio onaj tko bi me tamo vidio.

Rekao bi: »traži nešto za svoju sljedeću knjigu«, i opustio sam se.

— Spreman sam. Idem k Esther i potrebni su mi neki podaci jer uopće ne poznajem vašu zemlju.

— Ići ću s vama.

— Molim?

To nisam planirao. Moje putovanje bio je povratak svemu onome što sam izgubio u samome sebi, trebao bih završiti na nekom mjestu u stepi usred Azije, a to je trebalo biti intimno, osobno, bez svjedoka.

— Pod uvjetom da mi platite kartu, naravno. Ali moram ići u Kazahstan, nedostaje mi moja zemlja.

— Nemate li ovdje posla? Ne morate li svakoga četvrtka biti u restoranu na predstavama?

— Vi to i dalje nazivate predstavama. Već sam rekao da je to susret, proživljavamo što smo izgubili: tradiciju razgovora. Ali ne brinite, Anastazija razvija svoju darovitost, prstom je upro u djevojku s probušenim nosom. Može se o svemu brinuti dok sam ja na putu.

— Ona je ljubomorna — reče Alma, gospoda koja svira instrument nalik na pladanj i pripovijeda priče na kraju »susreta«.

— To je normalno — reče drugi mladić odjeven u kožnu odjeću s metalnim pločicama, zihericama i broševima poput britvica. — Mikhail je mladi, ljepši, u bliskijoj je vezi s Energijom.

— I ne toliko slavan, bogat i manje povezan s blagodatima vlasti — reče Anastazija. Sa ženskog stajališta, sve je u ravnoteži, obojica imaju istu priliku.

Svi su se smijali, boca votke napravila je još jedan krug, jedino meni nije bilo nimalo

smiješno. Ali iznenadio sam samoga sebe: godinama nisam sjedio nasred neke ulice u Parizu, bio sam zadovoljan.

— Kao što se vidi, pleme je veće no što mislite. Prisutni su od Eiffelovog tornja do grada Tarbesa, nedavno sam tamo bio. Ne razumijem što se točno događa.

— Jamčim vam da se nalaze i dalje od Tarbesa i da slijede jednako zanimljive puteve poput Puta svetog Jakova. Polaze prema nekom mjestu u Francuskoj ili u Europi i obećavaju da će biti dio društva koje je izvan društva. Boje se da će se jednoga dana vratiti svojim kućama, naći posao, oženiti se — bore se protiv toga koliko god treba. Istodobno su i bogati i siromašni, ali novac ih ne zanima. Potpuno su drugačiji: pa ipak, kada prolaze gradom, većina se pretvara da ih ne vidi, boje nas se.

— Je li potrebna sva to napadnost?

— Potrebna je: strast za razaranjem strast je za stvaranjem. Da nisu napadni, trgovine bi bile krcate ovakvom odjećom, izdavači bi objavljivali časopise specijalizirane za novi pokret »što mete sve pred sobom svojim revolucionarnim običajima«, televizijski bi programi imali posebnu emisiju posvećenu plemenu, sociolozi bi pisali referate, psiholozi bi savjetovali obitelji i sve bi izgubilo na snazi. Stoga, što manje znaju, to bolje: naš napad služi nam za obranu.

— Došao sam samo po neke podatke, ništa više. Možda bi me noć u vašem društvu doista obogatila i pomogla mi da se još malo udaljim od svoje osobne priče koja više ne propušta nova iskustva. Međutim, ne namjeravam nikoga povesti na putovanje; ne pomognete li mi, Banka usluga će se pobrinuti za sve potrebne kontakte. Osim toga, polazim za dva dana, sutra navečer idem na neku važnu večeru, a onda sam slobodan dva tjedna.

Mikhail se dvoumi.

— Na vama je da odlučite: dobili ste kartu, znate ime sela, neće biti teško pronaći kuću u kojoj živi. U međuvremenu, mislim da vam Banka usluga može pomoći da stignete do Almatvja, ali neće vas povesti dalje od toga, jer pravila stepe su drugačija. A po onome što ste mi ispričali, imate dužnika u Banci usluga, zar ne? Sada je vrijeme da mu se odužite, a meni nedostaje moja majka.

Imao je pravo.

— Moramo početi raditi — prekinuo nas je neki gospodin, Almin muž.

— Zašto želite ići sa mnom, Mikhaile? Samo zato što vam nedostaje majka?

Ali nije odgovorio. Gospodin je počeo lupati o veliki bubanj, Alma je zveckala svojim velikim pladnjem s metalnim pločicama, a ostali su prolaznike molili milostinju. Zašto je želio ići sa mnom? I kako bih mogao iskoristiti Banku usluga u stepi ako tamo nikoga ne poznajem? Mogao sam dobiti vizu u Veleposlanstvu Kazahstana, automobil u agenciji za iznajmljivanje automobila, vodiča u francuskom veleposlanstvu u Almatvju. Jesam li trebao više od toga?

Zastao sam, promatrao skupinu i nisam znao što da učinim. Nije bilo vrijeme da raspravljamo oko putovanja, imao sam posla, a kod kuće me čekala djevojka. Zašto se ne bih oprostio sada?

Zato što sam se osjećao slobodnim. Činio sam ono što već godina nisam, oslobađao prostor u duši za nova iskustva, uklanjao udobnost iz svog života, probavao stvari koje me možda nisu osobito zanimala, ali barem su bile drugačije.

Votku smo popili, zamijenili smo je rumom. Mrzim rum, ali imao je samo njega, moram se prilagoditi okolnostima. Dvoje glazbenika lupalo je o bubanj i pladanj, a kada bi se netko previše približio, jedna od djevojaka bi pružala ruku i tražila koju kovanicu. Taj netko obično bi koračao prebrzo, ali čuo bi njezino »hvala, ugodna vam večer«. Jedna je osoba shvatila da je nisu napali, već joj se zahvalili, pa se vratila i dala nešto novca.

Nakon što mi oko deset minuta nitko iz skupine nije uputio ni jednu riječ, otišao sam u neki kafić, kupio dvije boce votke, vratio se i izlio rum u kanal. Izgleda da je Anastaziju razveselio moj potez pa sam pokušao zapodjenuti razgovor:

— Možete li mi reći zašto ste probušili nos?

— Zašto vi nosite nakit? Zašto nosite cipele s potpeticama? Zašto i zimi nosite dekoltirane haljine?

— Niste mi odgovorili?

— Bušimo dijelove tijela jer smo novi barbari koji žele osvojiti Rim. Budući da ne nosimo uniforme, nešto mora upućivati na provalu plemena.

Zvučala je kao da proživljava neki povijesni trenutak; ali u očima ljudi koji su se vraćali svojim kućama, oni su bili tek skupina nezaposlenih beskućnika što hodaju pariškim ulicama, ometaju turiste koji toliko doprinose lokalnome gospodarstvu i izluđuju svoje roditelje koji su ih donijeli na svijet, a sada njima više ne mogu vladati.

I ja sam nekada bio takav, kada je pokret hippieja pokušao pokazati svoju snagu ogromnim rock koncertima, dugom kosom, šarenom odjećom, vikinškim simbolima i prstima u obliku slova V što znači »mir i ljubav«. Kao što je rekao Mikhail, na kraju su postali tek pukim potrošnim predmetom, nestali su s lica zemlje i uništili svoje ikone.

Neki je čovjek hodao ulicom potpuno sam; prišao mu je mladić odjeven u kožu i ziherice. Želio je novac. Ali umjesto da pruži korak i promrmlja nešto kao »nemam sitnoga«, on je zastao, pogledao nas i glasno rekao:

— Svakoga dana kada se probudim, dugujem nekih sto tisuća eura, zbog kuće, zbog gospodarskog stanja u Europi, zbog ženinih troškova! Dakle, u težoj sam situaciji nego vi, i puno napetiji! Ne biste li mi mogli dati koju kovanicu i tako umanjiti moj dug?

Lucrecia, djevojka za koju je Mikhail rekao da mu je cura, izvadila je novčanicu od pedeset eura i pružila mu je.

— Kupite malo kavijara. Priuštite si malo veselja u svom bijednom životu.

Kao da je to najnormalnije na svijetu, čovjek se zahvalio i otišao. Pedeset eura! Talijanka je u torbi imala novčanicu od pedeset eura! A prosjačili su na ulici!

— Dosta smo bili ovdje — reče mladić u kožnoj odjeći.

— Kamo idemo? — upita Mikhail.

— Idemo potražiti ostale. Sjever ili jug?

Anastazija je odlučila da se ide na zapad; ona je ipak, kao što sam malo prije toga bio čuo, razvijala svoju darovitost.

Prošli smo ispred tornja Saint-Jacques, ondje su se prije mnogo stoljeća okupljali hodočasnici na putu za Santiago de Compostelu. Prošli smo pokraj katedrale Notre-Dame gdje smo susreli još nekoliko »novih barbara«. Popili smo votku i ja sam pošao kupiti još dvije boce, premda nisam bio siguran jesu li svi punoljetni. Nitko mi nije rekao hvala, to im je najnormalnije na svijetu.

Primijetio sam da sam pomalo pijan, sa zanimanjem sam promatrao jednu od pridošlih djevojaka. Glasno su govorili, razbacivali limenke, čudne metalne predmete s plastičnim vrećicama sa strane, ali ništa nisu govorili, baš ništa zanimljivo.

Prešli smo Senu i najednom zastali pred trakom koja služi kao oznaka za gradilište. Traka je zabranjivala hodanje pločnikom: moralo se sići na kolnik i vratiti na pločnik oko pet metara dalje.

— Još je tu — reče jedan od pridošlica.

— Sto je još tu? — upitah.
— Tko je ovaj tip?
— Naš prijatelj — reče Lucrecia. — Osim toga, sigurno si pročitao neku njegovu knjigu.

Pridošlica me prepoznao, bez oduševljenja ili divljenja; upravo suprotno, pitao me mogu li mu dati štogod novca. Odmah sam odbio.

— Ako želite znati što radi ovdje ova traka, dajte mi kovanicu. Sve ima svoju cijenu, vi to znate bolje od ikoga. A informacija je jedan od najskupljih proizvoda. Nitko mi u skupini nije pritekao u pomoć; morao sam platiti euro za odgovor.

— Tu je još uvijek traka. Mi smo je zavezali. Ako po gledate bolje, ništa se ne popravlja, nema ničega, samo neka glupa, bijelo-crvena, plastična traka koja zabranjuje prolaz nekim glupim pločnikom. Ali nitko ne pita čemu ona tu služi: ljudi silaze na kolnik, hodaju po cesti i riskiraju da ih pregazi automobil, a potom se opet penju na pločnik. Kad već o tome govorimo, čitao sam da ste imali prometnu nesreću, je li to istina?

— Upravo jer sam sišao s kolnika.

— Ne brinite: kada se takvo što dogodi, ljudi su dvostruko oprezniji. To nas je nadahnulo da upotrijebimo traku, neka ljudi saznaju što se događa oko njih.

— Nije o tome riječ — reče djevojka koja mi se učinila privlačnom. To je obična šala, tako se smijemo ljudima koji nešto poštuju, a ne znaju što poštuju. Nije u pravu, to uopće nije važno i nikoga neće pregaziti automobil.

Skupini se pridružilo još nekoliko osoba, sada ih je bilo jedanaest i dva njemačka ovčara. Više nisu tražili novac zato što se nitko nije usuđivao približiti čoporu divljaka koje kao da je zabavljao strah što su ga sijali. Piće se popilo, svi su me pogledali kao da je moja obaveza sve ih napiti i zamolili me da kupim još jednu bocu. Shvatio sam da je ta boca moja »putovnica« za hodočašće pa sam stao tražiti trgovinu.

Djevojka koja mi se učinila zanimljivom, a mogla mi je biti kći, primijetila je moje poglede i zapodjenula razgovor. Znao sam da me na taj način izaziva, ali nisam je odbio. Nije mi rekla ništa o svom privatnom životu: pokušala je saznati znam li koliko ima mačaka, a koliko stupova na poleđini novčanice od deset dolara.

— Mačaka i stupova?

— Ne znate. Ne cijenite novac. Pa ja ću vam reći da na toj novčanici ima četiri mačke i jedanaest rasvjetnih stupova.

Četiri mačke i jedanaest stupova? Obećao sam si da ću provjeriti kada sljedeći puta budem vidio tu novčanicu.

— Ima li ovdje droge?

— Ponešto, osobito alkohola. Ali vrlo malo, to nije naš stil. Droga je više dio vašeg naraštaja, zar ne? Moja se majka, na primjer, drogira dok kuha za obitelj, dok neprestano sprema kuću i pati zbog mene. Ona pati i kada ocu ne ide posao. Možete li vjerovati? Ona pati! Pati zbog mene, zbog Oca, zbog moje braće i sestara, zbog svega. Budući da sam se morala strahovito truditi i pretvarati da sam svime zadovoljna, odlučila sam otići od kuće. Dobro, ipak je to osobna priča.

— Kao vaša žena — reče plavokosi mladić s probušenom vješom. — I ona je otišla od kuće: možda zato što se morala pretvarati da je zadovoljna?

I oni znaju! Je li i nekome od njih dala komadić tkanine uprljane krvlju?

— I ona je patila — nasmijala se Lucrecia. — Ali koliko znamo, više ne pati: to je hrabrost!

— Sto je moja žena ovdje radila?

— Pratila je Mongola i njegove čudne zamisli o ljubavi koje tek sada počinjemo shvaćati. I postavljala je pitanja. Pripovijedala je svoju priču. Jednoga je lijepog dana prestala postavljati pitanja i pripovijedati svoju priču: rekla je da joj je dosta prigovaranja. Predložili smo joj da napusti sve i pođe s nama, planirali smo putovanje po sjevernoj Africi. Zahvalila se, rekla da ima druge planove i da će poći u suprotnu smjeru.

— Niste li pročitali njegovu novu knjigu? — upita Anastazija.

— Kažu da je sladunjava, ne zanima me. Kada ćemo kupiti taj alkohol?

Ljudi su nam se sklanjali s puta kao da smo samuraji što ulaze u selo, razbojnici koji stižu u neki zapadni grad ili barbari što ulaze u Rim. Iako nitko od njih nije djelovao prijeteći, nasilnost se nazirala u odjeci, u probušenim dijelovima tijela, u glasnom govoru, u razlikama. Napokon smo stigli do trgovine pićem: na moju žalost i razočaranje, svi su ušli i počeli premetati po policama.

Koga sam od njih poznao? Samo Mikhaila: pa ipak nisam znao je li njegova priča istinita. A ako nešto ukradu?

Što ako netko od njih nosi neko oružje? Ja sam bio dio te skupine, da li bih bio odgovoran s obzirom na to sam najstariji?

Muškarac za blagajnom neprestano je gledao u zrcalo na stropu te malene trgovine. Budući da su svi u skupini znali da je zabrinut, počeli su se širiti, jedni drugima slali su znakove, napetost je rasla. Kako ne bih morao ponovno prolaziti kroz takvo što, zgrabio sam tri boce votke i pohitao prema blagajni.

Neka je žena plaćala kutiju cigareta i govorila da je u njeno vrijeme u Parizu bilo boema i umjetnika, ali nije bilo opasnih skupina beskućnika. Pa je predložila blagajniku da pozove policiju.

— Sigurna sam da će se uskoro dogoditi nešto jako loše — reče ona tiho.

Blagajnika je strašno uplašila ta provala u njegov maleni svijet, plod dugogodišnjeg mukotrpnog rada, mnogobrojnih kredita, gdje mu je vjerojatno sin radio prijepodne, žena poslijepodne, a on navečer. Dao je ženi nekakav znak, a ja sam shvatio da je ona već pozvala policiju.

Mrzim gurati nos gdje nisam dobrodošao. Ali i mrzim biti kukavica, svaki puta kada mi se to dogodi, tjedan dana ne osjećam samopoštovanje.

— Ne brinite...

Bilo je kasno.

Ušla su dva policajca, vlasnik trgovine dao je neki znak, ali ti ljudi odjeveni poput izvanzemaljaca nisu na to obraćali osobitu pozornost — bio je izazov suprotstaviti se predstavnicima javnog reda i mira. To im se sigurno već mnogo puta dogodilo. Znali su da nisu počinili nikakav zločin (osim što su ubili modu, ali čak se i to moglo promijeniti idućom kolekcijom visoke mode). Zacijelo su se bojali, ali nisu to pokazivali, već su nastavili govoriti glasno.

— Neki dan sam čula nekog komičara: svim budalama trebalo bi na osobnim iskaznicama pisati da su budale — reče Anastazija onima koji su je slušali. — Tako bismo znali s kime razgovaramo.

— Da, budale su opasne po društvo — odgovori djevojka anđeoska lica i vampirske odjeće s kojom sam malo prije toga razgovarao o mačkama i rasvjetnim stupovima na novčanici od deset dolara. — Trebalo bi ih se jednom godišnje testirati i izdati dozvolu za hodanje po ulici, kao što vozačima treba dozvola za vožnju.

Policajci, koji nisu bilo mnogo stariji od »plemena«, ništa nisu govorili.

— Znate li što bih volio učiniti? — čuo sam Mikhailov glas, ali nisam ga vidio jer ga je zaklanjala policia. —

Volio bih zamijeniti upute na svim proizvodima. Ljudi bi se zauvijek izgubili: ne bi znali kada trebaju jesti toplo, hladno, kuhano ili pečeno. Ako ne čitaju upute, ne znaju pripremiti obroke. Više nemaju instinkta.

Svi koji su do tada nešto rekli, govorili su na savršenom francuskom, pariškom. Ali Mikhail je imao strani naglasak.

— Želim vidjeti vašu putovnicu — reče policajac.

— On je sa mnom.

Riječi su izletjele posve prirodno premda sam znao do čega bi mogle dovesti - do novog skandala. Policajac me pogledao.

— Nisam se vama obratio. Ali budući da ste se umiješali i da ste s ovom skupinom, nadam se da nekim dokumentom možete dokazati tko je on. To biste nam mogli objasniti jer ste okruženi ljudima upola mladima od vas i kupujete im votku.

Mogao sam odbiti pokazati im dokumente, zakon ne propisuje da ih moram imati uza se. Ali mislio sam na Mikhaila; jedan od policajaca stajao je pokraj njega. Je li imao boravišnu dozvolu za Francusku? Što sam ja o njemu znao osim priča o ukazanjima i epilepsiji? Što ako zbog napete situacije dobije napadaj?

Gurnuo sam ruku u džep i izvadio vozačku dozvolu.

— Vi ste...

— Jesam.

— To sam i mislio. Pročitao sam jednu vašu knjigu.

Ali niste zbog toga iznad zakona.

Potpuno me smeo kada je rekao da je pročitao moju knjigu. Preda mnom je stajao mladić obrijane glave, u uniformi koja je bila potpuno drugačija od odjeće koju su »plemena« koristila kako bi se međusobno razlikovala. Možda je nekada i on sanjao o slobodi da bude drugačiji, da se ponaša drugačije, da se na promišljen način suprotstavi autoritetima, bez drskosti koja bi ga strpala u zatvor. Ali vjerojatno mu otac nije dao izbora, možda mora uzdržavati obitelj ili se jednostavno boji prekoračiti granice poznatog.

Oprezno sam odgovorio:

— Nisam iznad zakona. Zapravo nitko nije prekršio zakon. Osim ako se gospodin za blagajnom ili gospoda koja je kupila cigarete ne žele požaliti na nešto drugo.

Kad sam se okrenuo, žena koja je govorila o boemima i umjetnicima iz svojih dana, proročica tragedije koja samo što se nije dogodila, vladarica istine i lijepog ponašanja naprosto je nestala. Sigurno će susjedima ujutro reći da je zahvaljujući njoj spriječena provala.

— Ne žalim se ni na što — reče muškarac za blagajnom uhvaćen u klopku svijeta u kojemu ljudi govore glasno, ali očito ne čine zlo.

— Votka je za vas?

Kimnuo sam glavom. Znali su da su svi pijani, ali nisu željeli stvoriti problem kada nitko nikome nije prijeto.

Svijet bez budala bio bi kaos! — reče mladić odjeven u kožu i lance. — Umjesto današnje besposlice, poslala bi bilo napretek, a nikoga da ga obavlja.

— Dosta!

Rekao sam odlučno i autoritativno. :

— Ni riječi više!

Na moje iznenađenje svi su utihnuli. Srce mi je strahovito lupalo, ali nastavio sam razgovor s policajcima kao da sam najsmirenija osoba na svijetu. — Da su opasni, ne bi izazivali.

— Bit ćemo blizu, za svaki slučaj.

Prije no što su izašli, rekao je drugome policajcu tako glasno da su mu riječi odjeknule trgovinom.

— Obožavam budale: da nema njih, sada bismo se morali baviti razbojnicima.

— U pravu si — odgovori mu drugi policajac. — Budale nas zabavljaju, a i nije opasno.

Poslovičnom suzdržanošću oprostili su se od mene.

Kada smo izašli iz trgovine, razbio sam boce votke, ali jednu od njih sam uspio spasiti i brzo smo je popili. Po načinu kako su je pili, shvatio sam da su se uplašili, kao i ja. Samo što su se, kada su osjetili prijetnju, pripremili na napad.

— Ne osjećam se dobro — reče Mikhail jednome od njih. — Razidimo se.

Nisam razumio što mu znači »razidimo se«: svatko svojoj kući? Svatko u svoj grad ili ispod svog mosta? Nitko me nije pitao hoću li i ja otići nekamo, pa sam ostao s njima. Uznemirio me kada je rekao da se ne osjeća dobro, te večeri više nije namjeravao razgovarati o putovanju u središnju Aziju. Trebamo li se oprostiti? Hi bih ga trebao slijediti do kraja i vidjeti što je želio reći s tim »razidimo se«.

Shvatio sam da se zabavljam i da bih volio zavesti djevojku u vampirskoj odjeći.

Stoga, naprijed!

A pobjeći ću glavom bez obzira na najmanji znak opasnosti.

Dok smo išli prema nekom meni nepoznatom mjestu, razmišljao sam o svemu što mi se dogodilo. Pleme. Simbolični povratak u vremena kada su ljudi putovali, štitili jedni druge u skupinama, a opstanak im je o malo toga ovisio. Jedno pleme usred drugog neprijateljski raspoložena plemena, zvanog društvo, prolazi njegovim područjem i plaši druge ljude jer ga netko stalno izaziva. Skupina ljudi što su se okupili u idealnom društvu o kojemu ja ništa nisam znao, osim da buše dijelove tijela i nose čudnu odjeću. Koje su bile njihove vrijednosti? Što su mislili o životu? Kako su zarađivali novac? Jesu li imali snove ili im je bilo dovoljno hodati po svijetu? Sve je to bilo daleko zanimljivije od večere na koju sam trebao otići sljedećeg dana i gdje sam znao apsolutno sve što će se dogoditi. Bio sam uvjeren daje to zbog votke, ali osjećao sam se slobodno, moja osobna priča svakim je trenutkom bila sve dalje, bio je dovoljan sam taj trenutak, instinkt, Zahir je nestao...

Zahir?

Nestao je, ali shvatio sam da je Zahir nešto više od čovjeka zaslijepljenog nekim predmetom, jednim od tisuću stupova džamije u Cordobi, kao što govori Borges u priči, ili ženom u središnjoj Aziji, kao što je moja strašna priča posljednje dvije godine. Zahir je bio veza sa svime što se prenosilo s naraštaja na naraštaj, nijedno pitanje nije ostavljao bez odgovora, okupljao je cijeli prostor, nikada nam nije pružao mogućnost da mijenjamo stvari.

Izgleda da se svemogući Zahir rađao s ukupnim bićem svakoga čovjeka, jačao tijekom njegova djetinjstva, nametao svoja pravila koja se od tog trena moraju slijediti:

Drugačiji ljudi su opasni, pripadaju drugom plemenu, žele našu zemlju i naše žene.

Moramo se ženiti, rađati djecu, produljiti vrstu. Ljubav je mala, dovoljna je tek za jednu

osobu i svaki pokušaj da kažemo da je srce veće od toga smatra se prokletim.

Kada se ženimo, stječemo pravo posjedovati tijelo i dušu svoga partnera.

Moramo se baviti nečime što mrzimo jer smo svi dio usustavljena društva. Kada bi svi činili ono što žele, svijet ne bi napredovao.

Moramo kupovati nakit, on nas poistovjećuje s našim plemenom, kao što bušenje dijela tijela poistovjećuje članove nekog drugog plemena.

Moramo biti duhoviti i s ironijom promatrati ljude što izražavaju svoje osjećaje. Opasno je po cijelo pleme da jedan od članova izrazi svoje osjećaje.

Što je više moguće moramo izbjegavati govoriti »ne« s obzirom na to da su omiljeniji oni koji govore »da«, a to nam omogućuje da preživimo na negostoljubivom području.

Važnije je što drugi misle od onoga što osjećamo.

Nikada ne izazivajte skandale, to može privući pozornost neprijateljskog plemena.

Ponašate li se drugačije, izbacit će vas iz plemena, jer možete i druge zaraziti i uništiti ono što smo teškom mukom stvorili.

Uvijek moramo imati na umu kako što bolje živjeti u novoj špilji, a ako ne znamo točno kako, pozovemo dekoratera koji će dati sve od sebe kako bi drugi vidjeli da imamo ukusa.

Moramo jesti tri puta dnevno, čak i ako nismo gladni; moramo postiti kada ne stanemo u kalupe ljepote, makar se izgladnjivali.

Moramo se odijevati kako zapovijedaju modni časopisi, voditi ljubav željeli mi to ili ne, ubijati u ime granica, željeti da vrijeme proleti, a mirovina brzo stigne, birati političare, prigovarati zbog životnih troškova, mijenjati frizuru, rugati se onima koji su drugačiji, odlaziti na vjerski kult nedjeljom, ili subotom, ili petkom, ovisno o vjeri, tamo moliti za oprost grijeha, biti ponosni jer znamo istinu, a prezirati drugo pleme jer štuje lažnog boga.

Naša djeca moraju nastaviti našim stopama, ipak smo mi stariji i poznamo svijet.

Uvijek imati diplomu sveučilišta, čak i ako se nikada nećemo baviti onim što su nas drugi prisilili studirati.

Učiti o nepotrebnim stvarima, ali koje je netko proglasio važnima: matematika, trigonometrija, Hamurabijev zakon.

Nipošto ne smijemo ražalostiti svoje roditelje, makar se morali odreći svega što volimo.

Glazbu slušati tiho, govoriti tiho, plakati u kutu, jer ja sam svemogući Zahir, ja donosim pravila igre, određujem udaljenost između željezničkih tračnica, govorim što je uspjeh, kako se voli, kolika je nagrada.

Zastali smo pred otmjenom zgradom u skupom dijelu grada. Jedan od njih unio je šifru na ulaznim vratima i svi smo se popeli na treći kat. Pretpostavio sam da ćemo susresti obitelj punu razumijevanja koja prihvaća prijatelje svoje djece, pod uvjetom da su djeca s njima i da ih mogu nadzirati. Ali kada je Lucrecia otvorila vrata, sve je bilo u mraku: kako su mi se oči privikavale na svjetlo s ceste što je ulazilo kroz prozore, ugledao sam ogromnu praznu prostoriju. Jedini je ukras bio kamin koji se sigurno već godinama ne koristi.

Jedan plavokosi mladić, visok gotovo dva metra, u dugom kaputu, ošišan poput Sioux Indijanca, uputio se prema kuhinji i upalio svijeće. Svi su sjeli u krug na pod, a ja sam prvi put te noći osjetio strah: kao da sam bio u horror filmu, a sotonistički obred samo što nije počeo — žrtva će biti neupućeni stranac što je odlučio poći s njima.

Mikhail je bio blijed, kolutao je očima, pogled mu se nije zaustavljao ni na čemu, što me dodatno uznemirilo. Trebao je dobiti epileptični napadaj: jesu li se ti ljudi znali ponašati u takvoj situaciji? Ne bi li bilo bolje da odem i izbjegnem tragediju?

Možda je ovo mudrije, sukladno životu mene kao slavnog pisca što piše o duhovnosti, moram biti primjer. Da, da sam razuman, rekao bih Lucreciji da u slučaju napadaja stavi svome momku nešto u usta kako se ne bi ugušio. Ona je to ipak morala znati, ali u svijetu sljedbenika Zahira, ništa se ne prepušta slučaju, moramo biti čiste savjesti.

Prije nesreće i ja bih se tako bio ponio. Ali moja je osobna priča sada postala nevažna. Prestala je biti priča i ponovno postala legenda, potraga, pustolovina, putovanje unutar i izvan mene samoga. Vratilo se vrijeme kada se sve oko mene mijenja, a ja bih volio da tako ostane do kraja mog života (sjetio sam se svojih riječi na nadgrobnom spomeniku: »umro je za života«). Sa sobom sam nosio stara iskustva zbog kojih sam mogao djelovati brzo i precizno, a nisam se sjećao svih poglavlja koja sam učio. Možete li zamisliti ratnika kako usred boja zastaje da promisli koji je udarac najbolji! Umro bi za tren.

A ratnik u meni što se vodi instinktom i tehnikom odlučio je da mora ostati, nastaviti iskustvo te noći iako je već bilo kasno, on pijan i zabrinut da je Marie budna, u brizi ili bijesna. Sjeo sam pokraj Mikhaila kako bih se brzo snašao u slučaju napadaja.

Primijetio sam da smiruje epileptični napad! Uskoro se umirio, oči su mu opet bile jednako izražajne kao kada je u bijelo odjeven stajao na pozornici u armenskom restoranu.

— Počet ćemo s uobičajenom molitvom reče.

Ti ljudi, što su do tog trena bili nasrtljivi, pijani, marginalni, sklopili su oči i rukama zatvorili krug. Čak su se i dva njemačka ovčara umirila u kutu sobe.

— Gospo, dok promatram ljude u automobilima, izlozima, ljude koji nikoga ne gledaju, u zgradama i spomenicima, vidim da Te nema u njima. Kako da Te vratimo?

Skupina je uglas nastavila:

— Gospo, svjesni smo Tvoje prisutnosti u iskušenjima kroz koja prolazimo. Pomozi nam da ne posustanemo. Da Te se sjetimo u miru, da budemo odlučni čak i kada nam je teško prihvatiti da Te volimo. Primijetio sam da svi imaju isti simbol na nekom dijelu odjeće. Neki su imali broš, neki metalnu pločicu ili nešto izvezeno, pa čak i kemijskom olovkom naslikan simbol na tkanini.

— Ovu bih noć želio posvetiti čovjeku što se nalazi s moje desne strane. Sjeo je pokraj mene jer me želi zaštititi.

Kako je to znao?

— Dobar je on čovjek: shvatio je da ljubav mijenja i da se ona mijenja s njim. Još mu je na duši veliki dio osobne priče, ali pokušava se osloboditi kad god može, zato je ostao s nama. On je muž žene koju svi poznajemo, žene koja mi je ostavila relikviju kao dokaz svojeg prijateljstva, neku vrst talismana.

Mikhail je izvadio komadić košulje uprljane krvlju i stavio ga pred sebe.

— Ovo je dio košulje neznanog vojnika. Prije nego što je umro, zamolio je tu ženu: »odreži moju košulju i podijeli je s onima koji vjeruju u smrt i koji zbog toga umiju živjeti kao da je danas zadnji dan života. Reci tim ljudima da sam upravo vidio Božje lice; neka se ne boje, ali neka se i ne opuste. Tražite jedinu istinu, a to je ljubav. Živite u skladu sa svojim zakonima«.

Svi su zadivljeno promatrali komadić tkanine.

— Rodili smo se u vrijeme pobune. Svim joj se srcem posvećujemo, na kocku stavljamo svoje živote i svoju mladost, a odjednom se bojimo: početno veselje ustupa mjesto pravim izazovima — umor, jednoličnost, sumnje u vlastite sposobnosti. Primjećujemo da su neki prijatelji već posustali. Primorani smo suočiti se sa samoćom, iznenađuju nas neočekivani zavoji, a nakon nekoliko padova, kada nema nikoga da nam pomogne, pitamo se nisu li naši napori uzaludni.

Mikhail je zastao.

— Vrijedi nastaviti. I nastaviti ćemo, premda znamo da nam je dušu, iako je ona vječna, u ovom trenu, svojim prilikama i ograničenjima, ulovilo vrijeme u klopku. Potruditi ćemo se, koliko god je to moguće, izaći iz te klopke. Kada to više ne bude bilo moguće i kada se vratimo pričama što su nam ih pripovijedali, još ćemo se sjećati bitaka i bit ćemo spremni ponovno se boriti, vrate li se povoljne prilike. Amen.

— Amen — ponoviše svi.

— Moram razgovarati s Gospom — reče plavokosi mladić ošišan poput Siouxa.

— Ne danas. Umoran sam.

Sobom se čulo nezadovoljno mrmljanje: suprotno armenskom restoranu, ljudi su ovdje poznavali Mikhailovu priču i »prisutnost« koja ga je pratila. Ustao se i otišao u kuhinju po čašu vode. Pošao sam za njim.

Pitao sam ga otkuda im taj stan. Objasnio mi je da francuski zakoni dopuštaju svim građanima legalno korištenje nekretnina koje vlasnik ne koristi. Oni su se, dakle, naprosto »uselili«.

Pomisao da me Marie čeka počela me uznemiravati. On me uhvatio za ruku.

— Danas ste rekli da ćete ići u stepu. Još ću samo jednom ponoviti: molim vas, povedite i mene. Moram se makar nakratko vratiti u svoju domovinu, ali nemam novca. Nedostaje mi moj narod, moja majka, moji prijatelji. Mogao bih reći »glas mi govori da ćete me trebati«, ali to nije istina, sami ćete bez problema pronaći Esther, i bez ikakve pomoći. Ja se, međutim, moram ogrijati energijom svoje domovine.

— Mogu vam dati novac za povratu kartu.

— Znam da možete. Ali volio bih putovati s vama, hodati do sela gdje se ona nalazi, osjetiti vjetar na licu, pomoći vam da prevalite put do voljene žene. Ona mi je bila i još uvijek jest vrlo važna. Mnogo sam naučio promatrajući je kako se mijenja, promatrajući njezinu odlučnost. Želim nastaviti učiti. Sjećate li se kada sam vam govorio »nedovršenim pričama«? Želio bih biti uz vas sve dok ne ugledamo njezinu kuću. Tako ću do kraja proživjeti ovo razdoblje njezina i svog života. Kada ugledamo kuću, ostavit ću vas samoga.

Nisam znao što bih rekao. Pokušao sam promijeniti temu, pitao sam ga tko su ti ljudi u sobi.

— Ljudi koji se boje da će skončati poput vas, naraštaj koji je sanjao da promijeni svijet, a na koncu se predao »stvarnosti«. Pretvaramo se da smo jaki zato što smo slabi. Još nas je malo, vrlo malo, ali nadam se da će proći; ljudi se ne mogu dovijeka zavaravati.

— A koji je vaš odgovor na moje pitanje?

— Mikhaile, znate da se iskreno pokušavam osloboditi svoje osobne priče. Donedavno bi mi bilo iznimno ugodno putovati s vama, poznajete kraj, običaje i moguće opasnosti. Ali mislim da sada moram sam smotati Arijadninu nit i izaći iz labirinta u koji sam ušao. Promijenio mi se život, osjećam se deset godina mlađim, dvadeset godina, a to je dovoljno da poželim krenuti u potragu za pustolovinama.

— Kada polazite?

— Čim dobijem vizu. Za dva, tri dana.

— Gospa će biti s vama. Glas kaže da je došao trenutak. Ako se predomislite, javite mi.

Prošao sam pokraj skupine ljudi koji su ležali na podu i pripremali se na počinak. Putem kući razmišljao sam kako je život mnogo vedriji nego što sam prije mislio. Uvijek se možemo pomladiti i poludjeti. Toliko sam bio usredotočen na sadašnjost da sam se iznenadio kad sam primijetio da me ljudi ne izbjegavaju, da ne obaraju pogled i da me se ne boje. Nitko

me nije ni primijetio, ali to mi se sviđjelo, grad je ponovno bio onaj zbog kojega je Henrik IV., kada su se okomili na njega zbog izdaje protestantske vjere i vjenčanja s katolkinjom, rekao: »Pariz je vrijedan mise«.

Pariz ja zavrijedio puno više od toga. Mogao sam vidjeti vjerske pokolje, krvave obrede, kraljeve, kraljice, muzeje, dvorce, napačene slikare, pijane pisce, filozofe samoubojice, vojskovođe koji su sanjali o osvajanju svijeta, izdajnike koji su jednim pokretom rušili dinastije, povijesti što su se u nekim trenucima zaboravljale pa opet otkrivale — i prepričavale.

Prvi put nakon dugo vremena nisam odmah s vrata pošao prema računalu provjeriti je li mi tko pisao, imam li kakvo pismo koje ne može čekati: sve može čekati. Nisam otišao u spavaću sobu kako bih vidio spava li Marie, znao sam da se pretvara da spava.

Nisam upalio televizor kako bih pogledao noćne vijesti jer iste vijesti slušam od djetinjstva: jedna zemlja prijeti drugoj, netko je izdao nekoga, gospodarstvo loše stoji, dogodio se veliki ljubavni skandal, Izrael i Palestina nisu se u ovih pedeset godina uspjeli dogovoriti, još je jedna bomba eksplodirala, uragan je ostavio tisuće ljudi bez krova nad glavom.

Sjetio sam se da toga jutra nije bilo terorističkih napada pa su televizijske stanice kao udarnu vijest prikazivale pobunu na Haitiju. Zašto me zanimao Haiti? Sto će to promijeniti u mom životu, u životu moje žene, u cijeni kruha u Parizu ili u Mikhailovu plemenu? Kako sam mogao potrošiti pet dragocjenih minuta svoga života na izvješće o pobuni i predsjedniku i gledati kako se isti prizori demonstracija ponavljaju u beskraj, a o svemu se govori kao da je riječ o velikom događaju za čovječanstvo: pobuna na Haitiju! Povjerovao sam! Pratio sam izvješće do kraja! Doista, budalama treba posebna osobna iskaznica jer oni potiču kolektivnu glupost.

Otvorio sam prozor, u sobu je ušao ledeni noćni zrak, svukao sam odjeću, rekao da se mogu svladati i izdržati hladnoću. Stajao sam i ni na što nisam mislio, stopala su mi dodirivala pod, promatrao sam Eiffelov toranj, osluškivao pse, sirene, razgovore koje nisam u potpunosti razabirao.

Ja nisam bio ja, ja nisam bio ništa — bilo je čudesno.

ČUDNA SI.

— Kako to misliš?

— Izgledaš tužna.

— Ali nisam tužna. Zadovoljna sam.

— Vidiš? Glas ti je lažan, tužna si zbog mene, ali ne usudiš se to reći.

— Zašto bih bila tužna?

— Zato što sam se sinoć vratio kasno i bio sam pijan. Nisi me pitala gdje sam bio.

— Ne zanima me.

— Zašto te ne zanima? Nisam li rekao da ću izaći s Mikhailom?

— Zar niste izašli?

— Jesmo.

— Pa što želiš da te pitam?

— Ne misliš li da bi, kada ti se momak vrati kući kasno, a kažeš da ga voliš, trebala barem pokušati saznati što se dogodilo?

— Sto se dogodilo?

— Ništa. Izašao sam s njim i skupinom njegovih prijatelja.

— Dobro.

- Vjeruješ li mi?
- Naravno da ti vjerujem. Mislim da me više ne voliš. Nisi ljubomorna. Ravnodušna si. Je li normalno da se vratim u dva ujutro?
- Nisi li rekao da si slobodan čovjek?
- Naravno da jesam.
- Onda je normalno da se vratiš u dva ujutro. I da radiš što želiš. Da sam ti majka, bila bih zabrinuta, ali ti si odrastao čovjek, zar ne? Muškarci se moraju prestati ponašati kao da se žene prema njima moraju odnositi kao prema djeci.
- Ne govorim o takvoj brizi. Govorim o ljubomori.
- Bi li bio zadovoljniji da sada spremim večeru, umjesto doručka?
- Ne budi takva, susjedi će čuti.
- Susjedi me ne zanimaju. Nisam ljubomorna zato što nimalo ne želim biti ljubomorna. Bilo je teško, ali prihvatila sam ono što si mi rekao u Zagrebu i pokušavam se priviknuti. Ali da bi bio zadovoljniji, mogu se pretvarati da sam ljubomorna, da sam poludjela i da mi je dosadno.
- Čudna si, kao što sam rekao. Čini mi se da ti više nimalo nisam važan.
- A meni se čini da si zaboravio da te u dnevnoj sobi čeka novinar koji može prisluškovati naš razgovor.

DA, NOVINAR. Automatski vodič, već znam pitanja koja će mi postaviti. Znam kako počinje intervju (»Razgovarajmo o vašoj novoj knjizi, koju poruku nosi?«), znam što ću odgovoriti (»Da želim poslati poruku, napisao bih rečenicu, ne knjigu«).

Znam da će me pitati što mislim o kritici koja je obično vrlo oštra prema mom radu. Znam da će nam razgovor završiti rečenicom: »Pišete li novu knjigu? Koji su vam budući planovi?« Na što ću ja odgovoriti: »To je tajna«.

Intervju počinje kao što sam očekivao:

- Razgovarajmo o vašoj novoj knjizi, koju poruku nosi?
- Da želim poslati poruku, napisao bih samo jednu rečenicu.
- A zašto pišete?
- Zato jer je to moj način da s drugima podijelim svoje osjećaje.

Rečenica je dio automatskog vodiča, ali zastajem i ispravljam se.

- Ova se priča, međutim, može ispričati na drugačiji način.
- Priča koja se može drugačije ispričati? Želite li reći da niste zadovoljni knjigom Vrijeme deranja, vrijeme šijenja?.

Jako sam zadovoljan tom knjigom, ali nisam zadovoljan odgovorom koji sam vam upravo dao. Zašto pišem?

Ovo je iskreni odgovor: pišem jer želim da me vole.

- Novinar me pogledao pomalo sumnjičavo: kakva je to intimna izjava?
- Pišem jer kao mladić nisam dobro igrao nogomet, nisam imao automobil, nisam imao veliki džeparac i nisam bio mišićav.

Nastavio sam uz veliki napor. Razgovor s Marie podsjetio me na besmisleni prošlost, morao sam razgovarati o svojoj istinskoj osobnoj priči, osloboditi je se. Nastavio sam:

- Nisam se ni moderno odijevao. Djevojke u razredu samo je to zanimalo, a na

mene nisu obraćale pozornost. Noćima, dok su moji prijatelji provodili vrijeme s djevojkama, ja sam svoje slobodno vrijeme koristio kako bih stvorio svijet u kojem mogu biti sretan: moji su prijatelji bili pisci i njihove knjige. Jednoga sam dana djevojci koja je živjela u mojoj ulici napisao pjesmu. Jedan moj prijatelj ju je pronašao u mojoj sobi, ukrao je i pokazao je cijelom razredu. Svi su se smijali, svima je bilo smiješno — jasam se zaljubio!

Djevojka kojoj sam napisao pjesmu nije se smijala. Sljedećeg smo dana otišli u kazalište, a ona je sjela pokraj mene i primila me za ruku. Kad smo izašli iz kazališta, držali smo se za ruke. Mislio sam da sam ružan, mršav, loše sam se odijevao, a hodao sam s djevojkom koju su svi u razredu željeli.

Zastao sam. Kao da sam se vratio u prošlost, u trenutak kada je njezina ruka dodirivala moju ruku i promijenila mi život.

— Sve zbog pjesme — nastavio sam. — Jedna mi je pjesma pokazala da pisanjem mogu drugima približiti svoj nevidljivi svijet i da se pod istim uvjetima mogu natjecati s vidljivim svijetom svojih prijatelja: fizičkom snagom, modernom odjećom, automobilima i sportskim rezultatima. Novinar je ostao pomalo zatečen, a ja još više. Ali uspio se sabrati i nastaviti:

— Zašto je, po vašem mišljenju, kritika nemilosrdna prema vašem radu?

U tom bi trenutku automatski vodič ispalio: »Dovoljno je da pročitate biografiju bilo kojega klasika, ali nemojte me krivo shvatiti, ne uspoređujem se s njima, i vidjet ćete da ih je kritika uvijek kosila. Razlog je jednostavan: kritičari su iznimno nesigurni, ne znaju što se točno događa, demokrati su kada govore o politici, a fašisti kada govore o kulturi. Misle da narod zna odabrati vlast, ali da ne zna odabrati filmove, knjige, glazbu«.

— Jeste li čuli za Zakon iz Jantea?

Ponovno sam se ostavio automatskog vodiča iako sam znao da novinar vjerojatno neće objaviti moj odgovor.

— Ne, nikada — odgovori on.

— Iako je taj zakon prisutan od početaka civilizacije, službeno ga je objavio neki danski pisac tek 1933. godine. U gradiću Janteu moćnici smišljaju deset zapovijedi koje nalažu ljudima kako da se ponašaju, a to ne vrijedi samo u Janteu, već u cijelome svijetu. Kada bih cijeli tekst morao svesti na jednu rečenicu, rekao bih: »mediokriteti i anonimnost najbolji su odabir. Ponašate li se u skladu s time, nikada nećete imati velikih problema. Ali pokušate li biti drugačiji...«

— Volio bih znati zapovijedi iz Jantea — prekine me novinar, očito ga je zanimalo.

— Nemam ih ovdje, ali mogu vam ispriopovijedati cijeli tekst u kratkim crtama.

Otišao sam do računala i ispisao mu skraćenu verziju:

Ti nisi nitko i ništa, ne usuđuj se pomišljati da znaš više od nas. Nisi nimalo važan, ništa ne radiš dobro, tvoj posao je bezvrijedan, ako nam se ne suprotstavljaš, bit ćeš sretan. Uvijek nas ozbiljno shvaćaj i nikada ne ismijavaj naše mišljenje.

Novinar je presavio papir i stavio ga u džep.

— U pravu ste. Ako nisi nitko i ništa i ako tvoj posao nema nikakva značaja, moramo te pohvaliti. Ali vineš li se iznad mediokriteta i postaneš li uspješan, tada se ponašaš suprotno zakonima i moramo te kazniti. Dobro da je sam došao do tog zaključka.

— Nisu samo kritičari takvi — dodao sam. — Tako se ponaša mnogo više ljudi nego što mislite.

Poslijepodne sam mobitelom nazvao Mikhaila:

— Idemo zajedno.

Nije se nimalo iznenadio; samo se zahvalio i pitao me zašto sam se predomislio.

— Zadnje dvije godine cijeli se moj život sveo na Zahira. Otkad sam upoznao vas, krenuo sam putem koji sam zaboravio, napuštenim željezničkim putem gdje se razmak između tračnica povećava, ali kojim još uvijek prometuju vlakovi. Budući da nisam stigao da kolodvora, ne znam kako da se zaustavim.

Pitao me jesam li dobio vizu; objasnio sam mu da je u mom životu Banka usluga vrlo aktivna: jedan ruski prijatelj nazvao je svoju djevojku, urednicu nekolicine novina u Kazahstanu. Ona je nazvala veleposlanika u Pariz i sve bi trebalo biti spremno do kraja današnjeg dana.

— Kada polazimo?

— Sutra. Samo trebam vaše pravo ime kako bih vam mogao kupiti kartu, agencija me čeka na drugoj liniji.

Prije no što spustim slušalicu, želim nešto reći: svidjela mi se vaša priča o udaljenosti između željezničkih tračnica, svidjela mi se vaša priča o napuštenom željezničkom putu. Ali mislim da me u ovom slučaju ne pozivate zbog toga. Mislim da je to zbog teksta koji ste napisali, znam ga napamet, vaša ga je žena često izgovarala i mnogo je romantičniji od vaše »Banke usluga«:

Ratnik svjetla nikada ne zaboravlja zahvalnost.

Anđeli su mu pomagali za vrijeme boja; nebeske sile svaku su stvar stavile na svoje mjesto i omogućile ratniku da daje sve od sebe. Stoga, kada zalazi sunce, on pada na koljena i zahvaljuje se Zaštitničkom Ruhu oko sebe.

Suborci govore: »Ima sreće!«. Ali on zna daje sreća kada znaš promatrati oko sebe i vidjeti gdje su ti prijatelji: jer anđeli su govorili kroz njihove riječi.

— Ne sjećam se što sam sve napisao, ali zadovoljan sam. Doviđenja, moram proslijediti vaše ime putničkoj agenciji.

TAKSI CENTRALI treba dvadeset minuta da se jave na telefon. Neka loše raspoložena osoba kaže mi da moram čekati još pola sata. Marie se odlično osjeća u raskošnoj, senzualnoj crnoj haljini, a meni kroz um prolazi armenski restoran i gospodin koji je rekao da se uzbudio kada je saznao da njegovu ženu žele drugi muškarci. Znam da će na domjenku sve žene biti odjevene tako da im grudi i obline postanu metom pogleda, a njihovi muževi i momci, znajući da su im žene poželjne, pomislit će: »uživajte iz daljine, jer ona je sa mnom, ja smijem, ja sam najbolji, ja mogu ono o čemu vi samo sanjate«.

Neću sklopiti nikakav posao, neću potpisati ugovore, neću davati intervju, samo ću prisustvovati ceremoniji, platit ću dug iz Banke usluga, večerat ću s nekim dosadnjakovićem koji će me pitati odakle crpim inspiraciju za pisanje knjiga. S druge će se strane vjerojatno nalaziti par grudi za gledanje, možda će to biti žena mog prijatelja i morat ću se cijelo vrijeme svladavati da ne obaram poglede, jer učinim li to samo na trenutak, ona će reći mužu da sam je pokušao zvesti. Dok čekamo taksi, sastavljam popis mogućih tema:

A) razgovori o izgledu: »kako ste elegantni«, »imate krasnu haljinu«, »krzneni kaput vam je prekrasan«. Kada se vrate kući, pričaju da su svi bili ružno odjeveni i da su izgledali bolesno.

B) nedavna putovanja: »morate otići na Arubu, fantastična je«, »ništa nije bolje od ljetne noći u Cancunu i ispijanja martinija na plaži«. Ali, zapravo, nitko se nije previše zabavljao, samo su imali osjećaj slobode nekoliko dana, a moraju uživati kad plaćaju.

C) još putovanja, ovaj put na odredišta koja se mogu kritizirati: »bio sam u Rio de Janeiru, ne mogu vjerovati koliko tamo ima nasilja«, »bijeda po ulicama Calcute je nevjerojatna«. U biti, tamo su išli samo da bi se osjećali nadmoćnima i privilegiranim kad se budu vratili svojim jadnim životima gdje doduše nema nasilja i bijede.

D) nove terapije: »pšenični sok u tjedan dana poboljšava izgled kose«, »dva sam dana bila u toplicama u Biarritzu, voda otvara pore i uklanja toksine«. Za tjedan dana shvate da pšenični sok nema dobrih osobina i da svaka topla voda otvara pore i uklanja toksine.

E) drugi govore: »već dugo nisam vidio tog i tog, čime se bavi?«, »jeste li znali da je ta i ta gospoda prodala stan jer ima financijskih poteškoća?« Dopušteno je govoriti o osobama koje nisu pozvane na domjenak, dopušteno je ogovarati ako se od samog početka zauzme nevini uzvišen stav, a na kraju kaže: »ona je, unatoč svemu, sjajna osoba«.

F) male osobne pritužbe, samo da bi razgovor za stolom živnuo: »volio bih da mi se dogodi nešto novo«, »brinu me moja djeca, to što slušaju nije glazba, a što čitaju nije književnost«. Onda čekaju komentare ljudi s istim problemima, osjećaju se manje usamljenima i odlaze kućama sretni.

G) na zabavama intelektualaca, kakva bi trebala biti današnja, razgovarat ćemo o ratu na Bliskome istoku, o problemima s islamom, o novoj izložbi, o filozofu koji je sada u modi, o izvrsnoj knjizi koju nitko nije pročitao, o glazbi koja više nije ista; zauzimat ćemo pametne, razumne stavove, potpuno nesukladne svom mišljenju — znamo da su nam te izložbe mrske, te knjige nepodnošljive, ti filmovi užasno dosadni, samo kako bismo takve jedne noći imali

O čemu razgovarati.

Taksi dolazi. Dok idemo na domjenak, dodajem na popis vrlo osobnu stavku: prigovaranje Marie da mrzim večere. Prigovaram, ona kaže da se na kraju uvijek zabavim i oduševim — što je istina.

Ulazimo u jedan od najelegantnijih restorana u gradu, odlazimo u dvoranu koja je rezervirana za domjenak - dodjela književne nagrade, ja sam dao svoj ocjenjivački sud. Svi stoje, razgovaraju, neki me pozdravljaju, neki me samo pogledaju i kažu nešto između sebe, organizator nagrade mi prilazi, predstavlja me prisutnima, uvijek ona iritantna izjava: »njega poznajete«. Neki se nasmiju i prepoznaju me, neki se samo nasmiju i ne prepoznaju me, ali pretvaraju se da znaju tko sam — jer kad bi priznali ono suprotno, prihvatili bi da njihov svijet više ne postoji, da ne prate što se važnoga događa u ovom trenutku.

Sjećam se »plemena«, prethodne noći i dodajem: sve bi budale valjalo smjestiti u jedan brod na pučini, prirediti im zabave svake noći i neprestano ih predstavljati jedne drugima tijekom nekoliko mjeseci, sve dok ne upamte tko je tko.

Sastavio sam katalog osoba koje dolaze na ovakve događaje. Deset posto su »Članovi«, ljudi koji imaju pravo odlučivati, ljudi koji su došli naplatiti dug iz Banke usluga, koji pažljivo prate sve što bi moglo pozitivno utjecati na njihov posao, gdje se može zaraditi, gdje uložiti novac. Zatim procjene isplati li se događaj ili se ne isplati te uvijek prvi napuštaju zabavu, nikada ne gube vrijeme.

Dva posto su »Daroviti« koje doista čeka svijetla budućnost, već su se riješili nekih poteškoća, shvatili su da postoji Banka usluga i njezini su mogući klijenti; mogu obavljati važne usluge, ali još nemaju prava donositi odluke. Prema svima su srdačni jer ne znaju točno s kime razgovaraju. Otvoreni su od Članova jer ih bilo koji put može nekamo odvesti.

Tri posto su »Tupamari«, u čast starih urugvajskih ratnika: uspjeli su se uvući među te ljude, očajnički žele poznanstva, ne znaju trebaju li ostati na ovome ili da odu na drugi domjenak što se istodobno odvija na nekom drugom mjestu, nestrpljivi su, žele istoga trena pokazati da su daroviti, ali nisu pozvani, nisu savladali prve prepreke. Ali čim ih prepoznaju, prepuštaju se pozornosti.

Napokon, preostalih 85 posto su »Pladnjevi«, tim sam ih imenom krstio jer, kako nema zabave bez tog komada posuda, nema ni važnih događaja bez tih ljudi. Pladnjevi ne znaju točno što se događa, ali svjesni su važnosti, nalaze se na popisu promicatelja jer uspjeh nekoga događaja ovisi i o broju uzvanika. Oni su bivši »nešto važno« — bivši bankari, bivši direktori, bivši muževi neke slavne žene, bivše žene nekih moćnika. Oni su grofovi u zemlji gdje više nema

kraljeva, prinčevi i markize što iznajmljuju svoje dvorce. Odlaze sa zabave na zabavu, s jedne večere na drugu, pitam se ne gadi li im se sve to?

Nedavno sam o tome razgovarao s Marie, a ona mi je rekla da su neki ljudi ovisni o poslu, a neki o zabavi. I jedni i drugi su nesretni, misle da nešto propuštaju, ali ne mogu stati na kraj svojoj ovisnosti.

Prilazi mi lijepa mlada plavuša dok razgovaram s jednim od organizatora kongresa o filmu i književnosti i kaže mi da joj se jako sviđjala moja knjiga Vrijeme deranja, vrijeme šijenja. Kaže da je iz neke baltičke zemlje i da se bavi filmom. Odmah je svrstavam u skupinu s Tupamarima budući da se okrenula na jednu stranu (prema meni), a zanima je što se događa na drugoj strani (među organizatorima kongresa). Iako je počinila gotovo neoprostivu pogrešku, još ima nade da je Darovita bez iskustva — organizatorica kongresa pita je što želi reći kada kaže da se »bavi filmom«. Djevojka kaže da piše filmske kritike za neki časopis i da je objavila knjigu (O filmu? Ne, pretpostavljam o svom životu, o svom kratkom i nezanimljivom životu).

I grijeh nad grijesima: prebrza je, pita mogu li je pozvati na ovogodišnji kongres. Organizatorica kaže da je već pozvala moju izdavačicu, vrlo radišnu i utjecajnu ženu (a ivrlo lijepu, pomislim ja). Ponovno razgovaram s organizatorima, Tupamaru ne zna što bi rekla pa odlazi nakon nekoliko minuta.

Većina današnjih uzvanika — Tupamari, Daroviti i Pladnjevi, pripadaju umjetničkom svijetu jer je riječ o književnoj nagradi: samo se među Članovima nade pokrovitelja i osoba povezanih sa zakladama koje financiraju muzeje, koncerte klasične glazbe i nadobudne umjetnike. Nakon nekoliko razgovora na temu tko je izvršio najveći utjecaj kako bi osvojio večerašnju nagradu, voditelj se penje na pozornicu, moli da svi sjednemo na svoja točno označena mjesta (svi sjedamo), ispriča nekoliko viceva (to je dio ceremonije, svi se smijemo) i kaže da će se imena dobitnika saznati između predjela i glavnog jela.

Odlazim prema glavnom stolu, tako se udaljavam od Pladnjeva, ali to me i sprečava da se krećem među entuzijastima i zanimljivim Darovitima. Sjedim između direktorice neke automobilske tvrtke koja je pokrovitelj domjenka i neke nasljednice koja je odlučila uložiti novac u umjetnost. Na moje iznenađenje, ni jedna nema duboki dekolte. Za stolom sjedi i direktor neke tvornice parfema, arapski princ (koji je vjerojatno u prolazu, a ulovila ga je jedna od organizatorica kako bi događaj dobio na važnosti), neki izraelski bankar koji skuplja rukopise iz 14. stoljeća, zatim večerašnji organizator, francuski konzul u Monaku i neka mlada plavuša za koju ne znam točno što tu radi, ali mogla bi biti organizatorova ljubavnica.

Stalno moram stavljati naočale i potajno čitati imena svojih susjeda (trebao bih biti na onom svom zamišljenom brodu i deset puta pozvan na ovu istu zabavu dok napamet ne naučim imena uzvanika). Zbog protokola Marie sjedi za drugim stolom; netko je u nekom povijesnom trenutku izmislio da na službenim domjencima bračni parovi moraju sjediti odvojeno, tako ostaje zagonetkom je li osoba koja sjedi do nas vjenčana, sama, ili vjenčana ali na raspolaganju. Ili je mislio da bračni parovi razgovaraju kada sjede zajedno. Ali da uistinu jest to razlog, čemu onda izlaziti iz kuće, naručiti taksi i doći na neki domjenak?

Kao što sam predvidio na svom popisu razgovora na zabavama, počinje se govoriti o kulturnim događajima — kako je krasna neka izložba, kako je neki kritičar oštrouman. Želim se usredotočiti na predjelo, kavijar s lososom i jajima, ali stalno me prekidaju pitanjima o uspjehu moje nove knjige, odakle crpim nadahnuće i radim li na novom projektu. Svi su vrlo načitan, svi citiraju i pretvaraju se da je to rekao netko slavan kojeg oni, eto, poznaju i bliski su mu prijatelji. Svi izvrsno komentiraju trenutno političko stanje ili recentne probleme u kulturi.

— Zašto ne razgovaramo o drugim temama?

Govorim bez razmišljanja. Svi za stolom zašute: na koncu, vrlo je nekulturno prekidati druge dok govore, a još je gore ako želite svu pozornost usredotočiti na sebe. Ali čini se da mi je jučerašnja šetnja s prosjacima po Parizu načinila nepovratnu štetu i više ne mogu podnijeti tu vrstu razgovora.

— Možemo razgovarati o udobnosti: o trenutku u životu kada odustanemo od napredovanja i zadovoljimo se onim što imamo. Nikoga to previše ne zanima. Odlučujem promijeniti temu razgovora.

— Možemo razgovarati o tome koliko je važno da zaboravimo priču koju su nam pripovijedali i da pokušamo doživjeti nešto novo. Svaki dan napraviti nešto novo, na primjer, razgovarati s osobom pokraj sebe u restoranu, posjetiti neku bolnicu, nogom stati u lokvu vode, poslušati što drugi ljudi žele reći, dopustiti energiji ljubavi da nas prožima umjesto da je pokušamo zarobiti i ostaviti je u nekom mračnom kutku.

— Znači li to preljub? — upita me organizator događaja.

— Ne. To znači biti oruđe ljubavi, a ne njezin vlasnik. To nam jamči da smo s nekim zato što to želimo, a ne zato što nam to nameću društvene konvencije.

Vrlo oprezno i pomalo ironično, francuski konzul u Monaku govori mi da svi koji sjede za stolom imaju to pravo i tu slobodu. Svi se slažu, iako nitko ne vjeruje da je to istina.

— Seks! — poviče plavuša za koju nitko ne zna točno zašto je tamo. — Zašto ne razgovaramo o seksu? To je mnogo zanimljivije i puno jednostavnije!

Barem je iskrena kad govori. Jedna od žena za stolom ironično se nasmije, ali ja zaplješćem.

— Doista, seks je zanimljiviji, ali sumnjam da je imalo drugačiji, zar ne? Osim toga, razgovarati o seksu višenije zabranjeno.

— Osim ako je izrazito neumjesno — kaže jedna od žena pokraj mene.

— Mogu li znati što je zabranjeno? — organizatoru je već pomalo neugodno.

— Novac, na primjer. Svi mi imamo, ili se pretvaramo, da imamo novca. Vjerujemo da su nas pozvali jer smo bogati, slavni i utjecajni. Ali jesmo li već organizirali neku večeru na kojoj bismo doznali koliko točno zarađuje svatko od nas? Budući da smo toliko sigurni u sebe, toliko važni, zašto ne bismo vidjeli svoj svijet onakav kakav jest, a ne kakvog ga želimo vidjeti?

— Sto želite reći? — pita direktorica automobilske tvrtke.

— Duga je to priča: mogao bih vam pričati o Hansu i Fritzu koji sjede u kafiću u Tokiju i nastaviti o mongolskom nomadu koji govori da moramo zaboraviti ono što mislimo da jesmo kako bismo mogli postati ono što uistinu jesmo.

— Ništa ne razumijem.

— Nisam ništa objasnio, ali razgovarajmo o zanimljivijim stvarima: želim znati koliko zarađujete. A to u novčanom smislu znači da imate pravo sjediti za najvažnijim stolom u dvorani.

Tišina — moja se igra neće nastaviti. Ljudi me se boje: financijsko stanje veći je tabu od seksa, veći od izdaje, korupcije i parlamentarnih spletki.

Ali arapski princ, možda zamoren tolikim ispraznim domjencima i primanjima, možda ga je tog dana liječnik obavijestio da će umrijeti ili tko zna zašto, odlučio je nastaviti razgovor:

— Mjesečno zarađujem oko 20.000 eura, tako je odlučio parlament moje zemlje. To nije u skladu s mojim troškovima jer imam neograničena sredstva koja se zovu »reprezentacija«. To znači da me ovamo dovezao vozač automobilom iz Veleposlanstva, odjeća koju upravo nosim pripada Vladi, sutra putujem u drugu europsku zemlju privatnim zrakoplovom, na raspolaganju su mi pilot i gorivo, a pristojbe u zrakoplovnim lukama odbijaju se od sredstava za reprezentaciju. I za kraj:

— Vidljiva stvarnost nije neka znanost.

Budući da je princ govorio tako iskreno, nitko za stolom nije želio da Njegovoj Visosti

bude neugodno, ipak je on, hijerarhijski gledano, najvažnija osoba za stolom. Svi moraju sudjelovati u igri, u pitanjima, u nelagodi.

— Ne znam koliko točno zarađujem — kaže organizator, jedan od klasičnih predstavnika Banke usluga kojeg ljudi zovu »lobist«. - Oko 10.000 eura, ali i ja imam pristup sredstvima reprezentacije u organizacijama čiji sam predsjednik. Sve mi je plaćeno — večere, ručci, hoteli, zrakoplovne karte, ponekad čak i odjeća — iako nemam privatni zrakoplov.

Vino se popilo, on je dao neki znak, čaše su nam opet bile pune. Došao je red na direktoricu automobilske tvrtke kojoj se ta zamisao u početku nimalo nije svidjela, ali sada se zabavljala.

— Mislim da i ja zarađujem toliko i imam ista neograničena sredstva reprezentacije.

Govorili su jedno po jedno koliko zarađuju. Bankar je bio najbogatiji od svih: deset milijuna eura godišnje, a cijena njegovih dionica stalno je rasla.

Kada je došao red na plavušu koju nitko nije predstavio, ona je odbila govoriti.

— To spada u moj tajni vrt i nikoga se ne tiče.

— Naravno da nas se ne tiče, ali sada se igramo — rekao je organizator događaja.

Djevojka je odbila sudjelovati. Time se popela na tron: jedino je ona imala tajnu. Kada se popela na tron, ostali su je počeli prezirati. Kako se ne bi osjećala poniženom zbog svoje bijedne plaće, na kraju je ona ponizila ostale, postala zagonetkom, a nije primijetila da većina tih ljudi živi na rubu ponora, ovisi o sredstvima za reprezentaciju koja svakog trena mogu nestati.

Kao što se moglo očekivati, na kraju je došao red na mene.

— Ovisi. Ako objavim novu knjigu, te godine mogu zaraditi oko pet milijuna dolara. Ako ne objavim, zarađujem oko dva milijuna godišnje na račun preostalih autorskih prava na već objavljene knjige.

— Pitali ste nas jer ste željeli reći koliko zarađujete — reče djevojka s »tajnim vrtom«. — Niste nas zadivili.

Shvatila je svoju pogrešku pa je pokušavala popraviti situaciju i prešla u napad.

— Upravo suprotno — prekinu je princ. — Mislio sam da je umjetnik njegova dometa daleko bogatiji. Jedan nula za mene. Plavuša više neće ziniti do kraja večere.

Razgovor o novcu slomio je niz tabua jer je zarada bila najveći tabu. Konobar se sve češće pojavljivao, boce vina nevjerojatno brzo su se praznile, organizator se popeo na pozornicu iznimno veseo, najavio dobitnika, dodijelio mu nagradu i vratio se razgovoru koji nije zamro iako pristojno ponašanje nalaže da se šuti dok netko drugi govori. Govorili smo kako trošimo novac (većinom se kupuje »slobodno vrijeme«, putuje ili bavi nekim sportom).

Pomislio sam da počnem razgovor o tome kakav bi pogreb željeli — smrt je bila jednako veliki tabu kao novac. Ali raspoloženje je bilo veselo, a ljudi razgovorljivi pa sam odlučio ne govoriti o tome.

— Govore o novcu, a ne znaju što je novac — rekao je bankar. — Zašto ljudi vjeruju da taj šareni papir, plastična kartica ili kovanica od najlošije kovine ima ikakve vrijednosti? Ili još gore: znate li da vaš novac, vaši milijuni dolara nisu ništa drugo do elektronskih impulsa?

Naravno da su to svi znali.

— U početku, bogatstvo je bilo ono što vidimo na ovim gospođama — nastavio je. — Ukrasi od rijetkih sirovina koje je bilo lako dopremiti, izbrojati i podijeliti. Biseri, zlato, drago kamenje. Sve se to nosilo na vidljivim mjestima. Svojedobno su ih mijenjali za stoku ili žito jer nitko na izlazi na ulicu sa stokom ili vrećom žita oko vrata. Smiješno je da se još uvijek ponašamo poput primitivna plemena — kitimo se kako bismo dokazali koliko smo bogati mada mnogo puta imamo više nakita nego novca.

— To je plemenski kodeks — rekoh. — Mladi su u moje vrijeme nosili dugu kosu, mladi danas buše dijelove tijela: to pomaže da prepoznaju tko razmišlja kao oni, premda ne pomaži pri plaćanju računa.

— Mogu li nam elektronski impulsi kupiti koji dodatni sat života? Ne mogu. Mogu li kupiti povratak voljenih osoba koje su nas napustile? Ne mogu. Mogu li nam kupiti ljubav?

— Ljubav mogu — reče u šali direktorica automobilske tvrtke.

Njezine su oči odavale veliku tugu. Sjetio sam se Esther i svog odgovora novinaru za vrijeme jutrošnjeg intervjua. Uza sve ukrase i kreditne kartice, bogatstvo, moć i pamet, u biti znamo da sve to činimo samo zbog potrage za ljubavlju i kako bismo bili s onim tko nas voli.

— Nije uvijek tako — reče direktor tvornice parfema i pogleda me.

— U pravu ste, nije uvijek tako, a budući da me gledate, razumijem što želite reći, da me žena ostavila iako sam bogat. Ali gotovo uvijek jest tako. Ako već o tome govorimo, zna li netko od vas za ovim stolom koliko ima mačaka i stupova na poleđini novčanice od deset dolara.

Nitko nije znao i nikoga nije zanimalo. Razgovor o ljubavi u potpunosti je upropastio dobro raspoloženje pa smo se vratili pričama o književnim nagradama, izložbama u muzejima, o filmu koji je upravo snimljen, o kazališnoj predstavi koja je polučila veći uspjeh nego što su se nadali.

KAKAV JE BIO tvoj stol?

— Normalan. Kao i uvijek.

— A meni je pošlo za rukom potaknuti zanimljiv razgovor o novcu. Ali tragično je završio.

— U koliko sati putuješ?

— Odlazim iz stana u pola osam ujutro. I ti ideš u Berlin, možemo poći istim taksijem.

— Kamo putuješ?

— Znaš. Nisi me pitala, ali znaš.

— Da, znam.

— Kao što znaš da se upravo opraštamo.

— Možemo se vratiti u vrijeme kada sam te upoznala: čovjek u raspadu zbog osobe koja je otišla i žena ludo zaljubljena u svog susjeda. Mogla bih ti ponovno reći što i jednom prilikom: borit ću se do kraja. Borila sam se i izgubila. Sada pokušavam zaliječiti rane i krenuti prema novim ranama.

— I ja sam se borio, i ja sam izgubio. Ne pokušavam sašiti što se razderalo. Naprosto želim ići do kraja.

— Patim iz dana u dan, znaš li to? Patim već mjesecima, trudim se dokazati ti koliko te volim i da bez tebe ništa nije važno.

Ali iako sada patim, odlučila sam da je bilo dovoljno. Gotovo je. Umorila sam se. Od one noći u Zagrebu, oborila sam pogled i rekla sama sebi: ako mora biti drugog udarca, neka bude. Odustajem, neka me sruši, jednoga ću se dana oporaviti.

— Upoznat ćeš nekoga.

— Naravno da hoću: mlada sam, lijepa, pametna, poželjna. Ali bit će nemoguće proživjeti sve ovo što sam proživjela s tobom.

— Ali iskusit ćeš nove osjećaje. Pa iako mi ne vjeruješ, znaj da sam te volio dok smo

bili zajedno.

— Znam, ali to nimalo ne ublažava moju bol. Ujutroćemo otići svako svojim taksijem: mrzim oproštaje, osobito u zrakoplovnim lukama i na željezničkim kolodvorima.

Povratak u Itaku

DANAS ĆEMO spavati ovdje, a sutra ćemo nastaviti na konjima. Automobilom ne možemo po stepskom pijesku.

Nalazimo se u nekoj vrsti bunkera što je ostao iz Drugog svjetskog rata. Neki gospodin, njegova žena i unuka lijepo su nas dočekali i pokazali nam jednostavnu, ali čistu sobu.

Dos je rekao:

— I ne zaboravite: odaberite neko ime.

— Sumnjam da je to zanima — reče Mikhail.

— Naravno da je zanima — uporno je nastavio Dos.

— Nedavno sam bio s njegovom ženom. Znam što misli, znam što je shvatila, znam što očekuje.

Dos je istodobno bio srdačan i uslužan. Da, moram odabrati neko ime, točno slijediti ono što mi preporučuje, nastaviti ću zaboravljati svoju osobnu priču i upoznat ću svoju legendu - makar to bilo iz čista umora.

Bio sam iscrpljen, prethodne sam noći spavao samo dva sata. Tijelo mi se još nije naviklo na ogromnu vremensku razliku. Stigao sam u Almatv oko 11 sati navečer po lokalnom vremenu, a u Francuskoj je bilo 6 poslijepodne. Mikhail me ostavio u hotelu, malo sam odspavao, probudio se ujutro, pogledao svjetla tamo dolje, pomislio da je u Parizu vrijeme večere, osjetio da sam gladan, pitao hotelsku uslugu mogu li nešto pojesti: »Naravno, ali morali biste pokušati zaspati, inače će vam organizam nastaviti funkcionirati po europskom vremenu«. Najveće od svih mučenja je pokušavati zaspati. Pojeo sam sendvič i odlučio prošetati. Pitao sam na recepciji ono što uvijek pitam: »Je li opasno izlaziti u ovo doba noći?« Rekli su mi da nije pa sam prošetao praznim ulicama, uskim uličicama, širokim avenijama, grad kao i svaki drugi — neonske reklame, policajci u automobilima što povremeno prolaze, poneki prosjak, prostitutka itd. Morao sam stalno naglas ponavljati: »U Kazahstanu sam!« Ili ću pomisliti da se nalazim u nekoj pariškoj četvrti koju ne poznajem dobro.

»U Kazahstanu sam!«, govorio sam praznome gradu, sve dok mi netko nije odgovorio:

— Naravno da ste u Kazahstanu.

Uplašio sam se. Na klupi na trgu usred noći sjedio je muškarac s ruksakom pokraj sebe. Ustao je, predstavio se kao Jan iz Nizozemske i dodao:

— Znam zašto ste došli ovamo.

Neki Mikhailov prijatelj? Netko me prati iz tajne službe?

— Zašto sam došao ovamo?

— Zato što, kao i ja, od Carigrada slijedite isti put: Put svile.

Odahnuo sam i odlučio nastaviti razgovor.

— Pješke? Ako sam dobro razumio, prelazite cijelu Aziju.

— Morao sam to učiniti. Nisam bio zadovoljan svojim životom — imam novca, ženu, djecu, vlasnik sam tvornice čarapa pokraj Roterdama. Neko sam vrijeme znao zašto se borim — za sigurnost svoje obitelji. Sada više ne znam; sve što mi je prije činilo zadovoljstvo, sada mi je dosadno i naporno. U ime braka, ljubavi prema djeci i prema poslu odlučio sam uzeti dva mjeseca za sebe i promotriti svoj život izdaleka. I daje rezultate.

— U zadnjih nekoliko mjeseci i ja sam učinio istu stvar. Ima li puno hodočasnika?

— Ima ih mnogo. Jako mnogo. Ima i sigurnosnih problema jer je političko stanje u nekim zemljama vrlo složeno, a nitko ne voli zapadnjake. Ali ljudi se uvijek snađu: mislim da se hodočasnici uvijek poštuju, nakon što se dokaže da nisu uhode. Ali, ako sam dobro shvatio, vi niste zbog toga došli. Što radite u Almatvju?

— Isto što i vi. Došao sam dovršiti putovanje. Ni vi niste mogli zaspati?

— Upravo sam se probudio. Sto ranije pođem, veća je vjerojatnost da ću doći do sljedećeg grada. Inače bih morao provesti noć na stepskoj hladnoći i vjetru koji ne jenjava.

— Onda vam želim sretan put.

— Ostanite još malo, moram razgovarati, podijeliti svo je iskustvo. Hodočasnici većinom ne govore engleski.

Počeo mi je pripovijedati o svom životu, a ja sam se pokušao prisjetiti bilo čega o Putu svile, starom trgovačkom putu koji je spajao Europu sa zemljama Istoka. Najčešći put je bio onaj koji je počinjao iz Beiruta, prolazio Antiohiju i išao do obala Žute rijeke u Kini. Ali u središnjoj Aziji put se granao na ceste u svim smjerovima kako bi se osnovala trgovačka mjesta koja su se kasnije razvila u gradove koje su razorili plemenski ratovi, ponovno sagradili njihovi stanovnici, ponovno ih razorili i još jednom uskrsnuli. Iako je tuda putovalo gotovo sve — zlato, egzotične životinje, bjelokost, sjeme, političke ideje, skupine bjegunaca iz građanskih ratova, naoružani razbojnici i privatne vojske koje su pratile karavane — svila je bila najskuplji i najtraženiji proizvod. Upravo je zahvaljujući jednoj grani tog puta budizam iz Kine doputovao u Indiju.

— Iz Antiohije sam krenuo sa samo dvjesto dolara — reče Nizozemac dok mi je opisivao planine, krajolike, egzotična plemena, stalne poteškoće s policajcima i ophodnjama u nekim zemljama. — Ne znam razumijete li što vam pokušavam reći, ali morao sam saznati mogu li ponovno postati onaj koji jesam.

— Razumijem bolje nego što mislite.

— Bio sam prisiljen prosjačiti. Iznenadio sam se kad sam shvatio da su ljudi darežljiviji nego što sam mislio.

Morao je prosjačiti? Znatizeljno sam bacio pogled na njegov ruksak i odjeću da vidim ima li onaj znak »plemena«, ali nisam ga našao.

— Jeste li koji put bili u armenskom restoranu u Parizu?

— Bio sam u mnogo armenskih restorana, ali nikada u Parizu.

— Poznajete li čovjeka koji se zove Mikhail?

— To je ovdje jako često ime. Ako sam ga i upoznao, ne sjećam se, žao mi je što vam ne mogu pomoći.

— Ne tražim vašu pomoć. Samo me iznenađuju neke slučajnosti. Kao da mnogo ljudi u mnogo zemalja postaje svjesno istoga i ponaša se na vrlo sličan način.

— Prvi osjećaj kada krećemo na ovakvo putovanje jest da nikada nećemo stići na odredište. Zatim se osjetimo nesigurnima i napuštenima pa danonoćno razmišljamo da odustanemo. Ali izdržite li tjedan dana, izdržat ćete do kraja.

— Godinama hodočastim ulicama istoga grada, a tek sam jučer otišao na drugačije mjesto. Smijem li vas blagosloviti?

Čudno me pogledao.

— Ne putujem iz vjerskih razloga. Jeste li vi svećenik?

— Nisam svećenik, ali osjetio sam da vas moram blagosloviti. Kao što sami znate,

neke su stvari nelogične.

Nizozemac po imenu Jan, kojeg više nikada neću vidjeti, pognuo je glavu i sklopio oči. Položio sam ruke na njegova ramena i na materinskom jeziku — koji on neće razumjeti — zamolio da sretno stigne na odredište, da na Putu svile ostavi svoju tugu i besmislenost života i vrati se svojoj obitelji čiste duše i sjajnih očiju.

Zahvalio se, uzeo ruksak, okrenuo se u smjeru Kine i nastavio hodati. Vratio sam se u hotel i pomislio da nikada prije nisam nikoga blagoslovio. Naprosto sam slijedio nagon, a nagon je bio dobar, moja će molitva biti uslišena.

Sljedećeg je dana došao Mikhail s prijateljem koji se zove Dos, on će nam se pridružiti. Dos je imao automobil, poznavao je moju ženu, poznavao je stepu i želio je biti blizu kada stignem do sela gdje se nalazi Esther.

Htio sam prigovoriti: u početku je bio samo Mikhail, sada se pojavio njegov prijatelj, kada napokon dođem do kraja puta, pratit će me ogromna skupina ljudi, pljeskat će ili će plakati — ovisi o onom što me tamo čeka. Ali bio sam preumoran i ništa nisam rekao; sljedećeg ću dana tražiti da ispuni obećanje — ne smije dopustiti nikome da prisustvuje tom trenutku.

Ušli smo u automobil, neko smo vrijeme slijedili Put svile. Pitali su me znam li što je to, rekao sam im da sam prethodne noći upoznao nekog hodočasnika. Rekli su da je ta vrsta putovanja sve popularnija, uskoro će dobro doći turizmu njihove zemlje.

Nakon dva sata sišli smo s glavne ceste i nastavili sporednim putem te došli do bunkera u kojem se sada nalazimo, jedemo ribu i osluškujemo stepski povjetarac.

— Esther mi je bila jako važna — govori Dos i pokazuje mi fotografiju jedne od svojih slika na kojoj sam mogao vidjeti komadić krvave tkanine. — Sanjao sam da odem odavde, kao Oleg...

— Zovi me Mikhail, inače će se zbuniti.

Sanjao sam da odem odavde, poput mnogih mojih vršnjaka. Jednoga me dana Oleg, to jest Mikhail, nazvao telefonom. Rekao je da je njegova dobročiniteljica odlučila provesti neko vrijeme u stepi pa je zatražio moju pomoć. Pristao sam, mislio sam da mi je to prilika, da će za mene učiniti isto što je učinila i za njega: nabaviti mi vizu, avionsku kartu i posao u Francuskoj. Zamolio me da odem u neko selo bogu iza nogu koje je ona bila upoznala za jednog putovanja.

Nisam ispitivao, poslušao sam ga. Na putu je zatražila da posjetimo kuću nekog nomada što ga je upoznala nekoliko godina prije: na moje iznenađenje, željela je posjetiti mog djeda! Primio ju je gostoljubivo kako to već čine ljudi što žive u ovoj zabit. Rekao joj je da misli da je tužna, a, zapravo, duša joj je vesela i slobodna, energija ljubavi ponovno ju je prožela. Uvjerio ju je da će to utjecati na sve, čak i na njezina muža. Poučio ju je mnogim znanjima o stepskoj kulturi, a mene zamolio da je poučim ostalome. Na kraju je odlučio da smije zadržati svoje ime, premda to tradicija ne nalaže.

A dok je ona učila uz mog djeda, ja sam učio uz nju. Shvatio sam da ne moram otputovati daleko poput Mikhaila: moje poslanje je živjeti u ovom praznom prostoru, u stepi, shvatiti njezine boje i pretočiti ih u slike.

— Ne shvaćam zašto je morao poučavati moju ženu.

Nije li djed rekao da moramo sve zaboraviti?

— Sutra ću vam pokazati — reče Dos.

Sutradan mi je pokazao, nije morao ništa reći. Vidio sam beskrajnu stepu, izgledala je kao pustinja, ali bujala je skrivenim životom u škrtom raslinju. Vidio sam ravni obzor, ogromnu prazninu, zvuk konjskih kopita, povjetarac i ništa, apsolutno ništa oko nas. Kao da je svijet odabrao to mjesto kako bi istodobno pokazao svoju golemost, jednostavnost i složenost. Kao da

možemo — i moramo — biti poput stepe, istodobno prazni, beskrajni i puni života.

Pogledao sam plavo nebo, skinuo sunčane naočale, prepustio se toj svjetlosti, tom osjećaju da se nalazim nigdje i svagdje u isto vrijeme. Jahali smo u tišini, zastajali samo napojiti konje na potocima koje je mogao naći samo onaj tko dobro zna to mjesto. Ponekad bi se u daljini nazirali neki drugi jahači, pastiri i njihova stada, uokvireni u visoravan i nebo.

Kamo sam išao? Nisam znao i nije me zanimalo; žena koju sam tražio nalazila se u tom beskraju, mogao sam joj dodirnuti dušu, čuti pjesmu koju je pjevala dok je izrađivala tepihe. Shvatio sam zašto je odabrala to mjesto: nema ničega, apsolutno ničega što bi skretalo pažnju, samo praznina koju je toliko željela, vjetar koji je malo pomalo odnosio njezinu bol. Je li ikada zamišljala da ću jednoga dana i ja biti ovdje, na konju joj doći ususret?

Tada se s nebesa spušta osjećaj raja. A ja sam svjestan da prolazim kroz nezaboravan trenutak života, a mnogo puta toga postanemo svjesni tek kada čarobni trenutak prođe. Potpuno sam prisutan, bez prošlosti, bez budućnosti, potpuno usredotočen na to jutro, na zvuke konjskih kopita, na neočekivanu milost da promatram nebo, zemlju i ljude. Padam u neku vrstu ekstaze, obožavanja, zahvalnosti što sam živ. Tiho molim, oslušujem glas prirode i shvaćam da se nevidljivi uvijek nazire u vidljivom svijetu.

Postavljam nekoliko pitanja Nebu, ista ona koja sam, kao dijete, postavljao majci:

mrzimo:

umiremo:

Zašto neke ljude volimo, a Kamo idemo poslije smrti? Zašto se rađamo, ako na Sto znači Bog?

Stepa mi odgovara svojim stalnim šapatom vjetra. A to je dovoljno: znamo da glavna životna pitanja nikada neće naći odgovora, pa ipak idemo naprijed.

Kada se na obzoru pojavilo nekoliko planina, Dos je rekao neka stanemo. Primijetio sam potok sa strane.

— Ovdje ćemo se ulogoriti.

Skinuli smo ruksake s konja i postavili šator. Mikhail je počeo kopati rupu u zemlji.

— Tako su to činili nomadi; iskopat ćemo rupu, dno ćemo pokriti kamenjem, a stjenke ćemo također obložiti kamenjem pa ćemo dobiti mjesto za vatru koju nam vjetar neće moći ugasiti.

Na jugu, između nas i planina, nazirao se oblak prašine, kasnije sam shvatio da ga je stvorila trka konja. Pokazao sam im ono što sam vidio: moji prijatelji naglo su ustali, a ja sam primijetio da su napeti. Zatim su razmijenili nekoliko riječi na ruskom, smirili se, Dos je nastavio s postavljanjem šatora, a Mikhail je palio vatru.

— Možete li mi reći što se događa?

— Iako djeluje da nas okružuje tek prazan prostor, jeste li primijetili da smo prošli nekoliko pastira, potoka, kornjača, lisica, jahača? Pa iako vam se čini da vidite sve oko sebe, odakle dolaze ove osobe? Gdje su im kuće? Gdje vode svoja stada na ispašu?

Zamisao o praznini je iluzija: stalno promatramo i drugi stalno promatraju nas. Strancu koji ne umije pročitati znakove stepe sve djeluje pod kontrolom, a sve što razaznaje su konji i jahači.

Mi koji smo se obrazovali u ovoj stepi, umijemo razaznati vurte, okrugle kuće koje se stapaju s krajolikom. Umijemo pročitati što se događa promatrajući kretnje i smjer u kojem idu konji; nekada davno, opstanak plemena ovisio je o toj sposobnosti, jer bilo je neprijatelja, napadača, krijumčara.

A sada loša vijest: otkrili su da smo se uputili prema selu u podnožju onih planina pa

šalju ljude da ubiju vrača kojemu se ukazuje djevojčica i čovjeka koji će poremetiti mir strankinje.

Grohotom se nasmijao.

— Pričekajte: ubrzo ćete shvatiti.

Jahači su se približavali. Uskoro sam mogao vidjeti što se događa.

— Ovo mi ne izgleda normalno. Neki muškarac progoni neku ženu.

— To nije normalno. Ali je dio naših života.

Žena je prošla pokraj nas, u ruci je držala dugačak bič, poviknula je i Dosu uputila osmijeh, nešto poput dobrodošlice, pa se dala u trk oko mjesta gdje smo postavljali šator. Čovjek, oznojen ali nasmijan, također nas je brzo pozdravio i trudio se sustići ženu.

— Nina bi trebala biti ljubaznija — reče Mikhail. — Nema potrebe.

— Upravo zato: budući da nema potrebe, ona ne mora biti ljubazna — odgovori Dos. — Dovoljno je da je lijepa i da ima dobra konja.

— Ali ona to čini svima.

— Ja sam je zbacio s konja — reče Dos ponosno.

— Ako razgovarate na engleskom, to činite kako bih vas ja razumio.

Žena se smijala i sve brže jahala, a njezin je smijeh ispunjavao stepu veseljem.

— To je način udvaranja. Zove se Kyz Kuu ili »oboriti djevojku«. Svi smo mi u djetinjstvu ili mladosti u tome sudjelovali.

Muškarac što ju je slijedio svakim joj se trenom približavao, ali svi smo vidjeli da mu konj više nije mogao dalje.

— Kasnije ću vam govoriti o Tengriju, stepskoj kulturi — reče Dos. — Ali budući da promatrate ovaj događaj, dopustite da vam objasnim nešto vrlo važno: ovdje, na ovoj zemlji, žena je ta koja zapovijeda. Ženu se uvijek propušta. Ona dobiva pola imanja, čak ako je odluka o rastavi njena. Svaki put kada vidimo ženu s bijelim turbanom na glavi, što znači da je majka, ruku stavljamo na srce i saginjemo glavu u znak štovanja.

— A kakve to ima veze s »obaranjem djevojke«?

— U selu podno planine okupila se skupina muškaraca na konjima oko te djevojke koja se zove Nina, a najpoželjnija je u ovom kraju. Ta igra, Kyz Kuu, nastala je kada su stepske žene, zvane amazonke, također bile ratnice.

U ono vrijeme nitko nije tražio dopuštenje obitelji za ženidbu: djevojka i prosci nalazili bi se na određenom mjestu, svi na konjima. Ona bi nekoliko puta obišla muškarce, smijala se, izazivala ih i udarala bičem. Sve dok je najodlučniji od njih ne bi odlučio uloviti. Ako je ne bi uspio uloviti za određeno vrijeme, bio bi primoran moliti zemlju da ga zauvijek prekrije — smatrali su ga lošim jahačem, što je bila najveća sramota za ratnika.

Ako bi joj prišao, izdržao udarce biča, približio joj se i zbacio je na zemlju, to bi značilo da je pravi muškarac, smio ju je poljubiti i oženiti se njome. Naravno da su i onda djevojke znale komu trebaju uteći, a komu se dati da ih ulovi.

Bilo je očito da se Nina samo željela zabaviti. Ponovno je utekla mladiću i nastavila jahati prema selu.

— Došla je samo da se pokaže. Zna da dolazimo pa će sada proširiti vijest.

— Imam dva pitanja; prvo se može doimati glupim: i danas tako biraju mladiće?

Dos je rekao da je danas to obična šala. Kao na Zapadu, ljudi se odijevaju na određeni

način i odlaze na popularna mjesta i kafiće, u stepi je igra udvaranja bila Kyz Kuu. Nina je ponizila već nekolicinu mladića, a nekima je već dopustila da je obore na zemlju - upravo kao i u najboljim diskotekama bilo gdje u svijetu.

— Drugo će pitanje djelovati još gluplje: je li moja žena u selu podno planine?

Dos je potvrdo kimnuo glavom.

— A zašto ne prespavamo tamo ako smo na samo dva sata od sela? Noć neće pasti tako skoro.

— Na dva smo sata od sela, ali dva su razloga. Prvi: čak da Nina nije došla do nas, netko bi nas vidio i rekao bi Esther da dolazimo. Tako da ona može odlučiti želi li nas vidjeti ili želi li otići u susjedno selo na nekoliko dana.

U tom je slučaju nećemo pratiti.

Srce mi se stegnulo.

— Nakon svega što sam učinio kako bih došao dovde?

— Nemojte to ponavljati, ništa nećete razumjeti. Zašto mislite da vam osoba koju volite na vaš trud mora odgovoriti poniznošću, zahvalnošću ili nekim priznanjem? Stigli ste dovde jer je to vaš put, a ne kako biste kupili ljubav svoje žene.

Koliko se god nepravedno činilo, bio je u pravu. Pitao sam ga koji je drugi razlog.

— Još niste odabrali ime.

— To nije važno — ponovio je Mikhail. — On to ne razumije i nije dio njegove kulture.

— Meni je to važno — reče Dos. — Djed mi je rekao da moram pomagati i zaštititi strankinju isto kao što i ona mene štiti i pomaže. Dugujem Esther mir u svojim očima, a želim da su i njezine oči mirne.

Morat će odabrati ime. Morat će zauvijek zaboraviti svoju priču o boli i patnji i prihvatiti da je nova osoba, da se upravo ponovno rodio i da će se iznova radati svakim novim danom. Ne postupi li tako i odluče li ponovno živjeti zajedno, natjerat će je da mu plati zbog svega što je zbog nje propatio.

— Sinoć sam odabrao novo ime — odgovoriti.

— Pričekajte i recite mi ga u sumrak.

Kako je sunce zalazilo za obzor, uputili smo se prema nekom mjestu u stepi koje je bilo poput pustinje, s divovskim brdima pijeska. Začuo sam drugačije zvukove, neko odzvanjanje i snažne vibracije. Mikhail je rekao da je to jedno od rijetkih mjesta na zemlji gdje pjevaju dine:

— Kada sam to ispričovijedao u Parizu, povjerovali su mi samo zato što je neki Amerikanac rekao da je isto to vidio u sjevernoj Africi. Na cijelome svijetu postoji samo tridesetak mjesta poput ovoga. Danas tehnika za sve nade odgovora: zbog jedinstvenog sastava tla vjetar se zavlači u zrna pijeska i stvara te zvukove. Ali za naše pretke ovo je bilo jedno od čarobnih mjesta u stepi i čast je što je Bog upravo ovdje odlučio promijeniti svoje ime.

Počeli smo se penjati na jednu dinu, a kako smo napredovali, buka je postajala sve snažnijom. Kada smo se popeli na vrh, jasnije smo vidjeli planine na jugu i visoravan svuda oko nas.

— Okrenite se prema zapadu i svucite odjeću — reče Dos.

Učinio sam što je rekao ne pitajući zašto. Bilo mi je hladno, ali njih nije zabrinjavalo moje zdravlje. Mikhail je kleknuo, izgledalo je kao da moli. Dos je promatrao nebo, zemlju, mene, stavio svoje ruke na moja ramena - isto kao što sam ja nesvjesno učinio Nizozemcu.

U ime Gospe, posvećujem vas. Posvećujem vas zemlji, koja je Gospa. Posvećujem vas u ime konja. Posvećujem vas svijetu i molim ga da vam pomogne hodati. U ime beskrajne stepe, posvećujem vas. Posvećujem vas beskrajnoj Mudrosti i molim da vam obzor seže dalje nego vaši pogledi. Odabrali ste ime, sada ćete ga prvi puta izgovoriti.

— U ime beskrajne stepe, ja odabirem svoje ime — odgovorio sam ne pitajući ponašam li se u skladu s obredom; vodio me zvuk vjetra na dinamama.

Prije mnogo stoljeća, neki je pjesnik opisao hodočašće jednoga čovjeka, Uliksa, što se vraćao na otok zvan Itaka gdje ga je čekala njegova voljena. Naišao je na mnoge opasnosti, oluje i izazove. U jednom je trenu naišao na jed-nooko čudovište u nekoj špilji.

Čudovište ga upita kako se zove: »Nitko«, odgovara Uliks. Bore se, Uliksu pođe za rukom raniti ga mačem u oko i ispred ulaza u špilju navalili ogromni kamen. Prijatelji čudovišta začuju viku pa mu priteknu u pomoć. Kada vide da se na ulazu u špilju nalazi ogromni kamen, pitaju ga tko je s njim unutra. »Nitko, nitko«, odgovori im čudovište. Prijatelji odlaze budući da nema opasnosti za njihovu zajednicu, a Uliks nastavlja put prema ženi koja ga čeka.

— Tvoje ime je Uliks?

— Moje ime je Nitko.

Tijelo mi drhti, kao da mi igle probijaju kožu.

— Usredotočite se na hladnoću, tako ćete prestati drhtati. Dopustite da vam zaokupi misli dok ne ostane mjesta nizašto drugo, dok vam hladnoća ne postane prijateljem i suputnikom. Ne pokušavajte ovladati njome. Ne mislite na sunce, bit će vam puno gore — jer znate da postoji nešto drugo, kao što je sunce, pa će hladnoća osjetiti da je ne želite i ne volite.

Mišići su mi se stezali i opuštali kako bi se zagrijali, na taj sam način uspijevaao održati organizam na životu.

Ali učinio sam što mi je Dos rekao, vjerovao sam mu, njegovoj smirenosti, njegovoj nježnosti, njegovu autoritetu. Dopustio sam iglama da mi probijaju kožu, mišićima da se bore, zubima da cvokoću dok sam u mislima ponavljao: »nemojte se boriti; hladnoća je naš prijatelj«. Mišići nisu poslušali, borili su se petnaest minuta, a onda su posustali, prestali tresti tijelo, a ja sam na neki način oba-mro; htio sam sjesti, ali Mikhail me uhvatio i držao me na nogama dok mi je Dos govorio. Njegove riječi kao da su dolazile izdaleka, s mjesta gdje stepa ljubi nebo:

— Dobrodošao, nomade što prelaziš stepu. Dobrodošao na mjesto gdje je nebo uvijek plavo, makar ono bilo sivo, jer poznajemo boju iza oblaka. Dobrodošao u kraj Tengri. Dobrodošao k meni koji sam ovdje kako bih te primio i odao ti počast zbog traženja. Mikhail je sjeo na zemlju i pružio mi neko piće koje mi je zagrijalo krv. Dos mi je pomogao da se obučem, sišli smo s dina koje su međusobno razgovarale, uzjahali i vratili se na improvizirano logorsko mjesto. Prije nego što su počeli spremati jelo, utonuo sam u dubok san.

ŠTO? Zar još nije svanulo?

— Svanulo je, to je obična pješčana oluja, ne brinite. Stavite sunčane naočale, zaštitite oči.

— Gdje je Dos?

— Vratio se u Almaty. Ali dirnuo ga je jučerašnji obred, on to zapravo nije morao učiniti, vama je vjerojatno djelovalo kao gubitak vremena, mogli ste dobiti upalu pluća. Nadam se da ste shvatili da je to bila njegova dobrodošlica. Dodajte mi ulje.

— Spavao sam predugo.

— Samo dva sata na konju. Stići ćemo prije nego sunce dosegne vrhunac.

— Moram se okupati. Moram se presvući.

— Nemoguće; nalazimo se usred stepe. Stavite ulje u lonac, ali prije ga ponudite

Gospi — ulje je, osim soli, najvredniji proizvod.

— Što je Tengri?

— Ta riječ znači »nebeski kult«, neka vrsta vjere bez vjere. Ovuda su prolazili budisti, hinduisti, katolici, muslimani, sekte, vjerovanja, praznovjerja. Nomadi su se preobraćali da izbjegnu kazne, ali i dalje promiču zamisao da je Bog posvuda i stalno. Ne možemo ga iščupati iz prirode istaviti u knjige ili između četiri zida. Osjećam se bolje od trenutka kad sam kročio na ovo tlo, kao da sam uistinu trebao ovu hranu. Hvala što ste dopustili da pođem s vama.

— Hvala vama što ste me upoznali s Dosom. Dok me jučer posvećivao, osjetio sam da je poseban.

— Učio je od svog djeda, koji je učio od svog oca, koji je učio od svog oca, i tako unedogled. Način nomadskog života i potpuni nedostatak pisane riječi do konca 19. stoljeća razvili su tradiciju akyn, jedna je osoba morala sve pamti i prenositi priče. Dos je akyn. Ali kada kažem da je »učio«, nadam se da ne mislite na »gomilanje znanja«. Priče nemaju nikakve veze s podacima, imenima i činjenicama. One su priče o junacima i junakinjama, životinjama i bitkama, simbolima čovjekove biti, a ne samo njegovih činova. To nije priča o pobjednicima ili poraženima, već o ljudima koji hodaju svijetom, promatraju stepu i dopuštaju energiji ljubavi da ih dodiruje. Stavljajte ulje polaganije da se ne razlije na sve strane.

— Osjetio sam se blagoslovljenim.

— Volio bih da se i ja mogu tako osjećati. Jučer sam posjetio majku u Almatvju, pitala me jesam li dobro, zarađujem li. Lagao sam, rekao sam joj da sam odlično, da glumim u kazališnoj predstavi koja je polučila ogroman uspjeh u Parizu. Danas se vraćam svome narodu, kao da sam jučer otišao i da za sve vrijeme što sam ga proveo vani ništa važnoga nisam učinio. Razgovaram s prosjacima, lutam s plemenima, priređujem susrete u restoranu, ali čime je to urodilo? Ničime. Nisam kao Dos koji je učio od svog djeda. Mene samo prisutnost prati, a ponekad mi se čini da je sve to najobičnije priviđenje: možda su to samo epileptični napadaji i ništa više.

— Do maloprije ste mi zahvaljivali što ste pošli sa mnom, a sada ste, naizgled, vrlo nesretni zbog toga. Odlučite što osjećate.

— Osjećam i jedno i drugo, ne moram odlučiti, mogu ići iz jedne u drugu krajnost, u suprotnosti.

— Mikhaile, želim vam nešto reći. I ja sam išao iz jedne u drugu krajnost, od trenutka kad sam vas upoznao. U početku sam vas mrzio, kasnije sam vas prihvatio, a kako sam pratio vaše korake, to je prihvaćanje preraslo u štovanje. Još ste mladi, posve je normalno da ste tako osjećate, nemoćni ste. Ne znam koliko je ljudi do sada dodirnuo vaš rad, ali u jedno sam siguran: promijenili ste moj život.

— Vi ste samo željeli pronaći svoju ženu.

— To još uvijek želim. Ali nisam samo zbog toga prošao kazahstanske stepe. Prošao sam kroz svoju prošlost, shvatio gdje sam pogriješio, vidio gdje sam stao i trenutak u kojem sam izgubio Esther — taj trenutak meksički Indijanci nazivaju »udobnošću«. Doživio sam ono čemu se nikada prije u životi nisam nadao. A sve zato što ste vi bili pokraj mene i vodili me, mada toga niste bili svjesni. Reći ću vam nešto. Vjerujem da čujete glasove. Vjerujem da ste imali ukazanja u djetinjstvu. Uvijek sam vjerovao u mnogo toga, a sada vjerujem još više.

— Niste ista osoba koju sam upoznao.

— Nisam. Nadam se da će Esther biti zadovoljna.

— Jeste li vi zadovoljni?

— Naravno da jesam.

— Onda je i to dovoljno. Sada ćemo jesti, a kada nevrjeme mine, nastaviti ćemo prema selu.

— Dobro. Učiniti ćemo kako želite: nevrjeme nije znak, ono je naprosto posljedica uništenja Aralskog mora.

BIJES VJETRA jenjava, a konji kao da brže napreduju. Ulazimo u neku vrst doline, a krajolik se potpuno mijenja: beskrajni obzor zamijenile su visoke, gole stijene. Bacam pogled udesno i ugledam grm pun zavezanih traka.

— Je li to bilo ovdje? Jeste li ovdje vidjeli.

— Ne, moj grm su posjekli.

— A što je ovo?

— Mjesto na kojemu se vjerojatno nešto vrlo važno dogodilo.

Mikhail sjaše s konja, otvara ruksak, vadi nož, reže komad tkanine s rukava svoje košulje i veže ga na jedan izdanak. Oči mu se mijenjaju, možda se pred njim nalazi prisutnost, ali ne želim ništa pitati.

Učinim isto što je učinio on. Molim za zaštitu i pomoć, pokraj sebe također osjetim nečiju prisutnost: svoj san, svoj dugi povratak ženi koju volim.

Ponovo uzjašemo. Ne govori mi o svojoj molbi, ne govorim ni ja o svojoj. Nakon pet minuta pojavljuje se malena naseobina s bijelim kućama. Čeka nas neki gospodin, obraća se Mikhailu i razgovara s njime na ruskom. Razgovaraju neko vrijeme, zatim čovjek odlazi. — Sto je želio taj čovjek?

— Zamolio me da pođem k njemu i da mu izliječim kći. Nina je sigurno rekla da dolazim, a stariji se ljudi još sjećaju ukazanja.

Djeluje nesigurno. Nikoga nema, sigurno su na poslu ili na objedu. Prelazimo glavnu ulicu koja je vodila do neke bijele zgrade koja se nalazila usred vrta.

— Mikhaile, sjetite se što sam vam jutros rekao. Možda ste običan čovjek koji ima epilepsiju i koji odbija prihvatiti činjenicu da je bolestan pa je dopustio podsvijesti da oko toga razvije cijelu priču. Ali možda imate neko poslanje na zemlji: poučiti ljude kako da zaborave svoje osobne priče i da se otvore ljubavi koja je čista, božanska energija.

— Ne razumijem vas. Sve ovo vrijeme otkad smo se upoznali govorite samo o ovom trenutku — kad ćete ponovno vidjeti Esther. A najednom, od jutros, više se brinete za mene nego i za što drugo. Je li moguće da je Dosov jučerašnji obred imao učinak?

— Siguran sam da jest.

Želio sam reći: bojim se. Želim misliti na sve osim na ono što će se dogoditi za koji trenutak. Danas sam najve-likodušniji čovjek na svijetu, jer približavam se svome cilju, bojim se onoga što me čeka pa pokušavam pomagati drugima, pokazati Bogu da sam dobar čovjek i da zaslužujem blagoslov što ga toliko dugo tražim.

Mikhail je sjahao i rekao mi da i ja sjašem.

— Idem do čovjeka čija kći je bolesna, a dok budem razgovarao s njom, vi se brinite za konje.

Prstom mi je pokazao bijelu zgradu između stabala.

— Ondje.

Pokušao sam se smiriti.

— Što ona radi?

— Kao što sam rekao, uči plesti tepihe, a zauzvrat daje poduku iz francuskog.

Inače, izrada tih tepiha vrlo je složena, premda izgledaju vrlo jednostavni, kao stepa: boje se izrađuju od biljaka koje se moraju ubrati u točno određeno vrijeme, inače gube svojstva. Zatim prostiru ovčju vunu po podu, dodaju toplu vodu, dok je vuna vlažna izrađuju konce, a kada nakon mnogo dana sunce napokon osuši vunu, počinju tkati.

Završne ukrase rade djeca: ruke odraslih ljudi prevelike su za sitne i delikatne vezove. Zastao je na tren.

— I nemojte mi sada soliti pamet o dječjem radu: to je tradicija koju se mora poštovati.

— Kako je ona?

— Ne znam. Nismo razgovarali šest mjeseci.

— Mikhaile, i to je znak: tepisi.

— Tepisi?

— Sjećate se da sam jučer, dok me je Dos pitao za ime, pripovijedao priču o ratniku koji se vraća na otok i traži svoju voljenu? Otok se zove Itaka, a žena se zove Penelopa. Od dana kada je Uliks otišao u rat, čime se Penelopa bavila? Tkanjem! Budući da se Uliks zadržao više nego što je očekivao, ona je svake noći parala sve što je istkala i ponovo počinjala sljedećeg jutra.

Muškarci je dolaze prositi, ali ona sanja o povratku onoga kojeg voli. Kada je čekanje, naposljetku, umori i kada odluči da posljednji put tka haljinu, Uliks se vraća.

— Ali ovo se mjesto ne zove Itaka. A ona se ne zove Penelopa.

Mikhail nije razumio priču, nije imalo smisla objašnjavati mu daje to najobičniji primjer. Predao sam mu konja i pješke prešao stotinu metara koji su me dijelili od one što je nekada bila mojom ženom, kasnije se pretvorila u Zahira, a sada je ponovno postajala voljenom o kojoj sanjaju svi ratnici kada se vraćaju iz boja ili s posla.

PRLJAV SAM. Odjeća i lice prekriveni su mi pijeskom, znojjan sam iako je temperatura niska.

Razmišljam o svom izgledu, to je sada najmanje važno, ta nisam prevalio sav ovaj put do svoje osobne Itake kako bih pokazao novu odjeću. U ovih preostalih sto metara moram se potruditi, razmišljati o svemu važnome dok nje — ili mene? — nije bilo.

Što da kažem kad se budemo vidjeli? Mnogo sam puta o tome razmišljao, riječi kao »dugo sam vremena čekao ovaj trenutak«, »znam da sam pogriješio«, »došao sam dovde reći ti da te volim« ili čak »ljepša si no ikada«.

Odlučio sam se za »Zdravo!«. Kao da nikada nije ni otišla. Kao da su prošla dva dana, a ne dvije godine, devet mjeseci, jedanaest dana i jedanaest sati.

A ona mora shvatiti da sam se i ja promijenio dok sam hodao po istim mjestima, ali koja nikada prije nisam upoznao ili me nikada nisu zanimala. Vidio sam komad tkanine uprljane krvlju u ruci nekoga prosjaka, mladića i gospode koji su nastupali u jednom pariškom restoranu, u ruci jednog slikara, mog liječnika, u ruci mladića koji govori da ima ukazanja i čuje glasove. Dok sam slijedio njegove korake, upoznao sam ženu s kojom sam se vjenčao i ponovno otkrio smisao života što se toliko promijenio, a i sada se ponovno mijenja.

Premda smo toliko dugo bili u braku, nikada u potpunosti nisam upoznao svoju ženu: stvorio sam »ljubavnu priču« jednaku onima koje sam gledao u filmovima, čitao u knjigama i časopisima i prisustvovao u televizijskim emisijama. U mojoj priči »ljubav« je rasla, dosežala određenu veličinu, a kasnije se samo morala održavati na životu poput neke biljke koju ponekad zalijemo i otki-nemo suhe listove. »Ljubav« je bio sinonim nježnosti, sigurnosti, ugleda, udobnosti i uspjeha. »Ljubav« se prevodila osmijesima, riječima poput »volim te« ili »obožavam kada se vratiš kući«.

Ali sve je bilo daleko složenije nego što sam mislio: ponekad sam ludo volio Esther prije prelaska ulice, ali kada bih došao na drugu stranu, osjećao bih se zarobljenim i nesretnim što sam se nekome predao i žarko želio ponovno krenuti za pustolovinama. Mislio sam: »Više je ne volim«. A kada bi se ljubav vratila jednako snažno kao prije, snašle bi me sumnje, pa bih govorio: »Mislim da sam se navikao«.

Možda je Esther imala iste misli pa je govorila: »Gluposti, sretni smo, možemo ovako provesti ostatak života«. Na koncu, pročitala je iste priče, vidjela iste filmove, gledala iste televizijske emisije kao ja, pa iako nitko nije rekao da je ljubav mnogo više od sretnog završetka, zašto nije bila popustljivija prema samoj sebi? Ponavlja li svakodnevno da je zadovoljna svojim životom, ne samo da će povjerovati, već će učiniti sve da i ljudi oko nas povjeruju u tu priču.

Ali razmišljala je drugačije. Ponašala se drugačije. Pokušala mi je pokazati, ali nisam vidio. Morao sam je izgubiti kako bih shvatio da je okus ponovno stečenih stvari najsladši med koji možemo kušati. Sada sam bio tamo, hodao ulicom malenog, usnulog, hladnog grada i ponovno prevaljivao taj put zbog nje. Prva i najvažnija nit koja me vezala, ona »sve su ljubavne priče iste«, pukla je kada me oborio motorist.

U bolnici mi se obratila ljubav: »Ja sam i sve i ništa. Ja sam poput vjetra, ne mogu kroz zatvorene prozore i vrata«.

Odgovorio sam joj: »Ali ja sam ti se otvorio!«

Pa mi je ljubav rekla: »Vjetar je načinjen od zraka. U tvojoj kući ima zraka, ali sve je zatvoreno. Namještaj će prekriti prašina, vlaga će uništiti slike i uprljati zidove. Ti ćeš i dalje disati, upoznat ćeš dio mene, ali ja nisam dio, ja sam Sve, a to nikada nećeš upoznati«.

Primijetio sam daje namještaj prašnjav, slike već trule od vlage, morao sam otvoriti prozore i vrata. Kada sam ih otvorio, vjetar je sve pomeo. Želio sam sačuvati uspomene, zaštititi ono što sam stekao teškom mukom, ali sve je nestalo, a ja sam bio prazan poput stepe.

Još sam jednom shvatio zašto je Esther odlučila ovdje doći: prazan poput stepe.

A budući da sam bio prazan, vjetar je donosio nove stvari, zvukove koje prije nisam čuo, ljude s kojim nikada prije nisam razgovarao. Obuzeo me onaj stari zanos, jer oslobodio sam se osobne priče, uništio »udobnost«, shvatio da sam sposoban blagosivljati druge ljude na isti način kao što su stepski nomadi i vračevi blagosivljali sebi slične. Shvatio sam da sam mnogo bolji i mnogo sposobniji nego što sam mislio, godine usporavaju samo one koji nikada nisu skupili hrabrosti poći svojim stopama.

Zbog jedne žene jednoga sam dana krenuo na dugo hodočašće kako bih pronašao svoj san. Nakon mnogo godina, ista me žena primorala da krenem, ovaj puta kako bih pronašao čovjeka što se izgubio na putu.

Sada razmišljam o svemu - osim o važnim stvarima. U mislima pjevušim neku pjesmu, pitam se zašto ovdje nema parkiranih automobila, osjetim da me cipela žulja i vidim da mi ručni sat još uvijek pokazuje europsko vrijeme.

Sve to jer je žena, moja žena, moja vodilja i ljubav moga života, udaljena na nekoliko koraka; sve mi pomaže da uteknem stvarnosti za kojom toliko tragam, a toliko je se bojim.

Sjedam na jednu stepenicu kuće, palim cigaretu. Razmišljam o povratku u Francusku; stigao sam kamo sam želio, zašto ići dalje?

Ustajem, noge klecaju. Umjesto da krenem natrag, otresam pijesak s odjeće i lica, rukom pomičem zasun na vratima i ulazim.

IAKO ZNAM da sam možda zauvijek izgubio voljenu ženu, moram se potruditi kako bih osjetio svu milost koju mi je Bog danas podario. Na milosti se ne štedi. Ne postoji banka u kojoj bih je mogao pohraniti kako bih je iskoristio kada se pomirim sa sobom. Ne iskoristim li ove blagoslove, nepovratno ću ih izgubiti.

Bog zna da smo umjetnici života. Jedan dan nam daje čekić za kipove, drugi dan nam daje kistove i boje za sliku, ili papir i olovku za pisanje. Ali nikada neću moći upotrijebiti čekić na platnu ili kist na kipu. Stoga, iako je teško, moram prihvatiti ove male blagoslove danas, sto su mi poput prokletstva jer patim, a dan je lijep, sunce sja, djeca pjevaju na ulici. Samo će tako popustiti bol, a ja ću ponovno izgraditi svoj život.

Mjesto je bilo okupano svjetlom. Podigla je pogled kada sam ušao, nasmiješila se i nastavila čitati Vrijeme deranja, vrijeme sijenja ženama i djeci na podu okruženima šarenim tkaninama. Sa svakom Estherinom stankom, oni su ponavljali odlomak ne skidajući pogleda s posla.

Nešto me stegnulo u grlu, suspregnuo sam suze i od tog trenu više ništa nisam osjetio. Samo sam promatrao prizor, slušao svoje riječi na njenim usnama, okružen bojama, svjetlom i ljudima što su bili potpuno usredotočeni na posao.

Ali kao što kaže neki perzijski mudrac, ljubav je bolest od koje nitko ipak ne želi ozdraviti. Koga je ljubav napala, taj ne traži spasa, a tko pati, taj ne želi lijeka.

Esther je zatvorila knjigu. Ostali su podigli pogled i ugledali me.

— Prošetat ću s prijateljem koji je upravo došao — reče im. — Današnji sat je gotov.

Svi su se nasmijali i pozdravili me. Esther mi je prišla, poljubila me u obraz, uhvatila za ruku i povela van.

— Zdravo — rekao sam.

— Čekala sam te — odgovorila mi je.

Zagrlio sam je, naslonio glavu na njezino rame i počeo plakati. Ona me je milovala po kosi, a po načinu na koji me milovala, ja sam shvatio što nisam želio shvatiti i prihvatio što nisam želio prihvatiti.

— Čekala sam na mnogo načina — rekla je kada sam malo suspregnuo suze. — Kao očajna žena koja zna da njezin muž ne razumije njenu odluku i da je nikada neće potražiti pa mora sjesti na avion i vratiti se samo da bi ponovno pobjegla kada dođe nova kriza i vratiti se i pobjeći i vratiti se...

Vjetar se smirio, drveće je slušalo što mi govori.

— Čekala sam kao što je Penelopa čekala Uliksa, kao što je Romeo čekao Juliju, a Beatrice da je Dante spasi. Ovu praznu stepu ispunila sam uspomenama na tebe, zajedničkim trenucima, zemljama koje smo posjetili, našom srećom i našim svađama. Tada sam se osvrnula u prošlost, pogledala tragove svojih koraka i nisam te vidjela.

Patila sam. Bilo mi je jasno da sam krenula na put bez povratka, a kada takvo što činimo, preostaje nam samo ići naprijed. Posjetila sam nekog nomada kojega sam davno upoznala, zamolila ga da me pouči kako da zaboravim svoju osobnu priču i da me otvori prema ljubavi što me posvuda okružuje. S njim sam se posvetila izučavanju tradicije Tengri. Jednog sam se dana osvrnula oko sebe i ugledala tu ljubav u očima slikara Dosa.

Ništa nisam rekao.

— Bila sam shrvana, nisam vjerovala da ću ponovno moći voljeti. On nije mnogo govorio, samo me učio ruski i govorio da se u stepi za nebo uvijek kaže da je plavo, čak i kad je sivo — jer znaju da je iza oblaka nebo i dalje plavo. Uhvatio me za ruku i poveo preko tih oblaka. Naučio me voljeti prije nego što sam ga zavoljela. Pokazao mi je da moje srce služi meni i Bogu, a ne drugima.

Rekao je da će me prošlost uvijek pratiti, ali što se više oslobodim činjenica i usredotočim na osjećaje, shvatit ću da sadašnjost krije prostranstva velika poput stepe koja možemo ispuniti ljubavlju i životnim veseljem.

Objasnila mi je da se patnje javljaju kada očekujemo da nas vole kako mi to želimo, a ne kakva ljubav treba biti - slobodna, neobuzdana, da nas usmjerava svojom snagom i ne dopušta nam da stanemo.

Maknuo sam glavu s njena ramena i pogledao je.

— Voliš li ga?

— Voljela sam ga.

— Voliš li ga još uvijek?

— Misliš li da je to moguće? Da znam da ćeš doći, a da volim drugoga, misliš li da bih još uvijek bila ovdje?

— Mislim da ne bi. Mislim da si cijelo jutro čekala da se vrata otvore.

— Zašto mi onda postavljaš blesava pitanja?

Zbog nesigurnost, pomislih. Ali sjajno da je pokušala ponovno pronaći ljubav.

— Trudna sam.

U tom mi se trenu srušio cijeli svijet, ali trajalo je samo tren.

— Dos?

— Ne. Netko tko se pojavio i potom nestao.

Nasmijao sam se iako mi je srce pucalo.

— Ipak se ovdje, na kraju svijeta, nema što raditi —rekoh.

— Ovo nije kraj svijeta — rekla je i nasmijala se.

— Ali možda je ipak vrijeme da se vratiš u Pariz. Zvali su me s tvog posla, pitaju gdje te mogu naći. Žele izvještaj iz Afganistana i da podeš s NATO-ovim snagama. Moraš im odgovoriti da ne možeš.

— Zašto ne bih mogla?

— Trudna si! Želiš li da dijete dobije negativnu ratnu energiju?

— Zbog djeteta? Misliš li da će me to spriječiti da radim? Osim toga, zašto se brineš? Ti nemaš ništa s ovim djetetom!

— Nemam ništa s djetetom? Nisi li zbog mene ovdje završila? Ili misliš da je to nevažno?

Izvadila je iz džepa svoje bijele haljine komadić tkanine umrljane krvlju i predala mi ga suznih očiju.

— Za tebe je. Nedostajale su mi naše svađe.

A nakon kraće stanke:

— Reci Mikhailu da nade još jednog konja.

Ustao sam, zagrljio je i blagoslovio, isto kako sam i ja bio blagoslovljen.

KNJIŽNICA MEDVEŠČAK

ZAGREB 3

Opaska pisca

Z A H I R sam napisao za vrijeme svog osobnog hodočašća po svijetu, između siječnja i lipnja 2004. godine. Dijelovi knjige napisani su u Parizu, St. Martinu u Francuskoj, Madridu,

Barceloni, Amsterdamu, na nekoj cesti u Belgiji, Almatyju i u kazahstanskoj stepi.

Zahvaljujem se svojim francuskim izdavačima, Anne i Alainu Carriereu, koji su se potrudili pribaviti mi sve potrebne podatke o francuskim zakonima koji se spominju u knjizi.

O Banci usluga prvi put sam čitao u knjizi Lomača taštine, Toma Wolfea. Knjiga koju je čitala Esther o Fritzu i Hansu u Tokvju zove se Ishmael, autora Daniela Quinna. Mistik kojega citira Marie kada govori o važnosti opreza zove se Kenan Rifai. Većinu razgovora unutar pariških plemena doznao sam od mladih članova takvih skupina. Neki od njih objavili su tekstove na Internetu, ali nemoguće im je utvrditi autorstvo.

Stihove koje je glavni lik naučio u djetinjstvu i kojih se prisjeća dok leži u bolnici (Kada dođe ona koju nitko ne želi...) dio su pjesme Consoada brazilskog pjesnika Ma-nuela Bandeira. Neke od Marieinih rečenica, kada nakon večere glavni lik odlazi na željeznički kolodvor pred glumca, preuzeo sam iz razgovora sa švedskom glumicom Agnete Sjodin. Zamisao o zaboravljanju osobne priče, iako je ona dio mnogih tradicija, izvrsno je razrađena u knjizi Putovanje u Ixtldn Carlosa Castanede. Zakon iz Jantea razradio je danski pisac Aksel Sandemose u romanu Izbjeglica prelazi granice.

Dmitrv Voskobovnikov i Evgenia Dotsk, dvoje ljudi koji su me počastili svojim prijateljstvom, pomogli su mi za vrijeme mog boravka u Kazahstanu.

U Almatyju sam upoznao Imangalija Tasmagambeto-va, pisca knjige The Centaurs of the Great Steppe i velikog znalca lokalne kulture koji me je dao niz važnih podataka o političkoj i kulturnoj situaciji u Kazahstanu, kako trenutnoj tako i onoj u prošlosti. Zahvaljujem se, također, kazahstanskome predsjedniku Nursultanu Nazarbavevu na izvrsnu prijemu i koristim ovu priliku čestitati mu na obustavljanju nuklearnih testiranja u njegovoj zemlji te što je, iako raspolaže svom potrebnom tehnologijom, odlučio uništiti sve nuklearno naoružanje.

Na kraju, moram se zahvaliti na čarobnom iskustvu u stepi trima osobama koje su me pratile i bile vrlo strpljive: Kaisaru Alimkulovu, Dosu (Dosbol Kasvmol), iznimno darovitom slikaru koji me nadahnuo za istoimeni lik što se pojavljuje pred kraj knjige, i Marie Nimidžrovska-yoj, prevoditeljici koja mi je ubrzo postala prijateljicom.